

Kwetsbaarheid en veerkracht

Een verkennend onderzoek naar de positie van kinderen van EU-arbeidsmigranten in zeven gemeenten

Y. Seidler
A. Ham
K. van der Schans
B. Abaaziz
S.L. Schuddebeurs
D.M. Jonker
N. Rebero
P. van Wensveen
K.M. Rusinovic

November 2023

Colofon

Kwetsbaarheid en veerkracht. Kinderen van EU-arbeidsmigranten. Een verkennend onderzoek naar de positie van kinderen van EU-arbeidsmigranten in zeven gemeenten

Seidler, Y. Ham, A., Van der Schans, K., Abaaziz, B., Schuddebeurs, S.L., Jonkers, D., Rebero, N., Van Wensveen, P., Rusinovic, K.M.

Rotterdam/Den Haag november 2023

Erasmus Universiteit Rotterdam/Risbo/Haagse Hogeschool

Postbus 1738
3000 DR Rotterdam
tel.: 010-4082124
fax: 010-4081141

© Copyright Risbo BV. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de Directie van het Instituut.

Voorwoord

In de voorliggende studie – die wij in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid hebben uitgevoerd- schetsen we aan de hand van zowel kwantitatieve als kwalitatieve data een beeld van de positie waarin kinderen van arbeidsmigranten in Nederland opgroeien.

Het is bijna twintig jaar geleden dat op 1 mei 2004 Polen toetrad tot de Europese Unie, later gevolgd door onder meer Bulgarije en Roemenië (beiden in 2007). Als gevolg hiervan kwam de arbeidsmigratie vanuit Midden-en Oost-Europa op gang. Op hetzelfde moment ontstonden ook zorgen over de positie van deze migranten in de Nederlandse samenleving, met name over de huisvesting, arbeidsmarktpositie en leefomstandigheden van arbeidsmigranten. Inmiddels zijn hierover al vele studies verschenen. Maar vooralsnog is de positie van de kinderen van arbeidsmigranten onderbelicht.

Directe aanleiding voor dit onderzoek is de motie (29861) Smeulders en Bruins waarin opgeroepen werd om nader onderzoek te doen naar de positie van de kinderen van arbeidsmigranten. Een van de redenen hiervoor was dat onder andere uit de rapporten van het Aanjaagteam bescherming arbeidsmigranten naar voren is gekomen dat een deel van de arbeidsmigranten kinderen heeft die in een kwetsbare situatie zitten. De achterliggende problematiek zou echter nog weinig in beeld zijn. Met dit onderzoek doen we een eerste aanzet om daar verandering in te brengen.

Dit onderzoek had niet uitgevoerd kunnen worden zonder de medewerking van verschillende professionals uit de zeven onderzochte gemeenten, die onder andere werkzaam zijn als (beleids)ambtenaar, in het onderwijsveld en de gezondheidszorg. Ook zijn we dank verschuldigd aan de begeleidingscommissie die dit onderzoek op deskundige wijze heeft begeleid.

Youri Seidler (projectleider)
Rotterdam, november 2023

Samenvatting

Kwetsbaarheid en veerkracht. Een verkennend onderzoek naar de positie van kinderen van EU-arbeidsmigranten in zeven gemeenten.¹

Uit dit onderzoek komt naar voren dat een deel van de kinderen opgroeit in veerkrachtige gezinnen die echter kwetsbaar zijn en daardoor een grotere kans hebben om in de problemen te komen op het gebied van onderwijs of gezondheid dan andere nieuwkomerkinderen of kinderen uit gezinnen met een vergelijkbare sociaaleconomische positie. Daarbij kunnen verschillende factoren benoemd worden die een rol spelen.

Veel kinderen van EU-11 arbeidsmigranten worden in Nederland geboren

Op 1 januari 2021 zijn er 57.250 kinderen van EU-11 arbeidsmigranten in Nederland. Deze kinderen groeien op in gezinnen met een huishoudinkomen dat valt binnen de onderste 57 procent van het Nederlands gemiddelde.² Het gaat om 20.240 jonge kinderen tot 4 jaar, 24.040 basisschoolkinderen en 12.990 tieners van 13-18 jaar. Van de 0-2-jarigen is 90 procent in Nederland geboren. Van de 5-12-jarigen is dit nog twee derde en van de 13-18-jarigen nog maar een derde. Het aandeel kinderen van arbeidsmigranten dat korter dan 5 jaar in Nederland verblijft, is relatief groot onder de groep 13-18-jarigen. Het betreft een kwart van de populatie, ruim 3.000 kinderen. Onder Bulgaarse 13-18-jarigen betreft het vier op de tien jongeren.

Leeftijd van migreren als een indicator voor kwetsbaarheid

De leeftijd van de kinderen op het moment van migreren zou een belangrijke rol spelen in de mate van kwetsbaarheid van kinderen (Vogels et al., 2014). Uit de CBS-microdata komt naar voren dat een groot deel van de jonge kinderen hier is geboren, maar dat van de tieners dit nog maar een derde is. Van de tieners is bovendien ongeveer een kwart korter dan vijf jaar in Nederland. Hoe ouder de kinderen op het moment van migreren naar Nederland, hoe moeilijker zij het over het algemeen hebben volgens professionals. Kinderen die in Nederland worden geboren of op jonge leeftijd verhuizen, zouden sneller de Nederlandse taal leren en zouden daardoor makkelijker contact leggen met leeftijdsgenootjes. Bij oudere kinderen (tieners) doen zich andere problemen voor, merken de geïnterviewde professionals op. Zij zouden meer moeite hebben om aansluiting te vinden met leeftijdsgenoten (mede als gevolg van de taalbarrière) en hierdoor vaker heimwee ervaren. De gedachte onder professionals is dat hoe ouder de kinderen zijn als zij migreren, hoe meer zij een leven hebben opgebouwd in het land van herkomst en des te meer ze kunnen worstelen met waar ze thuishoren. Ze zouden zich niet (meer) in het herkomstland thuis voelen, maar ook (nog) niet in Nederland op hun plek zitten, dit kan volgens de professionals, identiteitsproblemen opleveren.

¹ Het onderzoek is uitgevoerd in Amsterdam, Den Haag, Eindhoven, Helmond, Rotterdam, Tilburg en het Westland.

² Het CBS beschouwt migranten met een inkomen boven het 57ste percentiel van het Nederlands gemiddelde als kennismigranten. Deze criteria hebben wij toegepast op het huishoudinkomen om op die manier gezinnen van kennismigranten uit de data te filteren en zo een zuiverder beeld te krijgen van de positie van EU-arbeidsmigranten en hun kinderen.

Recent gearriveerde kinderen: heimwee en moeite om aansluiting te vinden

De recent gearriveerde gezinnen zouden vaak nog niet goed geworteld en nog op zoek naar stabiliteit zijn. Zij spreken de taal vaak niet en zijn volgens professionals nog grotendeels georiënteerd op het land van herkomst. Dit geldt vaak ook voor de kinderen, met name die op latere leeftijd naar Nederland meekomen. Professionals geven aan dat deze kinderen heimwee hebben naar het land van herkomst. Onder deze kinderen zouden gedrags- en hechtingsproblematiek een rol spelen. Met name over deze groep kinderen bestaan grote zorgen bij professionals. Op basis van CBS-data wordt geschat dat de groep kinderen die op latere leeftijd naar Nederland is gekomen uit ongeveer 3.200 kinderen bestaat. Niet al deze kinderen zullen problemen hebben, maar wel relatief vaak in een kwetsbare thuissituatie opgroeien, zo is het vermoeden onder professionals.

Gevestigde en recent gearriveerde gezinnen

Op basis van de uitkomsten van het onderzoek worden twee typen gezinnen onderscheiden. Het betreft 1) al langer gevestigde gezinnen die kinderen krijgen in Nederland en 2) recent gearriveerde gezinnen waarvan de kinderen in het land van herkomst geboren zijn. Hoewel de recent gearriveerde gezinnen over het algemeen kwetsbaarder lijken dan de al meer gevestigde gezinnen, zijn beide groepen relatief kwetsbaar ten opzichte van kinderen met een vergelijkbare sociaaleconomische achtergrond. Deze kwetsbaarheid is gerelateerd aan factoren die samenhangen met de arbeidsmarktpositie van de ouders, gecombineerd met culturele aspecten en de capaciteiten van de ouders. De uitkomsten van de gesprekken met professionals en de statistieken lijken er daarbij op te wijzen dat kinderen met een Bulgaarse achtergrond in het bijzonder kwetsbaar zijn.

Gevestigd en veerkrachtig maar nog steeds potentieel kwetsbaar

Hoewel de al langer gevestigde gezinnen het relatief iets beter lijken te hebben en veerkrachtig zijn, zien we ook bij deze gezinnen een aantal aanwezige kwetsbare factoren die een rol lijken te spelen. Zo spreken de ouders volgens professionals vaak nog nauwelijks Nederlands en zouden zij vaak nog in dezelfde arbeidsmarktpositie als recent gearriveerde groepen verkeren. Veel EU-11 arbeidsmigranten werken, ook nadat zij hier al jaren zijn, vaak nog voor een uitzendbureau. Het lijkt moeilijk om te stijgen op de maatschappelijke ladder voor deze groepen. Uit de focusgroepen met de arbeidsmigranten blijkt bovendien dat zij onzeker zijn over waar hun toekomst ligt. Een groot deel van de bevraagde arbeidsmigranten twijfelt of ze op lange termijn nog in Nederland zullen verblijven. Sommige ouders geven aan terug te willen keren naar hun thuisland zodra de kinderen oud genoeg en zelfstandig zijn. Volgens sommige zorgprofessionals denken deze gezinnen eraan om terug te keren of om naar een ander land te trekken omdat binding met Nederland ontbreekt.

Vertrouwen

Tijdens de focusgroepen ontstaat het beeld dat het leven in Nederland als zwaar wordt beschouwd en men sceptisch is over de mate waarin ze denken dat dit in de nabije toekomst verbetert. Tegelijkertijd ontstaat uit de gesprekken met professionals het beeld dat onder nagenoeg alle arbeidsmigranten nog een sterke binding bestaat met het land van herkomst. Een zeer groot deel van de gezinnen van EU-11 arbeidsmigranten zou terug gaan voor vakanties, familiebezoek en ook in sommige gevallen om gebruik te maken van de gezondheidszorg zoals de tandarts, gynaecoloog of het laten uitvoeren van een algehele gezondheidskundige check-up. Dit zou samenhangen met het lage vertrouwen in de Nederlandse gezondheidszorg.

Onderwijs en schooladvies

Uit de statistieken ontstaat het beeld dat de prestaties van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten in beperkte mate afwijken van kinderen uit gezinnen met een vergelijkbaar inkomen. De afwijkingen die er zijn, betreffen afwijkingen in negatieve zin met betrekking tot het schooladvies, schoolniveau en voortijdig schoolverlaten. Kinderen die uit het nieuwkomersonderwijs overgaan naar het reguliere onderwijs, ondervinden volgens de professionals, relatief vaker problemen. Een goede aansluiting tussen deze twee onderwijssystemen ontbreekt volgens hen.

Er is in vergelijking met kinderen met een soortgelijke sociaaleconomische achtergrond sprake van een oververtegenwoordiging van kinderen met een EU-11 achtergrond op de lagere niveaus van het vmbo en het praktijkonderwijs en een ondervertegenwoordiging op havo/vwo niveau. Tegelijkertijd kunnen er grote verschillen bestaan tussen kinderen uit de verschillende herkomstgroepen. Zo krijgen kinderen met een Roemeense achtergrond bovengemiddeld vaak een havo/vwo advies. Kinderen met een Bulgaarse achtergrond daarentegen ontvangen zeer vaak een vmbo-basis of een lager advies.

Voortijdig schooluitval

Het percentage voortijdig schoolverlaters is in absolute zin met 1,2 procent laag, maar wel twee keer zo hoog als gemiddeld. In het mbo komt voortijdig schoolverlaten veel vaker voor, 13 procent van de mbo-studenten met een EU-11 achtergrond is in 2020/2021 voortijdig schoolverlater tegenover 9 procent van alle kinderen uit gezinnen met een vergelijkbaar huishoudinkomen.

Professionals uiten verschillende zorgen met betrekking tot voortijdig schooluitval van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten. De professionals benoemen daarbij de taalachterstanden van leerlingen én ouders met een EU-11 achtergrond. Dat de meeste kinderen niet naar de voorschoolse opvang gaan zou volgens professionals ook een factor zijn. Ouders van kinderen in de schoolgaande leeftijd kunnen in de ogen van professionals hun kinderen niet of soms in beperkte mate ondersteunen bij schoolhuiswerk. Dit zou te maken hebben met het gebrek aan taalbeheersing en de capaciteiten van de ouders zelf. Professionals beschrijven dat ouders bovendien veel werken waardoor, kinderen op jonge leeftijd voor zichzelf dienen te zorgen. En zou een groot deel van deze ouders ook onbekend met het onderwijssysteem in Nederland zijn. Andere verwachtingen vanuit de ouders en culturele verschillen met het land van herkomst worden daarvoor als redenen genoemd.

Gezondheid en welzijn van kinderen van arbeidsmigranten

De gezondheid en welzijnspositie van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten in de zeven onderzochte gemeenten, is moeilijk met zekerheid vast te stellen. Veel gezondheidsprofessionals zien met name kinderen waarbij er sprake is van problematiek. Dit maakt het lastig om te beoordelen in hoeverre de positie van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten afwijkt van andere kinderen in een vergelijkbare sociaaleconomische positie. Uit de CBS-microdata kan worden geconcludeerd dat jeugdbeschermingsmaatregelen op gelijk niveau wordt ingezet onder kinderen met een EU-11 achtergrond als alle kinderen in Nederland die opgroeien in gezinnen met een huishoudinkomen tot en met het 57ste percentiel. Ook zorgprofessionals benoemen weinig verschil te zien tussen de ontwikkeling van kinderen met een EU-11 achtergrond en Nederlandse kinderen. Over het algemeen lijkt het met de meerderheid van de kinderen met een EU-11 achtergrond goed te gaan. Desondanks zijn er signalen dat er bepaalde problematiek of zorgelijke situaties bovengemiddeld vaak voorkomen onder kinderen van EU-11 arbeidsmigranten.

Fysieke gezondheid

Als het gaat om de fysieke gezondheid van kinderen, signaleren professionals overgewicht, ongezonde eetgewoontes, vermoeidheid, weinig beweging (sport) en anderzijds in sommige gevallen ondervoeding. Zorgprofessionals uiten zorgen over de leefstijl. Naast dat de professionals bij sommige kinderen slechte eetgewoontes en overgewicht signaleren, zien zij ook dat er niet veel aan sport wordt gedaan. Professionals geven hiervoor verschillende verklaringen. Het zou geen prioriteit hebben, er is geen geld voor, ouders hebben de mogelijkheid niet om kinderen structureel te brengen en ook de leefomgeving zou een rol spelen. Relatief veel arbeidsmigranten zouden bovendien in wijken wonen met weinig sportvoorzieningen.

Mentale gezondheid

Wat betreft de mentale gezondheid bestaan met name zorgen onder professionals over tieners, die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Volgens hen, missen zij de aansluiting bij de andere jongeren, wat kan leiden tot depressieve klachten en isolement en in uiterste gevallen tot verslavingsproblematiek. Enkele culturele factoren lijken mee te spelen in de gezondheidspositie van kinderen. In het algemeen is er onder EU-11 arbeidsmigranten minder bekendheid met en vertrouwen in het zorgsysteem en de zorgverleners. Daarbij lijkt de taalbarrière een complicerende factor in de toegang van ontvangen van passende zorg. EU-11 arbeidsmigranten en hun kinderen zouden daarom vaak voor (uitstelbare niet dringende) zorg eerder uitwijken naar hun land van herkomst.

Vanuit professionals wordt er benoemd dat een deel van de tieners op jonge leeftijd met alcoholgebruik begint. De professionals geven hiervoor verschillende verklaringen, bijvoorbeeld een cultuur waarin alcoholgebruik genormaliseerd is. Het is echter niet duidelijk of alcoholgebruik en overgewicht vaker voorkomt bij kinderen van EU-11 arbeidsmigranten dan bij andere groepen met een vergelijkbare sociaaleconomische positie. Mogelijk dat dominante beeldvormingen uit de media ook een rol hierin spelen.

Vanuit dit onderzoek zijn vier factoren gevonden die binnen nagenoeg elk levensdomein een rol lijken te spelen in de positie van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten en hun ouders. Het betreft factoren die samenhangen met 1) de arbeidsmarktpositie van de ouders van kinderen, gecombineerd met 2) culturele aspecten, 3) de capaciteiten van de ouders en 4) het sociale netwerk/de gemeenschap waarin zij verkeren.

1. De arbeidsmarktpositie leidt tot kwetsbaarheid

De arbeidsmarktpositie van de ouders van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten, lijkt de grootste invloed te hebben op hun positie. Het werken via uitzendbureaus zorgt ervoor dat deze gezinnen een relatief laag inkomen hebben en een grote mate van onzekerheid kennen, bijvoorbeeld vanwege onregelmatige en onzekere werktijden. Daarnaast zou bij een deel van de uitzendbureaus sprake van slechte werkomstandigheden en arbeidsvoorwaarden. Bovendien lijkt het voor arbeidsmigranten moeilijk om zich te ontworstelen aan deze arbeidsmarktpositie. Veel van de arbeidsmigranten werkt volgens professionals ook na meer dan vijf jaar nog steeds voor een uitzendbureau.

Het werk dat de ouders doen, lijkt rechtstreeks van invloed op de thuissituatie. Professionals schetsen het beeld dat ouders, die relatief vaak een beperkt sociaal netwerk hebben in Nederland, het lastig vinden om werk en opvang voor de kinderen te combineren, moeite ondervinden om kinderen te ondersteunen met schoolwerk en dat de kinderen relatief vaak opgroeien in slechte huisvesting.

De inrichting van het deel van het arbeidsmarktsysteem waarbinnen veel EU-11 arbeidsmigranten werkzaam lijken te zijn, leidt volgens professionals tot een zekere mate van segregatie ten opzichte van de Nederlandse samenleving. Veel van de arbeidsmigranten werken met landgenoten en ook de directe leidinggevenden zijn vaak landgenoten. Hierdoor zouden EU-11 arbeidsmigranten nauwelijks met de Nederlandse samenleving in aanraking komen. Professionals beschrijven dat het arbeidssysteem waarin zij werken, is ingericht op tijdelijk verblijf, maar dat in de praktijk een aanzienlijk deel van de arbeidsmigranten met kinderen ervoor kiest om zich (semi-)permanent in Nederland te vestigen. Deze arbeidsmigranten blijven echter ook werken in hetzelfde systeem dat ingericht is op tijdelijkheid. Een gestructureerde tijdelijkheid dus.

Tegelijkertijd hebben EU-11 arbeidsmigranten in vergelijking met andere nieuwkomergroepen een unieke (rechts)positie. Daardoor is er voor hen geen integratieverplichting en hoeven zij ook niet verplicht Nederlands te leren. Zij zijn zelf verantwoordelijk voor het leren van de taal. Het is de vraag of de verwachting dat zij zelf de verantwoordelijkheid zullen nemen om een nieuwe taal te leren realistisch is, gezien de lange irreguliere werkdagen die zij zouden maken en het vermoedelijke lage opleidingsniveau van een groot deel van de EU-11 arbeidsmigranten. Veel professionals in dit onderzoek benoemen de Nederlandse taalbarrière als een groot probleem. Het zorgt volgens hen niet alleen voor wederzijds onbegrip tussen professionals en arbeidsmigranten, maar ook dat EU-11 arbeidsmigranten vaak niet goed geholpen kunnen worden, doordat ze drempels ervaren tot zorg en welzijn. Ouders zouden vaak niet weten waar ze terecht kunnen en zouden ook niet altijd op de hoogte van hun rechten en plichten zijn. Voor ouders kan dit ertoe leiden dat zij hun kinderen niet goed kunnen ondersteunen op school maar ook niet goed hun weg weten te vinden naar de instanties. Een relatief groot deel van de kinderen lijkt te worden geboren in gezinnen waar geen Nederlands wordt gesproken terwijl zij uiteindelijk wel in de Nederlandse maatschappij opgroeien.

2. Wantrouwen en culturele verschillen

Professionals merken op dat er onder arbeidsmigranten veel wantrouwen is in Nederlandse instanties zoals de gemeente, overheids-, welzijn- en gezondheidszorg, het onderwijssysteem en de jeugdzorg. Verklaringen hiervoor die door de professionals genoemd worden, zijn het communisme waarin veel EU-11 arbeidsmigranten nog zijn opgegroeid, de ervaring dat het (in het land van herkomst) beter is om niet in contact te komen met de politie of de overheid en zoveel mogelijk onder de radar te blijven. Ook zouden veel EU-11 arbeidsmigranten opgegroeid zijn in een cultuur waarin het ongebruikelijk is om te praten over problemen en waarin men gewend is problemen vooral zelf op te lossen. Deze socialisatie kan van invloed zijn op de habitus van de ouders, waardoor hulp vragen als een hoge drempel wordt ervaren.

Ten tweede wordt gesproken over culturele verschillen tussen Nederland en het land van herkomst wat betreft het onderwijssysteem, de gezondheidszorg en ideeën over opvoeding. Dit blijkt ook uit onderzoek van KIS (2019) en Pharos (2020). Volgens professionals is het onderwijssysteem in landen zoals Polen en Bulgarije anders ingericht, wat tot een andere habitus van ouders kan leiden in Nederland. Er zou bijvoorbeeld minder gebruik gemaakt worden van voorschoolse en/of naschoolse opvang.

Tot slot geeft een deel van de professionals aan dat het in de herkomstlanden, met name bij mensen die uit kleinere dorpen komen, gebruikelijk is dat de (dorps)gemeenschap een oogje in het zeil houdt wanneer de ouders aan het werk zijn. Het is dan geen probleem om de kinderen alleen thuis te laten, omdat er altijd iemand uit de gemeenschap in de buurt is. Dit gebruik werkt volgens professionals in Nederland minder goed, omdat het sociale netwerk van ouders beperkt is en de meeste contacten die zij hebben

met landgenoten betreft die in dezelfde situatie zitten. Het zou daardoor voorkomen dat kinderen alleen thuis zijn zonder dat er toezicht is, ook niet van familie of buurtgenoten.

3. Vaak al kwetsbaar in het land van herkomst

De derde factor betreft de capaciteiten die ouders (en kinderen) meebrengen. Volgens professionals speelt bij een groot deel van de kwetsbare gezinnen mee dat zij over beperkte capaciteiten beschikken. Zij zouden relatief laag opgeleid zijn en al een sociaaleconomisch zwakke positie hebben gehad op het moment van migreren.

Een deel van de migranten is dan ook al kansarm in het land van herkomst en had daar geen stabiel bestaan. Sommige professionals hebben de indruk dat de instroom van kwetsbare EU-11 arbeidsmigranten de laatste jaren is toegenomen. Zij beschrijven dat de economie in de steden in het land van herkomst verbeterd is en dat de mensen die er nu nog voor kiezen om te migreren, vaak uit achtergestelde landelijke gebieden komen. Ook zou de werving door uitzendbureaus steeds vaker op die gebieden gericht zijn.

4. Sociaal netwerk: aansluiting bij gemeenschap in Nederland: vloek en zegen

Tot slot speelt het sociale netwerk waartoe gezinnen toegang hebben een rol in de maatschappelijke positie. Het feit dat er al een bestaande, langer gevestigde, Poolse gemeenschap bestaat in Nederland, biedt mogelijkheden voor recent gearriveerde Polen om gemakkelijker hun weg te vinden, iets wat voor bijvoorbeeld Bulgaarse en Roemeense migranten lastiger is. Een deel van de Turkssprekende Bulgaren zou aansluiting zoeken bij de Turkse gemeenschap in Nederland, bijvoorbeeld in Den Haag.

Aansluiting bij een herkomstgemeenschap biedt toegang tot informatie en diensten in eigen taal. Dit draagt aan de ene kant bij aan sociale inclusie, zelfredzaamheid en succes; aan de andere kant kan het segregatie bevorderen en kan het ertoe leiden dat er misbruik wordt gemaakt. Bijvoorbeeld door malafide adviseurs en huisjesmelkers die via werkgevers in eigen taal en cultuur worden gevonden.

Sociale problemen van ouders gaan vaak hand in hand met gezondheidsproblemen. Deze problemen van ouders kunnen zich opstapelen en kunnen bovendien worden doorgegeven aan hun kinderen.

Aanbevelingen

De uitkomsten van dit onderzoek resulteren in een aantal aanbevelingen aan beleidsmakers en professionals in de uitvoering. Onderstaand is een beknopte weergave van de aanbevelingen die in het rapport verder staan uitgewerkt.

- *Heb oog voor de unieke positie van EU-arbeidsmigranten*
- *Verken of extra taal ondersteuning ingezet kan worden*
- *Continueer inzet om de arbeidspositie van ouders te verbeteren*
- *Werk cultuursensitief en aangepast op arbeidssituatie*
- *Begin met het winnen van vertrouwen en betrek de doelgroep*
- *Gebruik het onderwijs als ingang*
- *Stimuleer voorschoolse educatie en/ opvang*
- *Investeer in preventie in plaats van later symptomen te bestrijden*
- *Zet in op kennisdeling op alle niveaus. Tussen gemeenten, rijksoverheid en uitvoeringsorganisaties*
- *Heb oog voor de gemeentes en gebieden waar een concentratie van EU-arbeidsmigranten is*
- *Stop met denken in patronen van tijdelijkheid*

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	5
1. Inleiding	13
2. Onderzoeksopzet	15
3. De positie van gezinnen met een EU-11 achtergrond	19
3.1 Inleiding en opzet	19
3.2 Over wie hebben we het?	19
3.3 Omvang van de populatie arbeidsmigranten en hun kinderen in de BRP	21
3.4 Verschillende soorten gezinnen	26
3.5 Welke factoren spelen een rol bij kwetsbare gezinnen?	30
3.6 Conclusie	34
4. Onderwijs	35
4.1 De positie op school	35
4.2 Patronen van arbeidsmigratie en de invloed op onderwijs	42
4.3 Conclusie	44
5. Gezondheid	47
5.1 De gezondheidspositie	47
5.2 Patronen van arbeidsmigratie en de invloed op de gezondheidspositie	50
5.3 Conclusie	52
6. Conclusie	55
7. Aanbevelingen	59
Referenties	63
Bijlage 1: Aanvullende tabellen	65
Bijlage 2: Literatuurstudie	67
Bijlage 3: Werkwijze CBS-microdata	83
Bijlage 4: Respondententabel	85

1. Inleiding

Ten tijde van de toetreding van o.a. Polen (2004), Bulgarije en Roemenië (beiden 2007), kwam de arbeidsmigratie vanuit de Midden- en Oost-Europese landen naar Nederland op gang. Aanvankelijk ging de berichtgeving over arbeidsmigranten vaak over de arbeidsomstandigheden en de vraag of zij zich hier vestigden of terug zouden gaan. Nu, bijna twintig jaar later zijn deze vraagstukken nog steeds actueel maar zien we ook een verschuiving in focus. Inmiddels is duidelijk dat een deel van de arbeidsmigranten zich in Nederland vestigt en gezinnen vormen of kinderen over laten komen uit het land van herkomst. Steeds vaker wordt de vraag gesteld hoe het met deze gezinnen gaat.

Hoewel er een lange onderzoekstraditie bestaat naar (de positie van) EU-arbeidsmigranten, is er tot nu toe nog weinig onderzoek gedaan naar de positie van hun kinderen. Uit het weinige onderzoek dat er is, ontstaat het beeld dat zij niet goed in beeld zijn, mogelijk niet goed kunnen aarden in de Nederlandse samenleving en vaak zonder toezicht alleen (thuis) zijn omdat de ouders veel werken (Pharos, 2020). Met dit onderzoek willen we het beeld over kinderen van EU-arbeidsmigranten verder aanscherpen en actualiseren. In het bijzonder wordt gekeken naar hoe zij het doen op school, qua gezondheid en welke rol de positie van de ouders daarbij speelt. Om dit doel te bereiken worden kwantitatieve en kwalitatieve data gecombineerd.

Leeswijzer

In dit rapport bespreken we allereerst de onderzoeksvragen en –verantwoording (hoofdstuk 2). Vervolgens schetsen we een beeld van de positie van de gezinnen met een EU-11 achtergrond in Nederland in het algemeen. Daarna wijden we een hoofdstuk aan de onderwijspositie (hoofdstuk 4) en de gezondheidspositie (hoofdstuk 5). De bevindingen op de verschillende domeinen worden samengevoegd in de conclusie (hoofdstuk 6) die resulteren in een aantal aanbevelingen voor toekomstig beleid (hoofdstuk 7).

2. Onderzoeksopzet

Doel van het onderzoek is om een beter beeld te krijgen van de positie van kinderen van EU-arbeidsmigranten, welke eventuele kwetsbaarheden er spelen in welke context en wat de omvang is van deze groepen.

2.1 Onderzoeksvragen

Om de positie van kinderen van EU-arbeidsmigranten in kaart te brengen, zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd.

Hoofdvragen:

1. Wat is de positie van kinderen van in Nederland verblijvende Europese arbeidsmigranten met laag- of ongeschoold werk ten aanzien van de thuissituatie, onderwijspositie, de gezondheid en criminaliteit?
 - a) Welke kwetsbare groepen binnen de groep kinderen van EUAM zijn er te benoemen op basis van achtergrondkenmerken? (Bijvoorbeeld verblijfsduur, geslacht, nationaliteit, sociaaleconomische positie ouders, etc.).
 - b) In hoeverre verschilt de positie ten opzichte van groepen met een vergelijkbare sociaaleconomische positie?
2. Wat voor problemen ervaren deze kinderen op het gebied van de thuissituatie, onderwijspositie, de gezondheid en het sociaal leven?
3. In welke mate komen deze problemen voor bij deze kinderen?
 - a) Op basis van wat voor soort informatie zijn deze problemen aan het licht gekomen? (kwantitatief, kwalitatief, incidentele signalen, etc.)
 - b) In hoeverre duiden de omvang en aard van de zorgen op een breed probleem dat specifiek voor deze groep geldt?
 - c) Zijn er regionale verschillen te benoemen, gelet op de zorgen over deze kinderen?
 - d) Hebben professionals in het veld voldoende zicht op deze doelgroep?
4. Op welke wijze kan de positie van de kinderen behorende tot de doelgroep het effectiefst verbeterd worden?
 - a) Zijn er *good practices* te benoemen? (aanpak/sector/regionaal)
 - b) In hoeverre voldoet het huidige beleid om de problemen van deze kinderen te kunnen voorkomen en bestrijden?

2.2 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is opgebouwd uit drie delen. Het eerste deel betreft een literatuurverkenning. Het tweede deel is een kwantitatieve data-analyse van bestaande registers. Het derde deel bestaat uit kwalitatief onderzoek onder sleutelpersonen en de doelgroep. In de hoofdstukken zijn de uitkomsten uit de verschillende delen telkens gecombineerd om per thema een gedetailleerd beeld te krijgen vanuit zowel de literatuur, interviews en data.

Literatuurverkenning

Het onderzoek is gestart met een literatuurverkenning waarbij we bekeken hebben welke onderzoeken en inzichten over dit vraagstuk uit het recente verleden beschikbaar zijn. Deze literatuurverkenning was gericht op de verschillende domeinen die in dit onderzoek centraal staan: onderwijs, gezondheid, thuissituatie en sociaal leven. Bij het zoeken naar literatuur is gebruik gemaakt van de sneeuwbalmethodiek waarbij naar de referenties van bestaande bronnen is gekeken om een breed beeld te krijgen. De uitkomsten van het literatuuronderzoek zijn integraal opgenomen in bijlage 2.

Kwantitatief onderzoek

Voor de kwantitatieve analyse maken we gebruik van het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB) van het CBS. Het CBS beschikt onder de noemer SSB over een omvangrijke verzameling van microdatabestanden. Microdata zijn koppelbare data op persoons- en adresniveau. Er is onder andere registerdata beschikbaar over achtergrondkenmerken, migratiegeschiedenis, huishoudsituatie, onderwijs, opleidingsniveau, werk en uitkering, inkomen et cetera.

De microdata van het CBS bestaan uit verschillende losse bestanden die aan elkaar gekoppeld kunnen worden. Dit maakt het mogelijk om een gedetailleerd beeld te krijgen van iemand naar achtergrondkenmerken (leeftijd, geslacht, verblijfsduur, woonplaats/buurt, gezinssamenstelling) en meer specifieke kenmerken zoals inkomen, onderwijsloopbaan, criminaliteit, jeugdzorg, etc. In bijlage 3 is een omschrijving van deze werkwijze opgenomen.

Kwalitatief onderzoek

Het kwalitatieve onderzoeksdeel bestond uit 39 semigestructureerde diepte-interviews met experts/professionals (sleutelpersonen) die zo veel mogelijk in direct contact staan met kinderen van EU-11 arbeidsmigranten en uit drie focusgroepen met ouders uit de doelgroep. In bijlage 4 is een respondententabel opgenomen. We hebben geprobeerd spreiding te krijgen over de verschillende gemeenten en in verschillende domeinen, zoals onderwijs, zorg en overheid (bijvoorbeeld wijkagenten). Het is belangrijk om te beseffen dat een deel van de professionals zich met name bezighouden met gezinnen en kinderen waarbij sprake is van (multi)problematiek, wat een vertekend beeld kan geven in negatieve zin. Dit hebben we geprobeerd te nuanceren met data afkomstig van professionals die onder meer neutrale omstandigheden bij de kinderen betrokken zijn.

We hebben er bewust voor gekozen om relatief veel sleutelpersonen te spreken in vergelijking met de doelgroep. Onze ervaring is dat sleutelpersonen vaak een overstijgend perspectief hebben en ontwikkelingen in een bredere context kunnen plaatsen. Bovendien weten we dat het een uitdaging is om met de doelgroep in contact te komen. Dit geldt in het bijzonder voor kort in Nederland verblijvende EU-arbeidsmigranten. Zij zijn vaak ook nog niet in beeld bij de instanties. Het zou daarom een forse tijdsinvestering vragen waarbij het onzeker is hoeveel personen we uiteindelijk zouden kunnen spreken en hoe rijk deze data is. Toch achtten wij het van belang om met een aantal personen uit de doelgroep te spreken om een aantal persoonlijke verhalen te kunnen optekenen en om beter inzicht te krijgen in de thuissituatie en mogelijke (culturele) obstakels waar sleutelpersonen beperkt zicht op hebben.

Afbakening van gemeenten

De focus van dit onderzoek ligt op de zeven gemeenten waar in absolute aantallen de meeste personen met een EU-11 achtergrond als ingezetene in de BRP ingeschreven staan, namelijk: Den Haag, Rotterdam,

Westland, Amsterdam, Eindhoven, Helmond en Tilburg. Deze gemeenten bevatten 32 procent van de geregistreerde Polen, Bulgaren en Roemenen in Nederland.

Voor de interviews is op basis van het literatuuronderzoek en de startgesprekken een interviewleidraad opgesteld. We hebben ervoor gewaakt dat het gesprek door de interviewer niet in een bepaalde richting op kon worden gestuurd door te vragen naar specifieke groepen, en juist open vragen te stellen. Pas tijdens de analyse is gekeken in hoeverre specifieke groepen aangewezen kunnen worden op basis van alle gesprekken. Naast het vragen naar een algemeen beeld hebben we ons in het gesprek gefocust op de domeinen waar de respondent kennis over heeft. Daarbij hebben we steeds eerst gevraagd naar de positie in het algemeen en vervolgens naar mogelijke problemen of probleemgroepen. Ook hebben we gevraagd naar de mate waarin wordt voldaan aan de randvoorwaarden voor gezond opgroeien zoals onderscheiden in de literatuurstudie, en naar de mate waarin kinderen van EU-11 arbeidsmigranten als ingezetene staan ingeschreven in de BRP.

Analyse

De interviews zijn grotendeels digitaal via Microsoft Teams uitgevoerd, met de opnamefunctie of een aparte audiorecorder opgenomen en vervolgens getranscribeerd. Een aantal interviews is in persoon uitgevoerd en opgenomen met een audiorecorder. Voor een klein deel van de interviews is op verzoek van de respondent geen opname maar een verslag gemaakt. Vervolgens zijn de transcripten en verslagen verwerkt met het analyseprogramma 'Atlas.ti'. Daarvoor is een codelijst gebruikt die is opgesteld aan de hand van de interviewleiden en waar nodig aangevuld met codes die uit de data naar voren kwamen. Tijdens de analysefase hebben we het vier-ogen principe gehanteerd waarbij verschillende onderzoekers afzonderlijk van elkaar de data analyseren en vervolgens met elkaar in overleg tot de conclusies komen. Op basis van dit overleg zijn de antwoorden op de onderzoeksvragen geformuleerd en conclusies getrokken.

3. De positie van gezinnen met een EU-11 achtergrond

3.1 Inleiding en opzet

Voor dit onderzoek zijn in zeven gemeenten³ 39 professionals geïnterviewd die in contact staan met gezinnen met een EU-11 achtergrond.⁴ Het betreft bijvoorbeeld onderwijs- en zorgprofessionals, maar ook wijkagenten, een eigenaar van een uitzendbureau en medewerkers van zelforganisaties die zelf een EU-11 achtergrond hebben. De data uit de gesprekken is aangevuld met populatiegegevens afkomstig uit de BRP.

3.2 Over wie hebben we het?

Voordat ingegaan wordt op de populatie (kinderen van) arbeidsmigranten, wordt eerst gekeken naar de omvang van de totale populatie met een EU-11 achtergrond die in Nederland woonachtig is.

In tabel 3.1 is een overzicht opgenomen van de bevolking die als ingezetene is ingeschreven in de Basisregistratie Personen (BRP) naar herkomstland. De cijfers in deze en de volgende tabellen zijn gebaseerd op CBS-microdata.

Tabel 3.1 Aantal personen ingeschreven in de BRP per 1-1-2021 en 1-1-2023 naar achtergrond (n & %)

land	aantal 2023	% van EU-11	aantal 2021	% van EU-11	groei 2021-2023
totaal EUAM-11	439.300		382.500		15%
Polen	231.600	53%	209.700	55%	10%
Bulgarije	56.300	13%	44.900	12%	25%
Roemenië	55.000	13%	43.200	11%	27%
Hongarije	30.000	7%	27.100	7%	11%
Kroatië	14.000	3%	12.400	3%	13%
Litouwen	12.100	3%	10.900	3%	11%
Tsjechië	12.900	3%	11.300	3%	15%
Slowakije	11.600	3%	9.900	3%	17%
Letland	9.900	2%	8.000	2%	24%
Slovenië	3.100	1%	2.800	1%	11%
Estland	2.800	1%	2.400	1%	17%
GIPS-landen ⁵	197.200		173.400		14%
overig EU (incl GB)	706.400		705.700		0%
Andere landen	3.464.700		3.178.800		9%
Nederland	12.896.400		13.027.200		-1%

Bron CBS/bewerking Risbo

Per 1 januari 2023 verblijven er 439.300 personen met een EU-11 achtergrond in Nederland. Dit is meer dan twee keer zoveel vergeleken met burgers uit Griekenland, Italië, Portugal en Spanje, oftewel de GIPS-

³ Het betreft de gemeenten Amsterdam, Den Haag, Eindhoven, Helmond, Rotterdam, Tilburg en Westland

⁴ Zowel uit de statistieken als uit de gesprekken met professionals komt sterk het beeld naar voren dat arbeidsmigranten met name uit personen met een EU-11 achtergrond bestaan. Om die reden is in het onderzoek op de groepen gefocust. Zie ook paragraaf 3.2.

⁵ Griekenland, Italië, Portugal en Spanje.

landen. De groep 'overig EU' is nog groter met ruim 700.000 personen. In deze groep zitten ook veel Duitsers, Belgen, Fransen en Britten.

De groep personen met een Poolse achtergrond is met afstand het grootst (231.600 personen) van de onderscheiden EU-11 landen. Zij vormen meer dan de helft van de personen met een EU-11 achtergrond in Nederland die in de BRP als ingezetene staan ingeschreven. De groepen met een Bulgaarse of Roemeense achtergrond volgen en tellen meer dan 55.000 personen.

Dit komt overeen met de verdeling van EU-burgers die de professionals vooral zien. Zij geven aan veelal mensen uit Polen en Bulgarije te zien, in combinatie met andere landen in Midden- en Oost-Europa die relatief recent tot de Europese Unie zijn toegetreden. De meeste kinderen van EU-11 arbeidsmigranten waar zij mee in aanraking komen, komen dan ook eveneens uit Polen, gevolgd door Bulgarije. Andere EU-11 landen worden wel genoemd, maar in mindere mate. Sporadisch wordt er gesproken over EU-11 arbeidsmigranten uit de GIPS-landen maar de zorgen om kinderen uit deze landen lijken beperkt. De focus in dit onderzoek ligt daarom op de zogenaamde EU-11 landen.

Uit tabel 3.1 blijkt dat de bevolking met een EU-11 achtergrond de afgelopen twee jaar is gegroeid. Er wonen op 1 januari 2023 vijftien procent meer burgers met een EU-11 achtergrond in Nederland dan op 1 januari 2021. De sterkst groeiende groepen zijn afkomstig uit Roemenië, Bulgarije en Estland.

In tabel 3.2 staat het aantal personen in de vijf provincies met het grootste aantal inwoners met een EU-11 achtergrond.

Tabel 3.2: Aantal personen ingeschreven in de BRP per 1-1-2021 en 1-1-2023 naar achtergrond en provincie (n & %)

	aantal 2023	% van Eu-11	aantal 2021	% van Eu-11	groei 2021-2023
totaal Nederland⁶	438.900		382.300		15%
Zuid-Holland	132.000	30%	117.000	31%	13%
Noord-Brabant	85.900	20%	74.200	19%	16%
Noord-Holland	78.200	18%	68.600	18%	14%
Limburg	32.300	7%	27.200	7%	19%
Gelderland	31.300	7%	27.600	7%	13%
andere provincie	79.300	18%	67.700	18%	17%

Bron CBS/bewerking Risbo

Personen met een EU-11 achtergrond wonen ongelijk verdeeld over Nederland. In Zuid-Holland is deze groep veruit het grootst. In alle provincies neemt het aantal personen met een EU-11 achtergrond toe. De groei in vijf provincies met de grootste populatie wijkt namelijk niet veel af van de groei in de andere provincies.

In tabel 3.3 staan de gemeenten met de in omvang grootste groep woonachtigen met een EU-11 achtergrond. In de tabel is het totaal aantal inwoners met een EU-11 achtergrond opgenomen, in de tweede kolom staat hoe groot dit deel is als percentage van de bevolking in de gemeente. Voor de drie grootste groepen, de Polen, Bulgaren en Roemenen is het aantal personen in de overige kolommen weergegeven.

⁶ Van een klein deel van de personen is de woonplaats niet bekend, het totaal voor Nederland is daarom iets lager dan in tabel 3.1

Tabel 3.3 Aantal personen ingeschreven in de BRP per 1-1-2023 naar achtergrond en gemeente (n & %)

	totaal EU-11	% bevolking	waarvan	Polen	Bulgarije	Roemenië	overig EU-11
totaal Nederland	438.900	2,5%		231.500	56.200	54.900	96.400
's-Gravenhage	39.800	7,1%		15.000	15.100	3.100	6.600
Amsterdam	28.300	3,1%		7.100	6.100	5.200	9.900
Rotterdam	27.800	4,2%		13.400	5.000	2.500	7.000
Tilburg	12.300	5,4%		8.000	800	1.500	1.900
Eindhoven	10.500	4,3%		4.700	1.700	1.800	2.400
Helmond	6.400	6,8%		4.700	200	700	800
Westland	5.500	4,8%		4.000	400	500	600

Bron CBS/bewerking Risbo

Den Haag heeft met circa 40.000 personen het grootste aantal inwoners met een EU-11-achtergrond, ook procentueel is het aandeel personen met 7,1 procent in Den Haag het grootst. Ook in Helmond heeft ongeveer zeven procent van de inwoners een EU-11 achtergrond. Voor alle gemeenten, met uitzondering van Den Haag, geldt dat de groep met een Poolse herkomst veruit het grootst is. In Den Haag is ook een grote Bulgaarse groep woonachtig.

3.3 Omvang van de populatie arbeidsmigranten en hun kinderen in de BRP

In de voorgaande paragraaf is gekeken naar de gehele populatie personen met een EU-11 achtergrond. Een belangrijke vraag binnen dit onderzoek is wie precies arbeidsmigranten zijn. Het Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten (2020) hanteert als definitie voor een arbeidsmigrant: “iemand die afkomstig is uit een EU-27 land, die tijdelijk in Nederland verblijft om hier te werken”.⁷ Echter, Snel et al. (2014) stellen dat er veelal de mogelijkheid bestaat dat arbeidsmigranten zich binden aan Nederland en voor onbepaalde tijd blijven. Dit werpt de vraag op hoe lang iemand in Nederland dient te verblijven om als ‘arbeidsmigrant’ gedefinieerd te worden. Zijn Poolse arbeidsmigranten die in 2004 naar Nederland zijn gekomen, hier kinderen hebben gekregen en een koophuis hebben bijvoorbeeld nog steeds arbeidsmigranten? Tegelijkertijd weten we uit recent onderzoek (Seidler et al., 2022) dat ook veel arbeidsmigranten die hier al geruime tijd zijn, vaak nog steeds in een vergelijkbare positie verkeren als toen zij net arriveerden. Zo zijn veel EU-11 arbeidsmigranten ook jaren na vestiging nog afhankelijk van uitzendbureaus voor werk, wonen zij in de particuliere huursector en spreken zij amper Nederlands. Uit onderzoek van Strockmeijer (2020) is gebleken dat de opwaartse mobiliteit naar mate men hier langer verblijft onder EU-arbeidsmigranten minder groot is dan onder andere groepen met een migratieachtergrond in een vergelijkbare positie.

Om hiervoor genoemde redenen lijkt verblijfsduur een minder goede indicator voor mate van vestiging in Nederland. In dit onderzoek is er daarom voor gekozen om verblijfsduur niet als criterium te gebruiken en richten we ons op migranten die om redenen van werk uit Midden-en Oost-Europa naar Nederland zijn gekomen (na 2007) en een laag inkomen hebben.

Vervolgens is de vraag bij welk inkomen iemand een arbeidsmigrant is en vanaf welk moment een kennismigrant. Het CBS beschouwt migranten als kennismigrant wanneer het inkomen boven het 57ste percentiel van het Nederlands gemiddelde ligt. Met andere woorden, van personen die qua inkomen in

⁷ Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten (2020). *Geen tweederangsburgers. Aanbevelingen om misstanden bij arbeidsmigranten in Nederland tegen te gaan*. Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten.

de top 43 procent van Nederland vallen, wordt aangenomen dat zij een kennismigrant zijn. Voor dit onderzoek hanteren we deze definitie, maar dan voor het huishouden. De reden hiervoor is dat in dit onderzoek de positie van de kinderen centraal staat en daarom het inkomen van het gezin een beter beeld geeft dan dat van individuen. Het inkomen is bekend via cijfers van de Belastingdienst. Als er substantieel zwart gewerkt wordt, dan wordt dat niet duidelijk uit deze cijfers.

In tabel 3.4 staat een overzicht van de verdeling van het inkomen gerelateerd aan het Nederlands gemiddelde, uitgesplitst naar verschillende herkomstgroepen.

Tabel 3.4: Verdeling huishoudinkomen in percentielen van de bevolking naar herkomst per 1 januari 2021⁸ (n & %)

	EU-11	waarvan	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	totaal
totaal	382.500		209.700	44.900	43.200	173.400	705.700	17.467.700
tot en met 28e percentiel	126.000		64.100	21.100	14.700	47.000	169.900	3.783.300
29e t/m 57e percentiel	115.800		73.000	10.400	10.200	40.100	175.000	4.627.200
58e t/m 78e percentiel	70.600		43.200	5.300	6.500	32.700	142.900	4.197.500
79e percentiel of hoger	51.200		22.700	4.400	7.900	44.000	183.000	4.480.800
onbekend	19.000		6.700	3.800	3.900	9.600	34.800	379.000
in procenten								
tot en met 28e percentiel	33%		31%	47%	34%	27%	24%	22%
29e t/m 57e percentiel	30%		35%	23%	24%	23%	25%	26%
58e t/m 78e percentiel	18%		21%	12%	15%	19%	20%	24%
79e percentiel of hoger	13%		11%	10%	18%	25%	26%	26%
onbekend	5%		3%	8%	9%	6%	5%	2%
niet boven 57ste percentiel ⁹								
	68%		69%	79%	67%	56%	54%	50%

Bron CBS/bewerking Risbo

Meer dan zes op de tien personen afkomstig uit de EU-11 landen heeft een huishoudinkomen in het 57ste percentiel of lager. Zij vormen de onderzoekspopulatie van dit onderzoek en worden in het vervolg van dit onderzoek aangeduid als EU-11 arbeidsmigranten.

Wanneer gekeken wordt naar verschillende herkomstlanden dan valt op dat een relatief groot deel van vooral de Bulgaarse arbeidsmigranten een laag inkomen heeft. Bijna de helft (47 procent) van de Bulgaarse arbeidsmigranten die in de BRP als ingezetene zijn ingeschreven heeft namelijk een inkomen in het 28ste percentiel of lager. Ook veel van de andere groepen EU-11 arbeidsmigranten zitten in deze inkomenscategorie. In het vervolg van dit hoofdstuk worden verdere analyses gedaan op de groep EU-burgers met een inkomen in het 57ste percentiel of lager.

3.3.1 Aantal kinderen van arbeidsmigranten per 1 januari 2021

In deze paragraaf worden verdere uitsplitsingen gedaan voor kinderen en ouders met een EU-11 achtergrond met een huishoudinkomen in het 57ste percentiel of lager.

⁸ Deze cijfers vanaf deze tabel hebben betrekking op de situatie per 1 januari 2021. Dat komt omdat de meeste recente inkomensgegevens die de basis vormen van de indeling van 1 januari 2021 zijn.

⁹ In de groep arbeidsmigranten is ook de groep waarvan het inkomen onbekend is meegenomen. De verwachting is dat dit veelal geen mensen zijn met een hoog inkomen.

Op 1 januari 2021 zijn er 57.250 kinderen van EU-11 arbeidsmigranten in Nederland. Het gaat om 20.250 jonge kinderen tot 4 jaar, 24.050 basisschoolkinderen en 13.000 tieners van 13-18 jaar (zie tabel 3.5).

Tabel 3.5: Kinderen van EU-11 arbeidsmigranten 0-18 jaar naar herkomst, leeftijd met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager, 1 januari 2021 (n & %)

	EU-11	waarvan	Polen		Bulgarije		Roemenië	
totaal	57.250		33.850		8.050		5.000	
leeftijd								
0-4 jaar	20.250	35%	12.850	38%	2.450	30%	1.650	33%
5-12 jaar	24.050	42%	14.300	42%	3.450	43%	2.000	40%
13-18 jaar	13.000	23%	6.700	20%	2.150	27%	1.350	27%

Bron CBS/bewerking Risbo

Met name onder de groep met een Poolse herkomst zijn veel jonge kinderen (0-4 jaar). Voor alle groepen geldt dat de groep tieners (13-18 jaar) het kleinst is. Uit eerder onderzoek is bekend dat over jongeren vanaf ongeveer 12 jaar vaker zorgen bestaan rondom het opgroeien in Nederland dan over jongere kinderen (Hermans et al., 2014; Van Alphen, 2016).

In tabel 3.6 is het aantal kinderen van deze EU-11 arbeidsmigranten uitgesplitst naar de zeven gemeenten die in dit onderzoek betrokken zijn.

Tabel 3.6: Kinderen van EU-11 arbeidsmigranten 0-18 jaar per gemeente naar herkomst, met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager, 1 januari 2021 (n & %)

	EU-11	waarvan	Polen		Bulgarije		Roemenië	
totaal Nederland	57.250		33.850	59%	8.050	14%	5.000	9%
's-Gravenhage	5.930		2.960	50%	1.840	31%	330	6%
Rotterdam	3.980		1.980	50%	980	25%	250	6%
Amsterdam	2.460		590	24%	940	38%	330	13%
Tilburg	1.390		1.000	72%	110	8%	120	9%
Eindhoven	1.080		630	58%	120	11%	120	11%
Helmond	1.020		790	77%				
Westland	550		420	76%				

Bron CBS/bewerking Risbo

Eerder is benoemd dat de EU-11 arbeidsmigranten niet gelijk verspreid over Nederland wonen. Dit geldt logischerwijs ook voor hun kinderen. Het aantal kinderen van arbeidsmigranten is het grootst in Den Haag. In de drie grote steden is het aandeel kinderen met een Bulgaarse achtergrond relatief groot. Dit geldt vooral in Den Haag, waar het aantal kinderen met een Bulgaarse achtergrond bijna twee keer zo groot is als in Rotterdam. In Tilburg, Helmond en het Westland is het merendeel van de kinderen van EU-11 arbeidsmigranten van Poolse komaf. In Amsterdam is de groep Poolse kinderen juist relatief klein.

Vervolgens is gekeken naar de verblijfsduur in Nederland van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten (tabel 3.7). Dit betreft de tweede generatie kinderen waarvan minstens 1 van de ouders een EU-11 achtergrond heeft. In tabel b1.1 in bijlage 1 is dit verder uitgesplitst naar de zeven gemeenten.

Tabel 3.7: Kinderen van EU-11 arbeidsmigranten 0-18 jaar naar herkomst en verblijfsduur met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager, 1 januari 2021 (n & %)

	EU-11		Polen		Bulgarije		Roemenië	
totaal aantal kinderen	57.250		33.850		8.050		5.000	
<i>verblijfsduur</i>								
in NL geboren	37.900	66%	23.300	69%	4.050	50%	3.250	65%
tot 2 jaar	4.900	9%	1.950	6%	1.300	16%	800	16%
3 tot 5 jaar	5.250	9%	2.750	8%	1.200	15%	500	10%
6 tot 10 jaar	6.500	11%	4.100	12%	1.100	14%	300	6%
11 tot 18 jaar	2.700	5%	1.700	5%	400	5%	150	3%

Bron CBS/bewerking Risbo

Iets minder dan 10 procent van de kinderen met een EU-11 achtergrond verblijft op 1 januari 2021 korter dan twee jaar in Nederland. Twee derde van de kinderen met een EU-11 achtergrond is in Nederland geboren. Dat is inclusief kinderen in de jongste leeftijdscategorieën. Van de kinderen met een Bulgaarse achtergrond is de helft in Nederland geboren. Van zowel kinderen met een Bulgaarse als met een Roemeense achtergrond verblijft een relatief groot deel, 16 procent, korter dan twee jaar in Nederland.

Zowel onder de door ons bevroegde professionals als in de literatuur (bv. Hermans et al., 2014; Pharos 2020) bestaan in het bijzonder zorgen over kinderen van EU-11 arbeidsmigranten die kort in Nederland verblijven. Uit tabel 3.7 komt naar voren dat deze groep relatief klein is. In paragraaf 3.4 wordt dieper ingegaan op deze zorgen.

Tot slot wordt in deze paragraaf gekeken naar de gezinssamenstelling/huishoudentype van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten die in Nederland woonachtig zijn (tabel 3.8).

Tabel 3.8: Kinderen van 0-18 jaar naar herkomst en huishoudentype, met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager, 1 januari 2021 (n & %)

	EU-11	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal ≤57 ^{ste} %
totaal aantal kinderen	57.250	33.850	8.050	5.000	18.700	54.200	1.799.500
percentage in huishouden van:							
gehuwd paar	44%	45%	34%	52%	41%	44%	52%
niet gehuwd paar	28%	28%	35%	18%	19%	18%	17%
eenoudergezin	24%	23%	24%	21%	31%	31%	28%
overig huishouden	5%	3%	8%	8%	9%	7%	3%

Bron CBS/bewerking Risbo

Van alle kinderen in een huishouden met een inkomen gelijk aan het 57ste percentiel of lager, woont 52 procent bij een gehuwd paar, 17 procent bij een ongehuwd paar en 28 procent van deze kinderen woont in een eenoudergezin. Bij de kinderen met een EU-11 achtergrond is het deel dat in een eenoudergezin woont (24 procent) iets lager dan gemiddeld. Verder woont een kleiner dan gemiddeld deel bij een gehuwd paar (44 procent) en een groter deel bij een ongehuwd paar (28 procent). Vooral van kinderen met een Bulgaarse achtergrond zijn de ouders/verzorgers ongehuwd (35 procent ten opzichte van 17 procent gemiddeld).

Onder professionals bestaat een diffuus beeld over de gezinssamenstelling waarbinnen kinderen met een EU-11 achtergrond opgroeien. Sommige professionals benoemen dat ze relatief veel alleenstaande moeders zien. Anderen professionals geven aan dat de gezinssamenstelling niet veel afwijkt van de totale populatie. De cijfers in tabel 3.8 schetsen het beeld dat kinderen van EU-11 arbeidsmigranten relatief vaak in tweoudergezinnen opgroeien. Voor de kinderen van EU-11 arbeidsmigranten geldt volgens de officiële cijfers dat zij in vergelijking met andere kinderen met eenzelfde huishoudinkomen vaker opgroeien in een gezin met twee ouders.

3.3.2 Niet-geregistreerde EU-11 arbeidsmigranten en hun kinderen

Naast dat niet altijd duidelijk is tot wanneer iemand tot arbeidsmigrant gerekend kan worden, is ook niet altijd duidelijk hoeveel arbeidsmigranten er daadwerkelijk in Nederland verblijven. Een deel van de arbeidsmigranten schrijft zich niet in bij de Basis Registratie Personen (BRP) als ingezetene en is dus niet terug te zien in de standaard statistieken (Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten, 2020). Dit hoeft overigens niet onrechtmatig te zijn. Zo hoeven personen die korter dan vier maanden in Nederland verwachten te verblijven zich niet als ingezetene in de BRP te registratie, maar als niet-ingezetene in de Registratie Niet-Ingezetenen (RNI) waardoor zij gedurende hun tijd hier legaal kunnen werken.

In de literatuur is veel geschreven over de registratie onder EU-11 arbeidsmigranten en hun kinderen (bijvoorbeeld Van Straaten, et al., 2021; Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten, 2020; Seidler et al. 2017; Van Alphen, 2016; Pharos, 2020; Vogels et al., 2017). Voor het niet inschrijven wordt een aantal redenen genoemd: omdat zij hier slechts kort verblijven, omdat ze niet altijd op de hoogte zijn van de inschrijfplicht of omdat het wordt ontmoedigd door bijvoorbeeld malafide werkgevers/huisbazen. Daarbij stelt Pharos (2020) dat bepaalde groepen, zoals seizoenarbeiders of mensen die gebruik maken van illegale huisvesting, ook het voordeel niet inzien van het inschrijven bij een gemeente. Het is onduidelijk hoeveel personen met een EU-11 achtergrond precies in Nederland verblijven. Over de omvang van ongeregistreerde EU-arbeidsmigranten kunnen alleen schattingen worden gedaan. De schattingen lopen uiteen tussen de 230.000 personen en 250.000 personen die onterecht niet in de BRP staan ingeschreven (Van den Braak & Woutersen, 2021; Strockmeijer, 2020).

De registratiegraad van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten

Een andere groep waar zorgen over zijn, betreft kinderen die niet schoolgaand én niet-geregistreerd zijn (Vogels, et al., 2014). In dit onderzoek zijn echter geen sterke signalen gevonden dat dit op grote schaal voorkomt. Dit komt overeen met de bevindingen uit andere onderzoeken (De Vries Lentsch, 2016; Pharos, 2020; Vogels et al., 2017) waarin gesteld wordt dat over het algemeen huishoudens met kinderen zich inschrijven. Echter, er zijn ook enkele andere signalen, zoals dat in sommige internationale schakelklassen ongeregistreerde kinderen zitten (Pharos, 2020). Dit komt niet overeen met de signalen van professionals van schakelklassen die in dit onderzoek bevraagd zijn. Alleen in de gemeente Den Haag is melding gemaakt van een groep jongeren die niet naar school zou gaan, geen werk heeft en niet in de BRP-ingeschreven staat als ingezetene. Tot slot benoemen professionals waarmee in dit onderzoek is gesproken, dat er eveneens weinig zicht is op kinderen jonger dan vijf jaar. Omdat zij nog niet leerplichtig zijn, zijn zij ook nog niet in beeld bij scholen. Dat maakt het lastig in te schatten of de meeste van hen ingeschreven staan of niet. Daar komt bij dat veel onderzoek gericht is op kinderen in de leerplichtige leeftijd.

3.4 Verschillende soorten gezinnen

Over de samenstelling van de groep EU-arbeidsmigranten is al veel bekend (Engbersen, et al., 2011; Vogels et al., 2017; Snel et al., 2014). Een groot deel komt naar Nederland als jongvolwassene, alleen of als een stel. Dit is ook zichtbaar in de statistieken. Qua leeftijd is de groep jongvolwassenen veruit de grootste (zie tabel b1.2 in bijlage 1). Verder variëren de kenmerken van EU-arbeidsmigranten bijvoorbeeld qua herkomst, verblijfsduur, migratiepatronen en opleidingsniveau. Dit geldt logischerwijs ook voor de kinderen van EU-arbeidsmigranten en de gezinnen waartoe zij behoren. Dat de groep EU-arbeidsmigranten heterogeen is, blijkt ook uit eerder onderzoek van Engbersen et al., (2011). In dat onderzoek worden vier archetypische arbeidsmigrantengroepen benoemd, namelijk circulaire migranten, transnationale migranten, vestigingsmigranten en footloose migranten.¹⁰

Het is echter de vraag in hoeverre deze archetypen toepasbaar zijn op gezinnen met een EU-11 achtergrond. De gezinnen waartoe kinderen van EU-11 arbeidsmigranten behoren, lijken voor wat sommige aspecten betreft zich in Nederland te hebben gevestigd, bijvoorbeeld door de kinderen hier naar school te sturen, maar voor andere aspecten is nog een sterke binding met het herkomstland, bijvoorbeeld voor het gebruik maken van gezondheidszorg. Zij lijken daardoor niet in het klassieke beeld van vestigingsmigranten te passen.

Professionals waarmee is gesproken, hebben de indruk dat de verbeterende economie in delen van de herkomstlanden ertoe geleid hebben dat de aard van de arbeidsmigratie ook verandert. Als gevolg hiervan zouden volgens deze professionals nu vaker mensen geworven worden uit economisch achtergestelde gebieden waar al veel kwetsbare personen wonen. Daarnaast is door COVID-19 en de energiecrisis ook de situatie in Nederland onzekerder geworden. Dit kan ertoe geleid hebben dat de groep EU-arbeidsmigranten in zijn geheel kwetsbaarder is geworden.

Uit de gesprekken met professionals komt naar voren dat er vaak onderscheid wordt gemaakt tussen gezinnen waarvan de kinderen (grotendeels) in Nederland zijn opgegroeid en waarvan de kinderen het grootste gedeelte van hun jeugd in het land van herkomst hebben doorgebracht. Om een beeld te krijgen van de omvang van deze twee typen gezinnen, is de verblijfsduur van kinderen van EU-arbeidsmigranten gecombineerd met hun leeftijd (tabel 3.9).

¹⁰ De verschillende type migranten worden onderscheiden op basis van de binding met het land van herkomst enerzijds en de binding met het vestigingsland anderzijds. In het verleden bestonden er met name zorgen om de footloose migranten die geen binding hadden met het land van herkomst en vestigingsland.

Tabel 3.9: Kinderen 0-18 jaar naar herkomst, leeftijd en verblijfsduur met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager (n & %)

	EU-11	waarvan	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal ≤57 ^{ste} %
0-4 jaar	20.240		12.840	2.450	1.670	4.450	12.510	462.980
NL geboren	90%		92%	83%	83%	74%	70%	96%
tot 2 jaar	7%		5%	12%	12%	17%	18%	3%
3 of 4 jaar	4%		3%	5%	4%	10%	12%	2%
5-12 jaar	24.040		14.300	3.470	2.020	7.850	23.410	785.420
NL geboren	63%		66%	46%	61%	50%	61%	89%
tot 2 jaar	9%		6%	18%	15%	12%	8%	3%
3 tot 5 jaar	12%		10%	18%	14%	16%	11%	5%
6 tot 10 jaar	14%		16%	16%	9%	19%	16%	4%
11 of 12 jaar	2%		2%	2%	1%	3%	4%	0%
13-18 jaar	12.990		6.710	2.130	1.330	6.410	18.270	551.100
NL geboren	34%		30%	20%	47%	41%	58%	85%
tot 2 jaar	12%		8%	19%	20%	16%	11%	3%
3 tot 5 jaar	13%		13%	20%	11%	9%	5%	4%
6 tot 10 jaar	23%		28%	26%	10%	17%	8%	4%
11 tot 18 jaar	18%		22%	15%	12%	16%	19%	4%

Bron CBS/bewerking Risbo

Er is een duidelijke en vaak logische samenhang tussen de leeftijd van de kinderen en hoe lang zij in Nederland verblijven. Daarbij geldt dat hoe jonger de kinderen zijn, des te vaker ze in Nederland zijn geboren en hoe korter in Nederland en hoe ouder de kinderen zijn, des te vaker zij buiten Nederland geboren zijn. Van de 0-2-jarigen is 90 procent in Nederland geboren. Van de 5-12-jarigen is dit nog twee derde en van de 13-18-jarigen nog maar één derde. Bovendien zien we dat het aandeel jongeren dat korter dan 5 jaar in Nederland verblijft, relatief groot is. Voor de groep 13-18-jarigen betreft het een kwart van de populatie. Dit betreft ruim 3.200 kinderen. Onder Bulgaarse 13-18-jarigen is dit zelfs 40 procent.

Uit de gesprekken met professionals ontstaat het beeld dat een deel van de gezinnen weloverwogen wordt gesticht nadat EU-11 arbeidsmigranten de keuze hebben gemaakt om voorlopig in Nederland te blijven wonen. Het beeld over deze gezinnen is diffuus. De ouders zouden volgens professionals een bepaalde mate van stabiliteit hebben bereikt. De ouders werken nog wel via de uitzendbureaus in de laagbetaalde sector, aldus de professionals, maar hebben wel vaak een werkgever en huisvesting waar zij tevreden over zijn. Uit zowel de gesprekken met de professionals als de focusgroepen met EU-11 arbeidsmigranten zelf blijkt dat de ouders zelf veelal beperkt Nederlands spreken en het daardoor moeilijk vinden om hun kinderen te helpen op school en niet goed op de hoogte zijn over hoe het Nederlandse systeem werkt voor wat betreft zorg en onderwijs.

De kinderen behorende tot deze gezinnen worden meestal in Nederland geboren en groeien hier op. De thuissituatie is over het algemeen stabiel en de kinderen nemen vanaf de leerplichtige leeftijd deel aan het onderwijs is de indruk van professionals. Dat neemt niet weg dat onder deze kinderen sommige achterstanden en problemen relatief vaker zouden voorkomen. Met name taalachterstand, het op jonge leeftijd (veel) alleen thuis zijn, weinig sporten en relatief veel verhuizen, worden tijdens de interviews benoemd. De kinderen behorende tot deze gezinnen zijn vaak nog jong. Professionals verwachten dat de meeste van deze kinderen hun weg in Nederlandse maatschappij zullen vinden en dat zij eventuele

(taal)achterstanden zullen inlopen naarmate zij langer onderwijs volgen in Nederland. Ook uit andere onderzoeken komt naar voren dat wordt gedacht dat jongere kinderen makkelijker en sneller zullen aarden in een nieuwe omgeving (Van Alphen, 2016).

Een ander deel van de EU-11 arbeidsmigranten heeft al kinderen voordat zij naar Nederland komt. De geïnterviewde professionals zien de volgende patronen: het kan zijn dat de partner met de kinderen achterblijft in het land van herkomst, of dat allebei de ouders naar Nederland komen en de kinderen (tijdelijk) bij familieleden, meestal de grootouders, blijven wonen. Op een gegeven moment zou de keuze gemaakt worden om de kinderen en indien van toepassing de partner, over te laten komen. De professionals benoemen dat de keuze om kinderen over te laten komen, soms impulsief wordt gemaakt. Bijvoorbeeld wanneer de ouders terug zijn met de feestdagen en hun kinderen niet langer willen missen. Dit kan leiden tot kinderen die in een kwetsbare thuissituatie opgroeien. Bijvoorbeeld omdat de ouders veel afwezig zijn om te werken of onregelmatige werktijden hebben.

Ook zijn er volgens professionals ouders die hun kinderen bewust over laten komen wanneer ze het gevoel hebben dat ze een voldoende basis kunnen bieden qua inkomen en woonruimte. De praktijk blijkt in sommige gevallen toch weerbarstiger. Soms is er sprake van een tegenslag die moeilijk ondervangen kan worden. Bijvoorbeeld wanneer een arbeidsmigrant ziek wordt en de verzekering toch niet goed geregeld is. Deze ouders lijken vaak een minder stabiel leven te hebben: zij zouden nog regelmatig wisselen van werkgever, kennen relatief vaak armoede en/of leven onder slechte omstandigheden. Hierdoor zouden zij in de ogen van professionals een minder goede basis voor hun kinderen kunnen bieden. Het komt veel voor dat de ouders allebei in de uitzendsector werken en veel onzekerheid hebben over hun werktijden. Zij hebben een beperkt sociaal vangnet en zijn nog relatief mobiel. Voor de kinderen betekent dit dat zij relatief vaak onder zorgelijke omstandigheden opgroeien en veel alleen thuis zijn. Zij zouden dikwijls heimwee naar het land van herkomst hebben en daardoor relatief vaak met hechtingsproblematiek en leerachterstanden te kampen hebben. Volgens verschillende onderzoeken ontstaan er vaker problemen wanneer kinderen op latere leeftijd en apart van hun ouders naar Nederland migreren (Vogels et al., 2014; Van Alphen, 2016; Hermans et al., 2014). Dit kan o.a. leiden tot gedragsproblematiek en hechtingsproblemen.

Verschillen tussen groepen

Over het algemeen geven professionals aan dat hoe langer een gezin hier gevestigd is, des te stabiel en des te beter de positie is. Ondanks dat herkomst niet een bepalende factor lijkt om kwetsbaarheid te kunnen voorspellen, zien professionals wel verschil tussen met name Poolse en Bulgaarse arbeidsmigranten. Dit zou niet te maken hebben met de nationaliteit, maar met verschillen in achtergrondkenmerken. Daarbij lijken opleidingsniveau en herkomstduur een rol te spelen. Een respondent vertelt hierover:

Voor mijn gevoel is het niet zo [afhankelijk van] de herkomstgroepen als afhankelijk van waarvoor de ouders komen. Je hebt ook wel eens arbeidsmigranten die komen hier wel voor werk, maar die zijn of hoger opgeleid of hebben echt wel een doelbewuste keuze gemaakt om naar een betere plek te gaan waar ze het ook echt beter hebben. Vaak hebben ze dan al een woning en een goede baan. Onder die kinderen zie je ook duidelijk dat het veel beter gaat. Dus het is niet zozeer de stap die de ouders maken, maar vooral de rugzakjes die de ouders hebben. #3

De positie van de Poolse arbeidsmigranten en hun gezinnen lijkt enigszins af te wijken van de andere onderscheiden groepen. De grootste verschillen zijn dat de Poolse arbeidsmigranten iets langer toegang hebben tot de Nederlandse arbeidsmarkt, het in absolute aantallen de grootste groep is en mogelijk daardoor ook de grootste en meest aanwezige gemeenschap heeft van de groepen EU-11 arbeidsmigranten. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in het grote aantal voorzieningen gericht op de Poolse gemeenschap zoals winkels, kappers, tandartsen, kinderopvang, 'adviseurs'¹¹ en Poolse scholen, die opgericht zijn door en voor mensen van Poolse herkomst. Door Poolse arbeidsmigranten zou hiervan veelvuldig gebruik gemaakt worden. Ze kunnen daar in de eigen taal terecht en ook de openingstijden zijn afgestemd op de (lange) werkdagen van arbeidsmigranten.

In vergelijking met andere EU-11 herkomstgroepen, wordt de situatie van de Poolse arbeidsmigranten en hun kinderen vaak iets positiever ingeschat door professionals. Zij zouden in vergelijking met de andere groepen een meer stabiele situatie hebben en lijken beter ingeburgerd te zijn. Tegelijkertijd blijft ook een deel van deze groep kwetsbaar die nog geen stabiele positie en weinig zekerheid heeft, bijvoorbeeld als het gaat om werk en woning.

Verschuivende professionals geven aan dat zowel kinderen met een Bulgaarse en/of Roma-achtergrond in het bijzonder kwetsbaar lijken. Een oorzaak zou zijn dat veel van de ouders van deze kinderen zelf laag- of niet opgeleid zijn. Dit komt ook terug in de bestaande literatuur (Pharos, 2020; KIS, 2019; Hermans et al., 2014). De bevroegde professionals over Roma-gezinnen maken zich zorgen omdat het een groepering betreft die het in het land van herkomst al niet goed heeft, vaak gediscrimineerd wordt en afwijkende culturele opvattingen heeft. Zo staat onderwijs binnen de cultuur volgens professionals – zeker voor meisjes – niet hoog op de prioriteitenlijst en zijn ouders vaak zelf analfabeet.

Verdachtencijfers

Het betrokken zijn bij criminaliteit kan een indicator zijn van de positie van jongeren en/of ouders met een EU-11 achtergrond. Een oververtegenwoordiging van een specifieke groep in de verdachtencijfers kan erop duiden dat de maatschappelijke positie van deze groep dermate slecht is dat zij geneigd is tot crimineel gedrag. Op basis van politieregistraties is het mogelijk om een beeld te krijgen van de verdachtencijfers naar herkomst (zie tabel 3.10). De cijfers hebben betrekking op personen tegen wie een redelijk vermoeden van schuld van een misdrijf bestaat.¹²

Voor de bevolking op 1 januari 2021 is bekeken of zij verdacht zijn geweest in de drie voorafgaande jaren (het kalenderjaar 2018, 2019 en 2020). In het eerste deel van de tabel is het deel van de jongeren van 13-18 jaar dat zelf verdacht is van een misdrijf opgenomen. Het tweede deel van de tabel geeft aan of (één van) hun ouders verdacht is geweest van een misdrijf in de afgelopen drie jaar.

¹¹ Een deel van de adviseurs zou misbruik maken van de onwetendheid van arbeidsmigranten en hen verkeerd voorlichten voor eigen gewin.

¹² Zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen/microdatabestanden/verdtb-delictkenmerken-verdachten-van-een-misdrijf>

Tabel 3.10: Verdachten in 2018, 2019 of 2020 naar herkomst, met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager, 1 januari 2021 (n & %)

	EU-11	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal ≤57 ^{ste} %
totaal jongeren 13-18 jaar	12.980	2.120	1.320	2.820	6.420	18.260	551.100
niet verdacht	95,2%	95,6%	94,7%	94,6%	95,9%	96,0%	95,4%
wel verdacht	4,8%	4,4%	5,3%	5,4%	4,1%	4,0%	4,6%
totaal jongeren tot 18 jaar	57.280	8.040	5.020	10.360	18.700	54.180	1.799.500
ouders niet verdacht	92,5%	92,8%	91,2%	93,3%	94,2%	94,3%	93,3%
ouders wel verdacht	7,5%	7,2%	8,8%	6,7%	5,8%	5,7%	6,7%

Van alle jongeren van 13-18 jaar uit gezinnen met een huishoudinkomen tot en met het 57ste percentiel is 4,6 procent in de afgelopen drie jaar verdacht geweest van een misdrijf. Dit is vergelijkbaar met de groep jongeren met een EU-11 achtergrond waarvan 4,8 procent verdacht is geweest van een misdrijf. Onder jongeren met een Bulgaarse (5,3 procent) en Roemeense achtergrond (5,4 procent) is dit percentage iets hoger.

Uit het beperkte onderzoek dat is gedaan naar criminaliteit onder jongeren met een EU-11 achtergrond blijkt dat overlast en crimineel gedrag relatief beperkt en 'vrij onschuldig' lijkt (Vogels et al., 2014). Het gaat vooral over rondhangen op straat en herrie en troep maken. Het zou vooral aanleiding zijn de thuissituatie van deze jongeren in de gaten te houden en niet gaan om criminaliteit (Vogels et al., 2014). In hetzelfde onderzoek wordt gesuggereerd dat er een verband kan zijn tussen bepaalde problemen die worden geconstateerd onder jongeren uit EU-11 landen, zoals problematische thuissituaties, psychische problemen, voortijdig schoolverlaten, overlast en criminaliteit (Vogels et al., 2014). In het onderzoek van Vogels et al. (2014) worden met name zorgen geuit over Bulgaarse kinderen.

Van alle kinderen tot en met 18 jaar met een huishoudinkomen tot en met het 57ste percentiel heeft 6,7 procent ouders die verdacht zijn geweest van een misdrijf. Bij de kinderen met een EU-11 achtergrond is dit met 7,5 procent iets hoger, van de kinderen met een Bulgaarse achtergrond is dit met 8,8 nog iets hoger. Dit wijst erop dat kinderen met een Bulgaarse achtergrond relatief iets vaker opgroeien in een kwetsbaar gezin waarvan een van de ouders verdachte is (geweest) van een misdrijf.

3.5 Welke factoren spelen een rol bij kwetsbare gezinnen?

Over het algemeen zijn personen die korter in Nederland verblijven kwetsbaarder dan zij die hier al langer gevestigd zijn (Engbersen et al, 2011). EU-11 arbeidsmigranten die hier langer verblijven hebben vaak al beter hun weg gevonden en degene die het hier niet gered hebben, zijn vaak weer vertrokken. Dat neemt niet weg dat er ook kwetsbare gezinnen in Nederland zijn die hier al langer gevestigd zijn en dat er recent gemigreerde gezinnen zijn waarmee het goed gaat.

In dit onderzoek is er een aantal factoren gevonden die een rol spelen bij kwetsbare gezinnen en EU-11 arbeidsmigranten en die weinig te maken hebben met binding en met vestigingsduur in Nederland. Het betreft de factoren: *arbeidsmarktpositie*, *cultuur*, *persoonlijke capaciteiten* en *gemeenschap*. Bij kwetsbare gezinnen is er veelal sprake van een samenhang tussen deze factoren.

Arbeidsmarktpositie

Een groot deel van de EU-11 arbeidsmigranten heeft een vergelijkbare arbeidsmarktpositie. Zij werken in Nederland veelal via een uitzendbureau of detachingsconstructie. Professionals geven aan dat dit ook het geval is bij EU-11 arbeidsmigranten die hier al langer gevestigd zijn. Dit komt overeen met het onderzoek van Strockmeijer (2020) waarin geconcludeerd wordt dat Oost-Europese migranten vaak met tijdelijke contracten werken in sectoren met een verhoogde kans op werkloosheid en daardoor vier keer zoveel kans hebben hun baan te verliezen als gemiddeld. Opwaartse mobiliteit op de arbeidsmarkt die normaal gesproken verwacht zou worden bij een langere verblijfsduur, blijft achter. Dit duidt erop dat EU-11 arbeidsmigranten maar moeilijk hun arbeidsmarktpositie kunnen verbeteren. Dit wordt bevestigd in de gesprekken met professionals. Zij geven aan dat veel gezinnen van EU-11 arbeidsmigranten nog steeds via een uitzendbureau werken, ook al zijn ze hier al meer dan vijf jaar. Wel zien zij dat naarmate iemand langer in Nederland verblijft, hij of zij vaak voor een uitzendbureau met een betere reputatie werkt.

De woonpositie van EU-11 arbeidsmigranten is vaak nauw verbonden met de arbeidsmarktpositie. Voor een deel van de EU-11 arbeidsmigranten is de huisvesting geregeld door de uitzendorganisatie. Daardoor liepen zij tot voor kort het risico dat wanneer ze hun baan kwijtraakten, ze ook hun woning verloren.¹³ Daarnaast is er een groot deel van de EU-11 arbeidsmigranten dat huurt in de particuliere sector. Veel gezinnen van EU-11 arbeidsmigranten zouden niet in aanmerking komen voor sociale huurwoningen omdat zij niet lang genoeg ingeschreven staan. Professionals vertellen dat zij tegelijkertijd niet genoeg verdienen om een huis te kunnen kopen. Slechts een klein deel van de EU-11 arbeidsmigranten zou in vaste dienst komen bij een werkgever en kan uiteindelijk een woning kopen. Een deel van de (recent) gearriveerde EU-11 arbeidsmigranten leeft in een woning die door de werkgever is verschaft. In dit soort huisvesting zijn normaliter geen gezinnen/kinderen toegestaan. In het onderzoek is sporadisch melding gemaakt van een gezin dat leeft in door huisvesting via de werkgever, waarbij faciliteiten zoals een keuken en sanitair gedeeld worden. Het overgrote deel van de gezinnen heeft eigen woonruimte die ze niet hoeven te delen. In ander onderzoek wordt gesteld dat met name onder de Bulgaarse en Roemeense arbeidsmigranten vaker sprake is van slechte woonomstandigheden en overbewoning (Vogels e.a., 2014; KIS, 2019).

Het deel van het arbeidsmarktsysteem waarbinnen EU-11 arbeidsmigranten werken en dus ook ouders van kinderen met een EU-11 achtergrond, leidt in de ogen van professionals tot een grote mate van onzekerheid. Zo zouden beide ouders vaak werken in de uitzendbranche, soms ook voor hetzelfde uitzendbureau/werkgever. Professionals vertellen dat bij sommige uitzendbureaus pas een week van tevoren het rooster bekend wordt gemaakt en dat dit kan leiden tot stress over de opvang van en toezicht op kinderen. Dit geldt in het bijzonder wanneer ouders bijvoorbeeld nachtdiensten werken. Bovendien zouden EU-11 arbeidsmigranten in het algemeen lange dagen maken om zoveel mogelijk te verdienen. Ook (Poolse) ouders zelf vertellen dat het lastig is om werk te combineren met de opvang, waardoor kinderen weleens alleen thuis zijn (bijvoorbeeld bij ziekte). Een alleenstaande Bulgaarse moeder vertelt over haar werk in een hotel waar zij onregelmatige diensten draait. Dit kan lastig te combineren zijn met de zorg voor kinderen. Bijvoorbeeld wanneer een kind ziek is. Hoewel de werkgever flexibel is, betekent het dat zij inkomen mist wanneer zij thuis moet blijven om voor de kinderen te zorgen.

¹³ Sinds 1 juli 2023 geldt de Wet Goed Verhuurderschap waardoor separate arbeids- en huurcontracten verplicht zijn. Dit zou EU-arbeidsmigranten meer zekerheid moeten bieden om hun woning te behouden wanneer zij hun baan verliezen.

Professionals merken op dat EU-11 arbeidsmigranten een zwakke positie hebben waardoor zij niet goed voor zichzelf op kunnen komen. Zo zou er worden gezegd ‘voor jou tien anderen’. De afhankelijkheid van uitzendbureaus wordt in een focusgroep met Poolse ouders ook benoemd als één van de belangrijkste problemen die aandacht behoeft. Deze positie kan met name problematisch worden wanneer er voor kinderen gezorgd moet worden en ouders een beperkt sociaal netwerk/vangnet hebben. Deze uitkomsten komen overeen met andere onderzoeken (Aanjaagteam Bescherming arbeidsmigranten, 2020; Engbersen et al., 2011; Hermans et al., 2014).

Cultuur

Behalve het arbeidsmarktsysteem zijn er volgens de professionals en bevroegde EU-11 arbeidsmigranten in dit onderzoek ook culturele eigenschappen die van invloed zijn op de positie van EU-11 arbeidsmigranten en hun gezinnen. Deze eigenschappen hebben betrekking op ervaringen met en percepties over instanties zoals de gemeente, de nationale overheid, gezondheidszorg, het onderwijssysteem en jeugdzorg die zijn meegenomen uit het land van herkomst. Deze percepties en ervaringen gelden veelal voor alle herkomstgroepen. Bijna alle professionals benoemen dat onder veel EU-arbeidsmigranten sprake is van een mate van wantrouwen ten opzichte van instanties zoals de nationale overheid, gemeente en politie. Sommige professionals wijten dit aan het communisme waarin veel EU-11 arbeidsmigranten nog zijn opgegroeid. Zij geven aan dat het in het land van herkomst beter is om niet in contact te komen met de politie of de overheid en zoveel mogelijk onder de radar te blijven. Andere professionals wijten dit aan het niet ingeschreven staan van een deel van de EU-11 arbeidsmigranten, waardoor zij buiten beeld willen blijven.

In de praktijk betekent dit volgens deze professionals dat veel (gezinnen van) EU-11 arbeidsmigranten wantrouwend naar de overheid zijn. Ook zou het vanuit de cultuur ongebruikelijk zijn om te praten over problemen en zou men gewend zijn problemen vooral zelf op te lossen. Deze combinatie zou ertoe leiden dat hulpbehoevende gezinnen geen hulp zoeken op het moment dat zij dit goed zouden kunnen gebruiken. Professionals die werken in de zorgverlening geven dan ook aan dat veel gezinnen van EU-11 arbeidsmigranten die zij zien vaak pas (te) laat aan de bel trekken. Hulp wordt volgens hen vaak pas ingeschakeld als problemen al geëscaleerd zijn. Deze professionals zijn van mening dat een deel van de problematiek die zij zien, deels te voorkomen is wanneer zij eerder betrokken worden.

En dus registreren we ook met wat voor vragen mensen komen, waar de behoeftes liggen. Daar zagen we wel dat er vaak veel meer achter zat en dat mensen best wel laat komen met hun hulpvragen. En ja, dat het af en toe wel lastig wat je dan nog kunt doen. #27

En wat [het] ook nog is, signalen die ik wel eens hoor, dat, vaak werken mensen ook voor een uitzendbureau en dat die dan ook wel eens tegen ouders zeggen “schrijf maar niet in, dan krijg je alleen maar gezeur”. En bij de Bulgaren, Roemenen die toch wat afhoudend zijn naar instanties, dan druk je precies op het goede knopje als je dat zegt. #R6

Naast dat er sprake is van wantrouwen, zijn er ook culturele verschillen tussen Nederland en het land van herkomst die kunnen leiden tot verwarring en onbegrip. Dit betreft verschillen in het onderwijssysteem, de gezondheidszorg en ideeën over opvoeding. Dit blijkt ook uit onderzoek van KIS (2019) en Pharos (2020). Volgens professionals is het onderwijssysteem in landen zoals Polen en Bulgarije anders ingericht. Zo gaan kinderen vanaf latere leeftijd naar school, eten zij andere maaltijden en hebben leerkrachten in het land van herkomst vaker ook een opvoedkundige rol. Ook de gezondheidszorg in het land van

herkomst zou anders ingericht zijn waardoor er sneller antibiotica zouden worden verstrekt en medische testen worden gedaan. Veel van de gesproken professionals benoemen dat EU-11 arbeidsmigranten de gezondheidszorg in Nederland ineffectief vinden. In hoofdstukken 4 en 5 wordt verder ingegaan op de onderwijspositie en de gezondheidspositie.

Tot slot geeft een deel van de professionals aan dat het in de herkomstlanden, met name bij mensen die uit kleinere dorpen komen, gebruikelijk is dat de (dorps)gemeenschap een oogje in het zeil houdt wanneer de ouders aan het werk zijn. Kinderen zouden in het land van herkomst meer gewend zijn alleen te zijn. In situaties in het land van herkomst waarbij de kinderen hulp nodig hebben, zou er vaak iemand uit de gemeenschap in de buurt zijn om te helpen. Door het vaak beperkte sociaal netwerk van EU-11 arbeidsmigranten, of omdat kennissen eenzelfde soort arbeidsmarktpositie hebben, kan dit soort hulp minder goed geboden worden aan kinderen wanneer zij in Nederland wonen, aldus professionals.

Capaciteiten

Volgens professionals beschikt een deel van de kwetsbare gezinnen over beperkte capaciteiten om zich aan te passen aan het leven in een andere cultuur en maatschappij. Zij zijn volgens professionals relatief vaak laag opgeleid en/of hadden vaak al problemen in het land van herkomst. Zij zouden niet de veerkracht hebben om met plotseling veranderende situaties om te gaan. Daarnaast zijn zij in de ogen van professionals vaak zelf niet bij machte om hun sociaaleconomische positie te verbeteren en blijven zij daardoor ook na lange tijd nog kwetsbaar.

In zowel de literatuur als uit de gesprekken met de professionals ontstaat het beeld dat met name een relatief groot van de Bulgaarse arbeidsmigranten laagopgeleid en sociaaleconomisch gezien kwetsbaar is in vergelijking met andere EU-11 arbeidsmigranten. (Seidler et al., 2022; Pharos, 2020; Engbersen et al., 2011).

Een deel van de EU-11 arbeidsmigranten zou uit het land van herkomst vertrekken omdat zij daar problemen heeft of er geen toekomst meer voor zich ziet. Professionals geven aan dat deze mensen al kansarm waren in het land van herkomst en vaak via wervingsbureaus naar Nederland komen. Een deel van de professionals spreekt in deze context over vluchtgedrag. Dit deel van de EU-11 arbeidsmigranten zou, volgens deze professionals, relatief vaak mensen betreffen met een laag opleidingsniveau die geen stabiel bestaan hadden in het land van herkomst. Sommige professionals hebben de indruk dat de instroom van kwetsbare EU-11 arbeidsmigranten de laatste jaren is toegenomen. Zij beschrijven dat de economie in de steden in het land van herkomst verbeterd zou zijn en dat de mensen die er nu nog voor kiezen om te migreren vaak uit achtergestelde gebieden zouden komen. Ook zou de werving door uitzendbureaus steeds vaker op die gebieden gericht zijn.

Gemeenschap

Naast de capaciteiten van de gezinnen, de culturele verschillen waar zij tegenaan lopen, en de arbeidsmarktpositie van de ouders, speelt het netwerk waartoe zij toegang tot hebben een rol in de maatschappelijke positie. Het feit dat er al een bestaande, langer gevestigde, Poolse gemeenschap bestaat in Nederland, biedt mogelijkheden voor pas gearriveerde Polen om gemakkelijker hun weg te vinden. Dit is voor bijvoorbeeld Bulgaarse en Roemeense migranten lastiger. Een deel van de Turkssprekende Bulgaren zou aansluiting zoeken bij de Turkse gemeenschap in Nederland, bijvoorbeeld in Den Haag.

Je voelt je hier als arbeidsmigrant niet eenzaam, hè? (...) Je hoeft niet in Roemenië te zijn om Roemeens te horen of om Pools te horen. Er zijn winkels, kappers, nagelstylisten die van de Poolse, Roemeense afkomst zijn, noem maar op. #35

Via de herkomstgemeenschap hebben nieuwe migranten toegang tot informatie en diensten in de eigen taal. Dit heeft twee kanten: aan de ene kant draagt het bij aan hun zelfredzaamheid en succes; aan de andere kant kan het segregatie bevorderen. Doordat veel EU-11 arbeidsmigranten enkel met andere landgenoten werken en veel voorzieningen in de eigen taal hebben, vervalt de directe noodzaak om Nederlands te leren. Volgens professionals spreekt een groot deel van de EU-11 arbeidsmigranten dat hier al langer is, zeer beperkt Nederlands. Buiten de eigen kring zouden zij niet zelfredzaam zijn. Veel Poolse arbeidsmigranten maken gebruik van de diensten van 'adviseurs', bijvoorbeeld voor het aanvragen van toeslagen en belastingadvies. Professionals vertellen dat het voorkomt dat er onredelijke bedragen worden gevraagd voor gratis diensten van de gemeente en dat er onrechtmatige aanvragen worden gedaan waar slachtoffers pas veel later achter komen. Tegelijkertijd zorgt het sterke informele netwerk ervoor dat men elkaar kan informeren over goede werkgevers en huisvesting.

3.6 Conclusie

Zowel recent gearriveerde arbeidsmigranten als meer gevestigde gezinnen afkomstig uit EU-11 landen kunnen in een kwetsbare situatie verkeren. In verschillende onderzoeken is al veel aandacht gevraagd voor de kwetsbare positie van recent gearriveerde migranten die nog niet gevestigd zijn. Professionals waarmee in dit onderzoek gesproken is, benoemen ook in dit onderzoek deze groep als kwetsbaar. Tevens komt uit de gesprekken naar voren dat ook een deel van de al meer en langer gevestigde gezinnen van arbeidsmigranten kwetsbaar is. Hoewel zij vaak wel minder kwetsbaar zijn dan recent gearriveerde gezinnen, blijft er ook op hun een aantal aspecten van toepassing die tot zorgelijke situaties voor kinderen kunnen leiden. Daarbij lijken met name factoren zoals de arbeidsmarktpositie van de ouders, culturele verschillen, de individuele capaciteiten en gemeenschap waartoe men behoort een rol te spelen.

In het vervolg van dit rapport wordt meer uitgebreid ingegaan op de verschillende domeinen die onderzocht zijn.

4. Onderwijs

In dit hoofdstuk wordt de onderwijspositie in brede zin bekeken. Tijdens gesprekken met onderwijsprofessionals, (groeps)gesprekken met ouders met een Poolse en Bulgaarse herkomst is gesproken over de voorschool tot en met het mbo en is er in het bijzonder aandacht geweest voor kwetsbare situaties die gelden voor kinderen met een EU-11 achtergrond. Deze uitkomsten zijn daar waar mogelijk vergeleken met een brede groep op basis van CBS-microdata. Daarbij is ervoor gekozen om te kijken naar kinderen die opgroeien in een gezin met een vergelijkbaar huishoudinkomen.

4.1 De positie op school

Het algemene beeld op basis van dit onderzoek is dat kinderen het relatief goed doen op school, vooral als zij op jonge leeftijd instromen en dat ouders hun best doen om de kinderen te ondersteunen. Onderwijsprofessionals geven aan dat de deelname aan school goed is en dat verzuim op de basisschool geen noemenswaardig probleem is onder scholieren met een EU-11 achtergrond. Een andere opvallende constatering is dat, in contrast met de totale populatie EU-11 arbeidsmigranten, nagenoeg alle kinderen met een EU-11 achtergrond in de BRP als ingezetene ingeschreven lijken te zijn. Van nagenoeg alle leerlingen met een EU-11 achtergrond, zo zeggen de professionals, is een adres en een BSN bekend.¹⁴ Natuurlijk kan het zijn dat er niet ingeschreven leerplichtige kinderen thuisblijven en niet in beeld zijn bij professionals. Er zijn overigens binnen dit onderzoek geen sterke aanwijzingen gevonden dat dit op grote schaal voorkomt in de zeven onderzochte gemeenten.

Net zoals onder de gemiddelde leerlingenpopulatie komen er, naarmate kinderen ouder worden, vaker problemen voor zoals spijbelen, gedragsproblemen, neerslachtigheid, concentratieproblemen, gameverslaving, etc. Het is moeilijk te duiden of dit pubergedrag onder scholieren met een EU-11 achtergrond vaker voorkomt dan gemiddeld. De mening van professionals verschilt hierover. Ondanks dat het relatief goed lijkt te gaan voor wat betreft onderwijsdeelname, is er een aantal aandachtspunten benoemd dat specifiek geldt voor kinderen van EU-11 arbeidsmigranten. Dit gaat bijvoorbeeld om het gebruik van voorschoolse educatie, taalbeheersing, culturele verschillen met het land van herkomst, ouderbetrokkenheid, etc. In de volgende paragrafen wordt dit verder besproken.

Zichtbaarheid en BRP-inschrijving

Bij professionals bestaat het beeld dat het overgrote deel van de kinderen in de leerplichtige leeftijd, ook daadwerkelijk naar school gaat. Professionals hebben de indruk dat ouders zich goed bewust zijn van het belang om het kind in te schrijven in de BRP als ingezetene zodat het naar school kan. Daarbij lijkt de opvatting onder ouders, en een deel van de professionals, dat kinderen zonder BRP-inschrijving niet naar school kunnen, terwijl dit wel het geval is.¹⁵ Dit betekent dat ouders in de praktijk grote moeite doen om hun kind in te schrijven. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat kinderen daadwerkelijk op het adres

¹⁴ Een BSN hoeft niet automatisch te betekenen dat een leerling ingeschreven staat in de BRP als ingezetene. Wanneer kinderen naar school gaan, zullen zij een BSN-nummer toegewezen krijgen (O&W-nummer) ook wanneer zij niet in de BRP als ingezetene ingeschreven staan.

¹⁵ Ieder kind heeft volgens artikel 28 van het Kinderrechtenverdrag recht op gratis basisonderwijs. Inschrijving in de BRP als ingezetene is daar geen voorwaarde voor.

van inschrijving wonen. Volgens een professional komt het voor dat ouders betalen voor een adres waarop ingeschreven kan worden.

Het beeld over de onderwijspositie van leerlingen met een EU-11 achtergrond is wisselend. Sommige professionals zien geen verschil met de reguliere schoolpopulatie. Anderen hebben zorgen over deze groep kinderen van EU-11 arbeidsmigranten. De situatie verschilt per onderwijsniveau en gebied. Daarvoor lijkt te gelden dat er vaker zorgen zijn om oudere kinderen met een EU-11 achtergrond die opgroeien in sociaaleconomisch kwetsbare gebieden. Voor verschillende onderwijsniveaus is gekeken naar de positie en kwetsbaarheid. Deze worden achtereenvolgens besproken.

Voorschoolse leeftijd

Kinderen in de leeftijd van 0-4 jaar kunnen gebruik maken van de voorschool. Dit type onderwijs is in het bijzonder bedoeld voor kinderen die bijvoorbeeld thuis geen Nederlands spreken. Volgens de professionals maken kinderen met een EU-11 herkomst hier nauwelijks gebruik van. Ouders zouden volgens de professionals hier geen weet van hebben, door de taal en doordat dit in het land van herkomst vaak niet bestaat. Dit sluit aan bij wat bekend is uit eerder onderzoek van Hermans et al., (2014) en KIS (2019).

Volgens een van de professionals zou er meer gedaan moeten worden om deelname aan de voorschool te stimuleren omdat dit bijdraagt aan de taalontwikkeling. De kinderen kunnen daar in contact komen met (Nederlandsprekende) kinderen en wennen al aan het Nederlandse onderwijsstelsel. Voorschoolse opvang zou echter ongebruikelijk zijn in de cultuur van veel arbeidsmigranten. Daar is de schoolgaande leeftijd vanaf 5 jaar en blijven kinderen daarvoor thuis. Hoe ouders de opvang van kinderen regelen voordat zij de schoolgaande leeftijd bereikt hebben, is onduidelijk voor professionals.

Basisonderwijs

Over de schoolgang van jonge kinderen in de basisschoolleeftijd zijn professionals over het algemeen positief. Hoewel deze kinderen vaak met een taalachterstand (in het Nederlands) starten, zijn de professionals van mening dat deze kinderen deze achterstand vaak inlopen. Verklaringen die hiervoor genoemd worden, zijn dat jonge kinderen zich beter kunnen aanpassen en taal makkelijker kunnen oppikken. Ook speelt mee dat de school in de eigen buurt is. Dit betekent dat het voor ouders makkelijk is om hun kind naar school te brengen. Een deel van de professionals geeft aan zich zorgen te maken over de armoedige thuissituatie van sommige kinderen. Dit lijkt met name in Rotterdam en Den Haag het geval. Deze kinderen wonen vaak in kleine, tochtige gebouwen in slechtere delen van de stad.

Uit de gesprekken met zowel professionals als met EU-11 arbeidsmigranten blijkt dat er een aantal culturele verschillen bestaat dat kan leiden tot verschillen in verwachtingen van zowel ouders als onderwijsprofessionals. Professionals benoemen dat het schoolsysteem in het land van herkomst vaak anders is georganiseerd. De kinderen verblijven langer op school, slapen er soms en eten tussen de middag warm. Kinderen gaan normaliter op latere leeftijd naar school, zo is er in Bulgarije leerplicht vanaf 7 jaar, terwijl hier 4 jaar gebruikelijk is. Verschillende ouders met een EU-11 achtergrond geven aan dat ze van de school meer opvoedkundige ondersteuning verwachten, bijvoorbeeld bij het ingrijpen rondom pesten. Verschillende professionals en ouders geven aan dat het pesten van kinderen met een EU-11 achtergrond voorkomt op school.

Sommige professionals zijn van mening dat de achtergrond en instelling van de ouders ook van groot belang kan zijn bij het (succesvol) deelnemen aan onderwijs. Het belang dat gehecht wordt aan onderwijs zou verschillen en ook of kinderen al gewend zijn om te gaan met andere kinderen, bijvoorbeeld via de kinderopvang. Een voorlichter vertelt hierover:

De allerjongste kinderen en dan met name in de volkswijken, hebben wel heel veel moeite om te starten. We onderscheiden de kinderen die dus eerder naar een peuterspeelzaal zijn geweest. Kinderen die niet zijn geweest hebben wel de allergrootste moeite met een taal oppakken en waarom dat is, ja, er zijn best veel, met name Poolse moeders, die toch kinderen zo lang mogelijk bij zich willen houden en niet werken zolang het niet hoeft om bij het kind te zijn. (...) En dan komen we natuurlijk tot een ander probleem dat de kinderen in Polen en in Bulgarije, veel later aan school beginnen. - #3

Een deel van de professionals heeft de indruk dat de kinderen met een EU-11 achtergrond doorstromen naar de lagere niveaus binnen het voortgezet onderwijs, zoals het praktijkonderwijs en vmbo. Dit wordt met name benoemd in Rotterdam, Den Haag en Tilburg. Dit beeld zien we ook deels terug in de statistieken met name voor wat betreft de Bulgaarse kinderen die in de BRP als ingezetene ingeschreven staan en in het schooljaar 2020/2021 een schooladvies kregen (zie tabel 4.1).¹⁶

Tabel 4.1: Schooladvies voor het voortgezet onderwijs in groep 8 van het basisonderwijs, met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager van schooljaar 2020/2021 (n & %)

	EU-11	waarvan	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal ≤57 ^{ste} %
aantal kinderen met advies	2.420		1.420	340	210	860	2.520	89.710
Percentage met advies voor:								
tot en met vmbo-kader	36%		35%	51%	29%	33%	27%	33%
vmbo gemengde/theoretische leerweg	33%		36%	28%	29%	34%	31%	34%
havo/vwo	31%		29%	21%	42%	33%	41%	34%

Bron CBS/bewerking Risbo

In tabel 4.1 zijn alle kinderen opgenomen met een huishoudeninkomen gelijk of lager dan het 57ste percentiel en zijn deze kinderen uitgesplitst naar de populatie met een EU-11 achtergrond. Het advies voor de totale populatie kinderen waarvan het huishouden inkomen gelijk aan of onder het 57ste percentiel ligt, is aanzienlijk lager dan gemiddeld voor alle groep 8 leerlingen in Nederland.¹⁷ Voor kinderen met een EU-11 achtergrond geldt dat zij in vergelijking met de gehele populatie kinderen met een vergelijkbaar huishoudinkomen, vaker een vmbo-kader advies of lager en minder vaak een havo-/vwo-advies krijgen. Dit geldt in het bijzonder voor kinderen met een Bulgaarse achtergrond. Van deze kinderen krijgt 51 procent tot en met een vmbo-kader advies en slechts 21 procent een havo/vwo-advies, terwijl dit gemiddeld voor deze inkomensgroep circa een derde is. Onder de kinderen met een Roemeense achtergrond valt juist op dat een bovengemiddeld groot deel een havo/vwo advies ontvangt ten opzichte van zowel de EU-11 groep (31 procent) als de totale groep (34 procent). Onder de Poolse kinderen zien

¹⁶ De meest recente cijfers hebben betrekking op het schooljaar 2020/2021. Omdat het aantal leerlingen in groep 8 per jaar relatief beperkt is, is het niet mogelijk om voor alle herkomstlanden uitsplitsingen te maken.

¹⁷ Gemiddeld krijgt 48% van de leerlingen in Nederlands een havo/vwo advies in 2020/2021. Bron: Statline.

we een kleine oververtegenwoordiging binnen de lagere niveaus in vergelijking met de totale populatie kinderen.

Internationale Schakelklassen (ISK's)

Voor veel oudere kinderen van EU-11 arbeidsmigranten (12 t/m 18 jaar), begint hun onderwijsloopbaan in Nederland in een internationale schakelklas (ISK). In deze klassen brengen kinderen vaak één of twee jaar door voordat zij instromen in het reguliere onderwijs. Zij krijgen hier les waarbij de nadruk ligt op het leren van de Nederlandse taal. Onderwijsprofessionals geven over het algemeen aan dat EU-11 kinderen het op deze scholen goed doen. De klassen zouden voor deze kinderen aanvoelen als een veilige plek vanwege het internationale karakter van de school en kinderen die in een vergelijkbare positie verkeren.

De indruk van de professionals komt niet altijd overeen voor wat betreft de mate waarin specifieke problematiek voorkomt onder kinderen van EU-11 arbeidsmigranten op de ISK's. Een deel van de professionals is van mening dat deze leerlingen niet anders presteren dan de overige populatie terwijl een ander deel van mening is dat deze leerlingen bovengemiddeld vaak concentratieproblemen hebben en (te)veel op zichzelf aangewezen zijn. Dit zou komen doordat ouders veel werken, lange dagen maken en kinderen zelf bepalen hoe laat zij gaan slapen. Een deel van de professionals benoemt het gamen onder jongens als problematisch. Dezelfde professionals merken op dat deze jongeren relatief vaak doorstromen naar de lagere schoolniveaus zoals het praktijkonderwijs en vmbo.

In beginsel merken we heel erg dat dat we die leerlingen wat meer naar school moeten trekken, dat ze in een nieuwe situatie komen waar ze aan moeten wennen denk ik. Maar wij zitten daar echt bovenop, dus wij bellen heel veel. (...) en ik merk ook wel dat naarmate de leerlingen hier zijn, dat het ook voor hen wel een veilige haven is. En dan heb ik het wel echt over dat stukje ISK-onderwijs en dat ook heel veel leerlingen die hier weer weggaan op een gegeven moment, na die 1,5 of twee jaar dat die bang zijn om ook weer in die oude situatie terug te vallen. Zo van ja, nu kom ik weer een nieuwe situatie. Hoe word ik daar weer op gepakt. - #5

In een aantal gemeenten wordt opgemerkt dat er een capaciteitsprobleem is. Een respondent uit Den Haag geeft aan dat de schakelklassen in de gemeente vol zitten, als gevolg van de grote instroom van vluchtelingen uit Oekraïne en daarnaast immigranten uit andere landen. Ook de ISK in Eindhoven kent een wachtlijst. Om kinderen voor wie op school geen plek is toch iets te bieden, zijn er inmiddels (in Den Haag) zogenaamde 'landingsplekken' ingericht. Kinderen krijgen hier geen formeel onderwijs, maar worden opgevangen en krijgen een aanbod aan creatieve dingen en beweging. Ook komen ze hier in aanraking met Nederlandssprekende begeleiders. De concrete vormgeving van de landingsplekken verschilt.

Hermans et al. (2014) stellen dat sommige ISK's huiverig zouden zijn om nieuwkomers van 16, 17 jaar toe te laten omdat de kans op schooluitval bij deze leerlingen groter is. Daarbij krijgen scholen per voortijdig schoolverlaters zonder startkwalificatie een boete. In dit onderzoek is dit niet ter sprake gekomen.

Verschillende ouders in een focusgroep benoemen een ander obstakel, dat zowel geldt voor de ISK's als de middelbare scholen: in sommige gevallen, in het bijzonder wanneer er weinig capaciteit is, liggen deze scholen niet in de buurt. Ouders vinden dit problematisch omdat de kinderen niet gewend zijn met het openbaar vervoer te reizen en de taal niet goed machtig zijn. Zelf hebben zij veelal niet de mogelijkheid

om de kinderen elke dag naar school te brengen. Het reizen met het openbaar vervoer kost bovendien geld, waardoor het brengen en reizen met het OV veel van de ouders een probleem zou zijn.

Voortgezet onderwijs

Over de positie van oudere kinderen met een EU-11 achtergrond zijn professionals verdeeld. Op dit moment stromen veel kinderen van EU-11 arbeidsmigranten volgens professionals vooral door naar het vmbo. Dit komt overeen met wat bekend is over de in de BRP als ingezetene ingeschreven leerlingen met een EU-11 achtergrond (zie tabel 4.2). Zes op de tien kinderen van EU-11 arbeidsmigranten zit in leerjaar 3 op het vmbo. Dit verschilt echter nauwelijks met kinderen met een vergelijkbaar huishoudinkomen. Wel zijn kinderen met een EU-11 achtergrond oververtegenwoordigd op het vmbo-basis onderwijs, 17 procent ten opzichte van 12 procent gemiddeld, en iets ondervertegenwoordigd op het vmbo-gl/tl niveau. Een relatief groot deel van de kinderen met EU-11 achtergrond volgt praktijkonderwijs, 8 procent tegenover 5 procent gemiddeld met een vergelijkbaar huishoudinkomen.

Tabel 4.2: Positie in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs, met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager van schooljaar 2020/2021¹⁸ (n & %)

	EU-11	waarvan	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal <57 ^{ste} %
aantal leerlingen	2.304		1.317	-	-	991	2.646	94.078
Percentage:								
praktijkonderwijs	8%		6%	-	-	5%	3%	5%
vmbo-basis	17%		16%	-	-	12%	10%	12%
vmbo-kader	18%		20%	-	-	16%	16%	19%
vmbo-gemengd/theoretisch	26%		29%	-	-	27%	27%	29%
havo/vwo	31%		28%	-	-	40%	43%	35%

Bron CBS/bewerking Risbo

Volgens sommige professionals zouden leerlingen met een EU-11 achtergrond vaak naar (te) lage onderwijsniveaus worden doorverwezen bijvoorbeeld omdat zij de taal niet machtig zijn. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor de ontwikkeling van het kind. Een deel van hen zou gedemotiveerd raken omdat dit niveau voor hen te laag is en de betreffende kinderen daardoor niet voldoende uitgedaagd worden. Een professional zegt daarover:

Bij de tieners is het vaak zo dat ook de best intelligente tieners een stapje teruggaan in niveau waardoor ze niet gemotiveerd worden om iets te doen, om te leren. Het onderwijs in Polen is sowieso totaal anders dan hier in Nederland en ook nog de taal, hè? Taal is zo belangrijk om te leren. #27

In de statistieken zijn geen sterke aanwijzingen gevonden dat dit op grote schaal gebeurt (zie tabel 4.3). Er is geanalyseerd in hoeverre kinderen in hun derde leerjaar van het voortgezet onderwijs afwijken qua niveau waarop zij onderwijs genieten ten opzichte van het advies dat zij kregen op de basisschool. Zij kunnen in het derde jaar lager (afstroom), gelijk (op niveau), of op een hoger niveau onderwijs volgen dan geadviseerd werd aan het eind van het primair onderwijs.

¹⁸ Het aantal kinderen met een Bulgaarse en Roemeense achtergrond in het schooljaar 2020/2021 is te klein om uit te kunnen splitsen vandaar dat deze cellen leeg gelaten zijn.

Tabel 4.3: Positie in leerjaar 3 van het voorgezet onderwijs ten opzichte van het advies in groep 8 van het basisonderwijs, met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager van schooljaar 2020/2021 (n & %)

	EU-11	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal ≤57 ^{ste} %
aantal leerlingen	1.830	1.070	-	-	800	2.290	85.170
percentage:							
afstroom	10%	12%	-	-	11%	14%	13%
op niveau	74%	74%	-	-	75%	74%	75%
opstroom	16%	15%	-	-	14%	12%	13%

Bron CBS/bewerking Risbo

Voor ongeveer drie kwart van de leerlingen, zowel met als zonder en EU-11 achtergrond, geldt dat zij na drie jaar op hetzelfde niveau onderwijs volgen als het advies luidde op de basisschool. Het percentage dat afstroomt ligt iets lager onder leerlingen met een EU-11 achtergrond dan gemiddeld (10 procent tegenover 13 procent gemiddeld) en het percentage dat een hoger niveau volgt ligt iets hoger dan gemiddeld onder leerlingen met vergelijkbare sociaaleconomische achtergrond (16 procent tegenover 13 procent).

Professionals geven aan dat er op de middelbare school meer (gedrags)problemen ontstaan. Dit geldt zowel in het algemeen als voor kinderen van EU-11 arbeidsmigranten. Een deel van de onderwijsprofessionals maakt zich in het bijzonder zorgen om de kinderen met een EU-11 achtergrond. Zij zien weinig stimulans vanuit ouders om aan school te werken, ouders zelf verdienen immers de kost met ongeschoold werk en zijn volgens professionals niet overtuigd van de meerwaarde van een hoge opleiding. Bovendien is er weinig ondersteuning voor en controle op de jongeren omdat ouders veel werken. Daarbij speelt de taalbarrière ook een rol, onderwijsprofessionals geven aan dat het lastig kan zijn om te communiceren met deze ouders.

Meerdere professionals benoemen dat, met name jongens uit gezinnen met een EU-11 achtergrond, vaak vermoeid in de klas zitten en concentratieproblemen hebben. Deze professionals hebben de indruk dat dit komt doordat de kinderen grotendeels voor zichzelf moeten zorgen voor wat betreft het naar bed gaan. Ook 's ochtends kan dit tot problemen leiden, bijvoorbeeld het niet ontbijten of te laat op school verschijnen. Het tot laat in de nacht gamen zou daarbij een rol spelen. Volgens onderzoek van KIS (2014) en Hermans et al. (2014) zouden kinderen waar ouders weinig toezicht op hebben veel gamen, en zou alcohol en drugsgebruik relatief veel voorkomen onder deze kinderen.

In sommige gemeenten, waaronder Rotterdam in het bijzonder, worden (grote) zorgen geuit over jongeren die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Dit was onder andere ook de aanleiding van de motie Smeulders/Bruins, waaruit dit onderzoek is voortgekomen.¹⁹ De professionals uit verschillende gemeenten waarmee gesproken is, bevestigen de zorgen om deze kinderen. Deze kinderen zijn volgens professionals sterk geworteld in het land van herkomst en zijn naar Nederland verhuisd terwijl zij daar al een leven hadden opgebouwd. Deze kinderen zouden heimwee en grote moeite hebben om de taal te leren en vaak depressief zijn. Professionals hebben de indruk dat deze kinderen veel alleen thuis zijn omdat de ouders werken. Dit maakt hen bezorgd over het lot van deze kinderen. Dit komt overeen met bevindingen uit eerder onderzoek van KIS (2019) en Hermans et al. (2014). Tegelijkertijd blijkt uit de analyses op data uit de BRP (zie tabel 3.9) dat de groep oudere kinderen dat op latere leeftijd naar

¹⁹ Kamerstukken II, 2020/21, 29 861, nr. 64, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29861-64.html>

Nederland is gekomen, relatief beperkt is. Naar schatting gaat om circa 3.200 kinderen die rond tienjarige leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Dat is minder dan tien procent van alle kinderen met een EU-11 achtergrond in Nederland.

Een professional uit Helmond vertelt over de zorgen rondom tieners het volgende:

Als het gaat om tieners en hun gedrag, vaak kinderen die 12, 13 zijn en naar Nederland komen, die worden niet voorbereid door de ouders. Dus kan je voorstellen, je hebt je fundament, je vrienden en opeens hoor je van de een op de andere dag: "wij gaan naar een ander land verhuizen". Ze zijn eenzaam, wij zien ook automutilatie, depressie, suïcidale gedachten en ook pogingen helaas. - #18

Voortijdig schoolverlaten

Leerlingen in de leeftijd van 12 tot 23 jaar die het onderwijs verlaten zonder een startkwalificatie (diploma van havo, vwo of mbo met minimaal niveau 2) worden aangeduid als nieuwe voortijdig schoolverlaters (vsv'ers). Verschillende professionals geven aan dat het aandeel voortijdig schoolverlaters onder oudere leerlingen met een EU-11 achtergrond groot is. Dit zou met name gelden voor kinderen die pas kort in Nederland zijn en op latere leeftijd zijn gemigreerd. Dit wordt ook benoemd in onderzoek van KIS (2019) en Hermans et al. (2014).

Voortijdig schoolverlaten wordt nauwgezet gemonitord. In tabel 4.4 is het percentage voortijdige schoolverlaters in het voorgezet onderwijs en het mbo opgenomen in het schooljaar 2020/2021.²⁰

Tabel 4.4: Voortijdig schoolverlaten in het voortgezet onderwijs en het mbo, met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager van schooljaar 2020/2021 (n & %)

	EU-11	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal ≤57 ^{ste} %
aantal leerlingen vo	8.800	5.070	-	-	3.890	11.000	389.640
percentage schoolverlater:	1,2%	1,1%	-	-	1,1%	0,9%	0,6%
aantal leerlingen mbo	2.440	1.370	-	-	1.150	3.520	143.790
percentage schoolverlater:	13%	12%	-	-	13%	10%	9%

Bron CBS/bewerking Risbo

Het aantal voortijdig schoolverlaters in het voortgezet onderwijs is beperkt. Voor alle groepen uit gezinnen met een huishoudinkomen gelijk of lager dan het 57ste percentiel bedraagt het percentage voortijdig schoolverlaters iets meer dan een half procent. Hoewel dit percentage in de groep kinderen met een EU-11 achtergrond absoluut gezien nog steeds laag is, is het met 1,2 procent twee keer zo hoog als gemiddeld. In het mbo komt voortijdig schoolverlaten veel vaker voor: 13 procent van de mbo-studenten met een EU-11 achtergrond is in 2020/2021 voortijdig schoolverlater tegenover 9 procent van alle kinderen uit gezinnen met een vergelijkbaar huishoudinkomen. Overigens wijken de verzuimcijfers van kinderen met een EU-11 achtergrond nauwelijks af van kinderen met een GIPS-achtergrond.

²⁰ Voor de berekening van het percentage nieuwe vsv'ers is het aantal nieuwe vsv'ers in het schooljaar gedeeld door het totaal aantal studenten in het mbo en vermenigvuldigd met 100.

De cijfers van EU-11 kinderen die in de BRP als ingezetene staan ingeschreven, wijzen erop dat voortijdig schoolverlaten weliswaar bovengemiddeld vaak voorkomt, maar dat het verschil in absolute zin beperkt is. Overigens kan het zo zijn dat in sommige gebieden wel sprake is van een sterke oververtegenwoordiging, bijvoorbeeld in Den Haag waar een sterke concentratie van Bulgaarse arbeidsmigranten is. Dit is echter niet in de statistieken terug te zien omdat de aantallen te klein zijn om deze analyses te mogen uitvoeren vanwege privacy regelgeving.

4.2 Patronen van arbeidsmigratie en de invloed op onderwijs

Ondanks dat het met een deel van de kinderen goed lijkt te gaan, komen sommige problemen bovengemiddeld vaak voor en lijken deze bovendien rechtstreeks gerelateerd aan de positie van de ouders. Daarbij spelen wederom culturele factoren, de capaciteiten van de ouders en de arbeidsmarktpositie een rol.

Ouderbetrokkenheid

Vooropgesteld dient te worden dat ouders van kinderen met een EU-11 achtergrond over het algemeen het beste voor hebben met hun kinderen. Veel ouders zouden echter praktische problemen ervaren die hen verhinderen om hun kinderen effectief te kunnen helpen. Het eerste obstakel dat vrijwel alle professionals benoemen is de taal. Doordat zij zelf de Nederlandse taal niet of beperkt machtig zouden zijn, zou de communicatie met school moeilijk zijn en is het helpen bij huiswerk eveneens lastig. Hoewel onderwijsprofessionals over het algemeen geen klachten hebben over de opkomst bij schoolbesprekingen van ouders met een EU-11 achtergrond, merken zij wel op dat communicatie nagenoeg altijd moeizaam verloopt. Het tweede praktische probleem hangt samen met de arbeidsmarktpositie van de ouders. Veel ouders van kinderen met een EU-11 achtergrond maken volgens professionals lange werkdagen en zijn daardoor weinig thuis. Hierdoor zijn sommige ouders simpelweg fysiek niet aanwezig om kinderen te ondersteunen. Dit komt ook terug in onderzoek van het Kennisplatform Inclusieve Samenleving (KIS, 2014, 2019). Hermans et al. (2014) beschrijven dat sommige ouders niet in staat zijn om te helpen omdat zij zelf ongeschoold zijn, dit zou met name spelen onder Bulgaarse ouders.

Professionals merken op dat ouders die al langer in Nederland verblijven en van plan zijn om te blijven, actiever betrokken zijn bij de schoolgang van hun kind dan ouders die recenter zijn gearriveerd. Dat kan ook samenhangen met de mate waarin zij gevestigd zijn. Volgens professionals hebben ouders meer informatie en begeleiding nodig om hun kind in het onderwijs te stimuleren.

Verhuizingen en (re)migratie

Verschillende professionals merken op dat het voorkomt dat kinderen met een EU-11 achtergrond van de ene op de andere dag uit de klas verdwenen zijn. Later blijkt dan dat zij vertrokken zijn naar een andere gemeente in Nederland, naar een ander land in de EU of teruggekeerd zijn naar het land van herkomst. Dit komt overeen met onderzoek van Hermans (2014) waarin wordt geconcludeerd dat het pendelgedrag en relatieve hoge frequentie van verhuizen kan leiden tot problemen. Hierdoor wordt deelname aan het onderwijs gedurende het schooljaar onderbroken en moeten kinderen zich steeds aanpassen aan een andere omgeving. Redenen hiervoor kunnen werk gerelateerd zijn, maar ook gaan gezinnen soms terug voor de eerste communie van een kind of voor zorg (omdat ze alleen in het herkomstland verzekerd zijn).

Mensen maken hier heel rare beslissingen vanuit financiële redenen en dan zijn vaak de kindjes daar echt de dupe van. Wisselen van school, omdat de ouders moeten verkassen van de ene

kamer of huisvesting. Dan heb ik het niet over een school binnen de wijk. Dan heb ik het over gemeenten, de ene keer woon je in Tilburg en na drie maanden woon je in Den Haag, dat soort toestanden. #34

In dit onderzoek komt naar voren dat pendelgedrag vaker voor zou komen bij meer recent gearriveerde gezinnen met een EU-11 achtergrond. Zij zijn volgens professionals vaak nog minder gevestigd en de beschikbaarheid van werk zou grotendeels bepalen waar zij verblijven. De onderwijsonderbrekingen, bijvoorbeeld als gevolg van veel verhuizingen of regelmatig heen en weer pendelen tussen landen, heeft consequenties voor de ontwikkeling van kinderen. Professionals geven aan dat het de taalontwikkeling belemmert en zorgt dat kinderen onderwijs missen. Bovendien bestaat de zorg dat deze kinderen (tijdelijk) buiten beeld raken en een tijdje thuisblijven.

Spanningen op school en pestgedrag

De grote instroom van migranten uit verschillende delen van de wereld zorgt volgens professionals voor spanningen op scholen, bijvoorbeeld tussen Afrikaanse en Oekraïense groepen. Zij sluiten niet uit dat ook tussen Midden- en Oost-Europese migranten en andere groepen spanningen optreden en pestgedrag plaatsvindt. Verschillende professionals benoemen dat pestgedrag op school voorkomt waarbij kinderen van EU-11 arbeidsmigranten worden gepest vanwege hun herkomst en omdat hun ouders arbeidsmigrant zijn. In onderzoek van KIS (2019) wordt benoemd dat kinderen met een EU-11 achtergrond vanwege de taalbarrière en soms cultuurverschillen minder makkelijk aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten met een andere achtergrond. Bovendien is bekend dat deze kinderen regelmatig worden gepest (KIS, 2019).

Instream vanuit een ander onderwijssysteem

Binnen verschillende schoolniveaus geven professionals aan dat culturele verschillen kunnen leiden tot verschillen in verwachtingen bij ouders en de school. Kinderen gaan in het land van herkomst op latere leeftijd naar school, eten warme maaltijden tussen de middag en de schooldagen duren langer omdat kinderen huiswerk maken op school. Dat kinderen normaal gesproken op latere leeftijd naar school gaan, kan gevolgen hebben wanneer zij in Nederland instromen. Het komt voor dat zij qua niveau geen aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten. Een respondent uit Den Haag geeft aan dat een aanzienlijke groep kinderen van rond de tien jaar oud zelfs nog nooit naar school is geweest. Het plaatsen van deze kinderen in reguliere klassen is lastig, omdat ze niet passen bij de groep die al goed leest, schrijft en rekt en omdat ze eerst aan school moeten wennen. Een onderwijsprofessional vertelt daarover:

Ja, meestal is het in een Nederlands stadje [dat je] vanaf vierjarige leeftijd natuurlijk op school [zit]. In andere landen is dat vaak pas vanaf 7, dus daar zit sowieso een groot verschil tussen. Maar we hebben een grote groep kinderen in de leeftijd van een jaar of 10 die nog nooit school hebben gehad. Ja, waar ga je die nou plaatsen? Want die horen eigenlijk in groep 4/5. Dat kan niet, ze passen niet in de klas waar kinderen al goed kunnen lezen, schrijven en rekenen. Dus die komen in een aparte groep. En die moeten dus eerst landen, het systeem leren kennen en daarna ga je ze heel veel extra aandacht geven. Maar zij zullen zelden uitstromen op het niveau van een groep 8. Ja, dat gaat niet gebeuren. - #1

Professionals die werken bij scholen hebben de indruk dat (oudere) kinderen van EU-11 arbeidsmigranten relatief vaak alleen thuis zijn en veel op zichzelf aangewezen zijn. Als gevolg hiervan merkt een deel van de professionals op dat kinderen van arbeidsmigranten relatief vaak vermoeid in de klas zitten. Wanneer

zij het gesprek aangaan met deze kinderen dan blijkt bijvoorbeeld dat zij zelf bepalen hoe laat zij naar bed gaan en laat opblijven om te gamen.

Professionals signaleren kinderen van EU-11 arbeidsmigranten een grote overgang kunnen ervaren wanneer zij in Nederland naar school gaan doordat zij kinderen in een geheel nieuw onderwijssysteem terecht komen en zodanig te maken krijgen met andere manieren van onderwijs en andere manieren van opvoeding. Veel ouders van kinderen met een EU-11 achtergrond zijn aanvankelijk niet op de hoogte hoe het Nederlandse systeem is ingericht. Dit kan leiden tot conflicten met de school. Bijvoorbeeld over de maaltijden die kinderen eten, maar ook over de rol van de leraren. Tijdens een focusgroep met Bulgaarse professionals die in Rotterdam wonen, geeft een moeder aan dat de school meer oog zou moeten hebben voor opvoedkundige aspecten, bijvoorbeeld hoe kinderen onderling met elkaar omgaan. Zij vertelt dat andere kinderen gemeen kunnen doen tegen haar kind en dat de school daar in haar ogen onvoldoende tegen optreedt. Pharos (2020) stelt dat ouders, docenten, andere professionals en de kinderen ieder zelf een ander perspectief hebben op opvoeden. Er bestaan verschillende verwachtingen over de rol en taken van de school en de ouders. Zo verwachten veel Poolse ouders strenger onderwijs, meer huiswerk en een sterkere ondersteuning en opvoedkundige rol van de school, terwijl Nederlandse scholen van ouders verwachten dat zij meer betrokken zijn bij het onderwijs en geven zij kinderen relatief veel vrijheid (KIS, 2019). In onderzoek van Hermans et al. (2014) wordt benoemd dat niet alleen de taalbarrière een rol speelt: ook informatie over het onderwijssysteem in hun moedertaal vinden migranten moeilijk te begrijpen. De overstap van een schakelklas naar regulier onderwijs blijft soms onopgemerkt door ouders, omdat de doorstroom binnen dezelfde school plaatsvindt (Hermans et al., 2014). Een deel van de ouders weet niet dat ze zelf een school kunnen kiezen en tot welke leeftijd zij naar de basisschool gaan, over het voortgezet onderwijs bestaat nog minder kennis bij de ouders (Hermans et al., 2014).

4.3 Conclusie

Om te kunnen beoordelen of de positie van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten afwijkt ten opzichte van kinderen met een vergelijkbare sociaaleconomische achtergrond is in dit hoofdstuk een aantal vergelijkingen gemaakt op basis van het huishoudinkomen. Uit de statistieken ontstaat het beeld dat de positie van deze kinderen in beperkte mate afwijkt van kinderen met een vergelijkbaar huishoudinkomen. het geval is. Hoewel de absolute verschillen klein zijn, het gaat vaak om een paar procentpunten, zijn nagenoeg alle verschillen afwijkingen in negatieve zin. Er is in vergelijking met kinderen met een soortgelijke sociaaleconomische achtergrond sprake van een oververtegenwoordiging op de lagere niveaus van het vmbo en het praktijkonderwijs en een ondervertegenwoordiging op havo/vwo niveau. Tegelijkertijd kunnen er grote verschillen bestaan tussen verschillende herkomstgroepen. Zo krijgen kinderen met een Roemeense achtergrond bovengemiddeld vaak een havo/vwo advies. Kinderen met een Bulgaarse achtergrond daarentegen ontvangen veel vaker een vmbo-basis of een lager advies. Dit geldt voor meer dan de helft van deze leerlingen, ten opzichte van 33 procent gemiddeld. Ondanks dat de verschillen klein zijn, kan dit op lange termijn grote gevolgen hebben. Uit de literatuur is bekend dat het opleidingsniveau van de ouders van grote invloed is op het opleidingsniveau van de kinderen. Dit betekent dat de kans bestaat dat de kinderen van de leerlingen die nu oververtegenwoordigd zijn op de lagere niveaus, dat in de toekomst ook zullen zijn.

Uit de gesprekken met professionals komt naar voren dat ondanks dat het met een gedeelte van leerlingen met een EU-11 achtergrond goed lijkt te gaan, er ook een deel is waar zorgen over bestaat.

Deze zorgen gaan over de taalachterstand van deze leerlingen én hun ouders, de soms beperkte mate waarin ouders (vanwege praktische redenen) hun kinderen kunnen ondersteunen bij school, de verhuisbewegingen, kinderen die op te jonge leeftijd voor zichzelf dienen te zorgen omdat ouders werken, onbekendheid van ouders met het onderwijssysteem en culturele verschillen met het land van herkomst.

Een deel van de zorgen, is volgens de gesproken professionals, uniek voor kinderen van EU-11 arbeidsmigranten en wijkt af ten opzichte van andere nieuwkomers of gezinnen met een vergelijkbare sociaaleconomische achtergrond. De geuite zorgen staan vaak in verband met de arbeidsmarktpositie van de ouders van kinderen met een EU-11 achtergrond. Het werken via uitzendbureaus en de daarmee gepaard gaande bestaansonzekerheid en onregelmatige werktijden kunnen in combinatie met culturele verschillen en de capaciteiten van de ouders zelf tot kwetsbare situaties leiden.

5. Gezondheid

In dit hoofdstuk staat de gezondheid van kinderen met een EU-11 achtergrond centraal. De uitkomsten van dit hoofdstuk zijn voornamelijk gebaseerd op gesprekken met zorgprofessionals uit de preventieve jeugdzorg, zoals medewerkers van het consultatiebureau en de jeugdgezondheidszorg maar ook professionals uit onderwijs die in actie komen als er zorgen ontstaan over de ontwikkeling of verzuim. Ook spraken we met enkele Poolse en Bulgaarse ouders.

Net zoals bij de andere thema's in dit onderzoek, geldt dat het met de meerderheid van de kinderen met een EU-11 achtergrond goed gaat. Het is de vraag of het deel dat met gezondheidsproblemen kampt, bovengemiddeld groot is én of hun gezondheidsproblemen een gevolg zijn van factoren die samenhangen met (het systeem van) arbeidsmigratie. Daarnaast is het de vraag in hoeverre de positie van kinderen van arbeidsmigranten afwijkt van andere nieuwkomers. Over het algemeen geldt dat het wennen aan een nieuw land, maatschappij en haar gewoonten voor alle kinderen een grote overgang is, die gevolgen kan hebben voor hun gezondheid.

Een klein aantal professionals benoemt dat zij geen bijzonderheden ziet in de ontwikkeling van kinderen, met name wat betreft kinderen met een Poolse achtergrond. Deze kinderen hebben dezelfde ontwikkeling als Nederlandse kinderen. Tegelijk wordt er door sommige andere zorgprofessionals een aantal zorgen geuit. Deze professionals komen gezinnen tegen met een precare thuissituatie en dan zijn er nog professionals die aangeven dat ze niet alle kinderen met een EU-11 achtergrond goed in beeld hebben. Deze wisselende ervaringen van zorgprofessionals en het ontbreken van verdere kwantitatieve data maken het lastig om de situatie van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten te duiden.

De diversiteit aan perspectieven en ervaringen komen in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk aan de orde, waar het de algemene gezondheid van kinderen betreft. Vervolgens wordt in de tweede paragraaf bekeken in hoeverre deze positie samenhangt met patronen van arbeidsmigratie.

5.1 De gezondheidspositie

Bij het beschrijven van de gezondheid onderscheiden we drie categorieën: fysieke gezondheid, mentale gezondheid en specifiek verslavingsproblematiek. Vanwege de achtergrond van de zorgprofessionals zien zij met name gezinnen waarbij sprake is van problematische situaties. In de interviews is daarom gevraagd in hoeverre de beschreven problematiek uniek is voor gezinnen met een EU-11 achtergrond en in hoeverre deze problematiek bovengemiddeld vaak voor zou komen.

Fysieke gezondheid

Wanneer het gaat om de fysieke gezondheid van kinderen, zien professionals uit verschillende gemeenten met name overgewicht en ongezonde eetgewoonten. Dit houdt volgens professionals verband met een zwakke sociaaleconomische positie van EU-11 arbeidsmigranten. Zowel een Tilburgse als Rotterdamse professional benoemen dat de wijken waar de meeste arbeidsmigranten leven en wonen wijken zijn waar überhaupt weinig gesport wordt en waar veel ongezond eten beschikbaar is. In de omschreven wijken is veel aanbod aan fastfood en wordt relatief vaak alcoholgebruik door volwassenen op straat gesignaleerd door professionals. In deze wijken zouden weinig sportvoorzieningen zijn en bestaat er een stapeling van sociaaleconomische problematiek. Enkele professionals signaleren ondervoeding, met name bij kinderen

waarvan ouders in onzekere situaties zitten met bijvoorbeeld lange werkdagen Dit lijkt echter beperkt voor te komen.

Een klein deel van de professionals benoemt dat kinderen slechte tanden hebben. Dit hangt samen met slechte eetgewoonten, slecht tandenpoetsen en mogelijk niet gebruik kunnen/durven maken van de gezondheidszorg. Een professional noemt als voorbeeld een jong kind waarbij de melktanden getrokken zijn omdat deze rot waren.

Mentale gezondheid en gedragsproblematiek

Enkele professionals uiten verschillende zorgen over de mentale gezondheid en daaruit voortvloeiende gedragsproblematiek van kinderen met een EU-11 achtergrond. Deze worden door de professionals veelal gelinkt aan thuissituaties die om uiteenlopende redenen onzeker of onveilig zijn. Ook kan de leeftijd waarop een kind naar Nederland is gekomen een rol spelen bij het ontwikkelen van eventuele psychosociale problemen. Professionals uit de zorg en het onderwijs zien met name bij tieners dat dit effect kan hebben op het emotioneel welbevinden. Zij omschrijven depressieve klachten en soms ook sociaal isolement. Dit is in lijn met andere bevindingen in ons onderzoek (zie hoofdstuk 'positie van kinderen, paragraaf 3.3 uit dit rapport). Daarbij is een complicerende factor dat ouders niet altijd goed hun weg kunnen vinden in het Nederlandse (zorg)systeem.

Sommige kinderen zitten psychisch in de knoop, de ene ouder weet beter de weg te vinden binnen ons medische gezondheidszorgsysteem. Dus dan moet je als school er meer erbovenop zitten en zorgen dat dat je samen met de ouders de juiste wegen weten te bewandelen om dat kind de juiste hulp te kunnen bieden. #4

Middelengebruik en verslavingsproblematiek

Gevraagd naar middelengebruik en verslavingsproblematiek onder de kinderen van EU-11 arbeidsmigranten is het beeld wisselend. Een deel van de professionals benoemt dat er veel alcoholgebruik is onder met name Poolse arbeidsmigranten. Het is belangrijk te benoemen dat dit gaat over volwassenen in het algemeen. De vraag wordt daarmee wel opgeworpen door professionals of het alcoholgebruik in deze groep zoveel afwijkt van andere groepen in een soortgelijke sociaaleconomische positie:

Ja, ik ben er helemaal niet zo negatief over. Ik weet dat men dat zegt. Maar dat het wel af en toe is hè, dat er veel alcoholgebruik en vechtpartijen zouden voorkomen en die komen we ook wel eens tegen, maar die komen we bij Nederlandse gezinnen hier ook tegen. Maar dat kan natuurlijk ook zijn, dat de populatie in de gemeente in het algemeen niet super hoogopgeleid is, ook bij de Nederlandse mensen. Dus het is voor ons niet dat er nou een extreem groot verschil is tussen de ene groep en de andere groep. #19

Wat betreft het middelengebruik en verslavingsproblematiek onder de kinderen van EU-11 arbeidsmigranten, schetsen professionals dat jongeren in sommige gevallen overgaan op alcoholgebruik door onder andere eenzaamheid, stress en deels de normalisering via gebruik van alcohol in hun omgeving, bijvoorbeeld door het drinkgedrag van hun ouders. Vooral jongeren die op een latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, zouden volgens professionals hiervoor vatbaar zijn. Ondanks deze signalen wordt het in dit onderzoek niet duidelijk of alcoholgebruik onder jongeren daadwerkelijk vaker voorkomt onder deze jongeren dan andere groepen. Zo zijn er ook professionals die juist het tegenovergestelde

zien. Zij geven aan ouders te spreken die zich bewust zijn van hun voorbeeldfunctie en hoe hun alcoholconsumptie over komt op de kinderen.

Naast alcoholgebruik brachten professionals ook drugsgebruik ter sprake. In een interview met een medewerker van een Poolse zelforganisatie wordt benoemd dat Poolse ouders zich zorgen maken over drugsgebruik onder hun puberkinderen. Dit wordt onderschreven door Poolse ouders in onze focusgroep die benadrukken dat met name softdrugs veel makkelijk verkrijgbaar zijn in Nederland in vergelijking tot Polen. Het feit dat (soft-)drugs redelijk makkelijk verkrijgbaar zijn in combinatie met de leeftijd waarin velen willen experimenteren, baart hen zorgen.

Kinderen in de jeugdbescherming

Een van de zorgen is dat kinderen van EU-11 arbeidsmigranten vaker in thuissituaties terechtkomen waarbij jeugdzorg ingeschakeld wordt. Daartegenover zou onder een deel van de ouders de opvatting bestaan dat hun kinderen door jeugdzorg uit huis worden geplaatst. Om meer inzicht te krijgen in de mate waarin kinderen van EU-11 achtergrond in aanraking komen met jeugdzorg, is in de CBS-microdata gekeken naar de mate waarin aan kinderen met een EU-11 achtergrond één of meerdere vormen van jeugdbescherming is verleend (zie tabel 5.1).²¹ Het gaat daarbij vooral om ondertoezichtstelling waarbij het gezag nog wel bij de ouders ligt en in mindere mate om voogdij, waarbij iemand anders dan de ouders het gezag over het kind heeft.²²

Tabel 5.1: Kinderen van 0-18 jaar in de jeugdzorg naar herkomst, met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager, 1 januari 2021 (n & %)

	EU-11	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal NL 57 ^{ste} p
totaal aantal kinderen	57.300	33.900	8.000	5.000	10.400	54.300	1.799.500
geen jeugdzorg	98,0%	98,0%	99,1%	98,7%	98,8%	98,8%	98,0%
wel jeugdzorg	2,0%	2,0%	0,9%	1,3%	1,2%	2,4%	2,0%

In 2021 heeft 2 procent van alle kinderen in Nederland met een huishoudinkomen gelijk aan of onder het 57ste percentiel te maken met jeugdbescherming. Voor kinderen met een EU-11 achtergrond is dit ook het geval. Het aandeel Bulgaarse en Roemeense kinderen dat onder enige vorm van jeugdbescherming valt is lager dan gemiddeld. Op basis van deze statistieken kan geconcludeerd worden, dat kinderen met een EU-11 achtergrond net zoveel in aanraking komen met jeugdbeschermingsmaatregelen als alle kinderen met een vergelijkbaar huishoudinkomen.

Gebruik maken van de gezondheidszorg door kinderen

Uit de gesprekken met professionals en met ouders ontstaat het beeld dat voor reguliere en acute zorg gebruik wordt gemaakt van de Nederlandse gezondheidszorg. Ouders gaan met kinderen naar de huisarts en tandarts en mogelijk via de school ook naar (gedrags)specialisten. Dit geldt met name voor kinderen op de basisschool. Er is minder zicht op kinderen jonger dan vijf jaar en op pubers geven zorgprofessionals aan. Tegelijkertijd ontstaat uit de gesprekken met onder andere ouders ook het beeld dat voor sommige zorgingrepen gebruik wordt gemaakt van de voorzieningen in het land van herkomst. Redenen hiervoor

²¹ Personen aan wie gedurende (een deel van) dit jaar één of meerdere vormen van jeugdbescherming is verleend in het kader van de Jeugdwet. Er zijn vijf verschillende jeugdbeschermingsmaatregelen. Het betreft: ondertoezichtstelling, voorlopige ondertoezichtstelling, voogdij, voorlopige voogdij en tijdelijke voogdij.

²² Zie <https://www.nji.nl/jeugdbescherming/maatregelen> voor de uitleg van de maatregelen.

zijn dat het goedkoper is (bijvoorbeeld de orthodontist), dat er meer vertrouwen is in de zorg omdat mensen het idee hebben dat er beter naar hen wordt geluisterd en is het makkelijker communiceren. Een klein deel van de professionals geeft aan dat kinderen ongezonde eetgewoonten hebben en als gevolg een slecht gebit. In hoeverre dit bovengemiddeld vaak voorkomt onder kinderen van EU-11 arbeidsmigranten is onduidelijk.

5.2 Patronen van arbeidsmigratie en de invloed op de gezondheidspositie

In deze paragraaf wordt toegelicht op welke wijze factoren die een rol spelen bij kwetsbare gezinnen en EU-11 arbeidsmigranten een rol spelen in de positie van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten. Het betreft de factoren: *arbeidsmarktsysteem, cultuur, persoonlijke capaciteiten en gemeenschap*.

Invloed van de arbeidsmarktpositie van de ouders

De voornaamste invloed betreft de arbeidsmarktpositie van de ouders. Als gevolg van het deel van de arbeidsmarkt waarbinnen veel EU-arbeidsmigranten actief zijn, hebben veel van hen te maken met onzekere en onregelmatige werktijden. Dit kan ertoe leiden dat kinderen van EU-11 arbeidsmigranten relatief vaak op zichzelf aangewezen zijn. Als gevolg kan het voorkomen dat kinderen zelf eten moeten bereiden en/of ongezond eten. Daarnaast vormt dit ook een belemmering voor het deelnemen aan het verenigingsleven/sportactiviteiten.

De sociaaleconomische positie houdt volgens professionals verband met aspecten van de fysieke gezondheid, zoals overgewicht en ongezonde eetgewoonten. Ook de huisvesting houdt veelal verband met de arbeidsmarktpositie. Relatief veel professionals benoemen dat gezinnen met een EU-11 achtergrond in slecht onderhouden woningen wonen met vochtproblemen en die relatief klein zijn. Daarbij wordt er vaak gesproken over schimmel in de woningen en gevaren daarvan voor de gezondheid. Hoewel sommige gezinnen voor migratie al een precare gezondheid hebben, zijn er in dit onderzoek geen voorbeelden gevonden van gezinnen die dakloos zijn en waarbij kinderen buiten slapen.

Persoonlijke capaciteiten

Professionals beschrijven dat voor de groep laaggeschoolde EU-11 arbeidsmigranten vaak geldt dat zij al een fragiele gezondheid hadden in het land van herkomst. Zij leefden daar vaak al tegen de armoedegrens aan en kiezen er mede daarom voor in Nederland te werken. Dit komt overeen met wat er bekend is uit eerdere studies (Engbersen et al., 2011, Hermans et al., 2014, Seidler et al., 2022). Professionals geven aan dat niet iedere arbeidsmigrant de weg weet te vinden in het Nederlandse gezondheidszorgsysteem. En indien men wel goed de weg weet, blijft de taalbeheersing een probleem, aldus professionals. Dit zou ook van invloed zijn op de gezondheidspositie van volwassenen en hun kinderen, voor wat betreft toegang tot en ontvangen van zorg. Professionals uit de zorg alsmede professionals uit de doelgroep zelf benoemen dat EU-11 arbeidsmigranten vaak uitwijken naar het land van herkomst voor (uitstelbare, niet dringende) zorg, ook voor hun kinderen. Soms zouden kinderen die de Nederlandse taal beheersen ingezet worden om te vertalen voor hun ouders. Dit kan ook negatieve effecten hebben:

Als jij natuurlijk beter Nederlands beheerst dan je ouders, legt dat gewoon een druk op je. Je draagt veel verantwoordelijkheid en dat draag je een beetje mee. In die zin is dat al zorgelijk.

#9

In de zorg wordt soms wel gewerkt met methoden om toch de taalbarrière te overbruggen. Bijvoorbeeld met een test om de ontwikkeling te kunnen aangeven van een kind in de taal van het land van herkomst. Echter, de vervolgstap, namelijk komen tot passende zorg in die taal is vaak niet mogelijk, zo beschrijft een jeugdarts uit Tilburg. Soms wordt de Nederlandse taaluitspraak van kinderen van arbeidsmigranten ook geïnterpreteerd als een achterstand in de spraaktaalontwikkeling. Een moeder met een Poolse achtergrond, tevens professional bij een informatiepunt voor arbeidsmigranten, geeft aan dat *onze kinderen massaal worden doorverwezen naar een logopedist*. Voor de spraaktaalontwikkeling van kinderen in Nederland wordt veelal de standaardnorm gelegd bij kinderen die één taal spreken thuis en niet zoals bij kinderen van (arbeids)migranten, meerdere talen.

Wantrouwen zorgsysteem en -verleners

In nagenoeg elk gesprek met professionals en personen behorende tot de doelgroep komt naar voren dat er sprake is van een beperkt vertrouwen in en negatief imago van de Nederlandse gezondheidszorg onder EU-11 arbeidsmigranten. Dat betreft zowel het zorgsysteem als zorgverleners zelf. De reden van dit wantrouwen zou verschillende oorzaken kennen. Allereerst ervaren migranten een verschil in hoe zij binnen Nederland worden behandeld ten opzichte van in land van herkomst. In Nederland staat de huisarts ook wel bekend als de ‘paracetamol dokter’. EU-11 arbeidsmigranten zouden sterk het gevoel hebben dat de huisarts enkel paracetamol voorschrijft en mensen vervolgens weer wegstuurt. Dit is een groot verschil met het land van herkomst waar vaker en makkelijker antibiotica voorgeschreven wordt. Hierdoor kan de overtuiging ontstaan dat de zorg in Nederland slechter geregeld is en minder voor je doet. Dit komt overeen met ander onderzoek, waar arbeidsmigranten aangeven problemen t.a.v. gezondheid zelf aan te pakken en niet zo snel een expert, zoals een arts in Nederland in te schakelen (KIS, 2023).

Zowel professionals als personen uit de doelgroep beschrijven dat de verschillen in de inrichting van de gezondheidszorg het wantrouwen tegenover het Nederlandse zorgsysteem voedt. Dat, samen met het gemak van taal ertoe leidt dat EU-11 arbeidsmigranten regelmatig in hun land van herkomst reguliere zorg afnemen. Het gaat met name om periodieke zorg zoals tandartsbezoek of huisartsbezoek bij aanhoudende (lichte) klachten, vaak in combinatie met vakanties. Dit gebruik vindt ook plaats onder kennismigranten, zo blijkt uit een focusgroep waarbij ook zij aan het woord kwamen. Het helpt daarbij dat de wachtlijsten kort of afwezig zijn in het herkomstland en zorg die buiten de zorgverzekering valt (veel) goedkoper verzorgd wordt in het herkomstland. Een jaarlijkse lichamelijke check-up bij zowel henzelf als ook bij hun kinderen is een normale gang van zaken volgens professionals. Een zorgverlener met een Bulgaarse achtergrond vertelde dat wanneer er sprake is van acute of hevige pijnklachten, er veelal wel een (tand)arts ingeschakeld wordt in Nederland. Er lijkt bij het uitwijken voor zorg ook een afweging gemaakt te worden of het langdurige zorg betreft en of deze binnen de zorgverzekering vergoed wordt.

Terughoudendheid richting (jeugd-)zorg

Recent onderzoek van KIS (2023) beschrijft dat arbeidsmigranten liever niet over persoonlijke moeilijkheden praten met professionals en dat er veelal eigen oplossingen worden gezocht. Tijdens een van onze focusgroep gesprekken (met zowel Bulgaarse als Poolse participanten) werd deze terughoudendheid bevestigd. Wel gaven ze aan dat sommige moeders samenkomen in kleine groepjes in de wijk voor hulp en ondersteuning, waarbij ze zowel positieve als negatieve ervaringen uitwisselen die ze hebben opgedaan in Nederland op het gebied van werk, wonen en ouderschap.

Naast het ervaren van verschillen binnen de verschillende zorgsystemen, lijkt er onder sommige groepen met een EU-11 achtergrond angst te bestaan voor jeugdzorg. Het beeld bestaat dat wanneer je in beeld komt bij jeugdzorg, er een grote kans bestaat dat kinderen ‘afgepakt’ worden. Professionals geven voor deze angst twee verklaringen. Allereerst vermoeden zij dat dit komt door de taalbarrière die ouders ervaren. Dit kan niet alleen de communicatie verhinderen, maar versterkt ook een angst dat zij niet als ‘goede’ ouders worden gezien doordat zij de taal niet (volledig) machtig zijn. Verder lijkt deze angst ook te ontstaan door het onbekend zijn met het Nederlandse systeem. Uit tabel 5.1 is naar voren gekomen dat voor de maatregelen waarover data beschikbaar is, kinderen van EU-11 arbeidsmigranten, even vaak bij jeugdzorg in beeld zijn als alle kinderen met een vergelijkbare sociaaleconomische achtergrond.

Gemeenschap

Waar sommige EU-arbeidsmigranten niet de (persoonlijke) capaciteiten hebben om de juiste zorg te vinden in het Nederlandse systeem, weten anderen juist sociale netwerken met dezelfde migratieachtergrond op te zoeken of te creëren in de wijk en weten ze elkaar te ondersteunen. Daarnaast zijn er ook zorgprofessionals met een migratieachtergrond die juist de verbinding weten te leggen naar de diverse gemeenschappen. Het verlies van gemeenschapsgevoel, bij migratie van het herkomstland naar Nederland, kan vooral bij jongeren leiden tot identiteitsproblematiek en sociaal isolement.

5.3 Conclusie

In dit hoofdstuk staan de beïnvloedende factoren op en de staat van de gezondheid van kinderen met een EU-11 achtergrond centraal. Deze bevindingen zijn opgehaald door middel van kwalitatief onderzoek en interviews met zorgprofessionals uit de preventieve jeugdzorg, professionals in het onderwijs en Poolse en Bulgaarse ouders.

De positie van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten op het gebied van gezondheid in de zeven onderzochte gemeenten, is moeilijk met zekerheid vast te stellen. De vraag is in hoeverre hun positie afwijkt van andere kinderen in een vergelijkbare sociaaleconomische positie. Uit de CBS-microdata kan worden geconcludeerd dat jeugdbeschermingsmaatregelen op gelijk niveau wordt ingezet onder kinderen met een EU-11 achtergrond als alle kinderen in Nederland met een huishoudinkomen gelijk of onder het 57ste percentiel. Ook zorgprofessionals zien weinig verschil tussen de ontwikkeling van kinderen met een EU-11 achtergrond, in dit geval Poolse en Bulgaarse kinderen, en Nederlandse kinderen. Over het algemeen lijkt het met de meerderheid van de kinderen met een EU-11 achtergrond goed te gaan. Desondanks zijn er signalen dat er bepaalde problematiek of zorgelijke situaties bovengemiddeld vaak voorkomen onder EU-11 arbeidsmigranten. Dit lijkt samen te hangen met de arbeidsmarktpositie van ouders, culturele factoren, de leeftijd waarop ze naar Nederland komen, persoonlijke capaciteiten en gemeenschap waarmee zij zich verbonden voelen.

Als het gaat om de fysieke gezondheid van kinderen signaleren professionals overgewicht, ongezonde eetgewoontes, vermoeidheid, weinig beweging (sport) en anderzijds in sommige gevallen ondervoeding. Wat betreft de mentale gezondheid bestaan er met name zorgen onder professionals over tieners, die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Zij missen de aansluiting bij de andere jongeren, wat kan leiden tot depressieve klachten en isolement en in uiterste gevallen verslavingsproblematiek. Wat betreft middelengebruik en verslavingsproblematiek onder de kinderen van EU-11 arbeidsmigranten is het beeld wisselend. Enerzijds benoemen professionals dat er veel alcoholgebruik is onder met name volwassen Poolse arbeidsmigranten, wat normalisering in de hand kan werken. Anderzijds is het de vraag of middelengebruik in deze groep daadwerkelijk zoveel afwijkt van andere groepen in een soortgelijke sociaaleconomische positie. Arbeidsmigratie voor laagbetaalde beroepen gaat vaak gepaard met huisvestingsproblematiek en het leven in 'ongezonde' wijken. Dat heeft invloed op de gezondheidspositie van ouders en hun kinderen.

Enkele culturele factoren spelen mee in de gezondheidspositie van kinderen. In het algemeen is er onder EU-11 arbeidsmigranten minder bekendheid met en vertrouwen in het zorgsysteem en de zorgverleners. Daarbij is de taalbarrière een complicerende factor in de toegang tot passende zorg. EU-11 arbeidsmigranten en hun kinderen wijken daarom vaak voor (uitstelbare niet dringende) zorg eerder uit naar hun land van herkomst.

Tot slot zien we dat een deel van de EU-11 arbeidsmigranten een lage sociaaleconomische positie heeft. Zij verkeren al in een slechte gezondheid als zij naar Nederland komen en/of hebben problemen qua middelengebruik. Dit kan doorwerken bij kinderen. Ondanks dat het goed gaat met een groot deel van de kinderen, is volgens een groot deel van de professionals een deel van de kinderen van EU-11 arbeidsmigranten potentieel kwetsbaar en mogelijk niet (op tijd) in beeld bij de zorgprofessionals.

6. Conclusie

Kinderen van EU-arbeidsmigranten groeien op in veerkrachtige gezinnen. Echter, een deel van deze gezinnen is kwetsbaar of ligt kwetsbaarheid op de loer. Deze kinderen lopen meer risico om in de problemen te komen op het gebied van onderwijs of gezondheid dan andere nieuwkomer kinderen of kinderen uit gezinnen met een vergelijkbare sociaaleconomische positie. Vanuit dit onderzoek zijn vier factoren gevonden die binnen nagenoeg elk levensdomein een rol spelen in de positie van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten en hun ouders en die uniek zijn voor EU-11 arbeidsmigranten. Het betreft factoren die samenhangen met de arbeidsmarktpositie en de inrichting van het arbeidsmarktsysteem waarin de ouders van deze kinderen werken, gecombineerd met culturele aspecten, de capaciteiten van de ouders zelf en de aansluiting bij de bestaande gemeenschappen in Nederland.

Ruim 57.000 kinderen van EU-11 arbeidsmigranten wonen in Nederland

Op 1 januari 2021 zijn er 57.250 kinderen van EU-11 arbeidsmigranten in Nederland. Deze kinderen groeien op in gezinnen met een inkomen gelijk of onder het 57ste percentiel en het betreft daarmee geen kinderen van kennismigranten. Het gaat om 20.240 jonge kinderen tot 4 jaar, 24.040 basisschoolkinderen en 12.990 tieners van 13-18 jaar. Van de 0-2-jarigen is 90 procent in Nederland geboren. Van de 5-12-jarigen is dit nog twee derde en van de 13-18-jarigen nog maar een derde. Bovendien zien we dat het aandeel jongeren dat korter dan 5 jaar in Nederland verblijft, relatief groot is. Voor de groep 13-18-jarigen gaat het om een kwart van de populatie. Dit betreft ruim 3.200 kinderen. Onder Bulgaarse 13-18-jarigen is dit zelfs 40 procent.

Gevestigde en recent gearriveerde gezinnen

In de praktijk worden door professionals veelal twee type gezinnen onderscheiden. Het betreft al meer/langer gevestigde gezinnen die kinderen krijgen in Nederland en recent gearriveerde gezinnen waarvan de kinderen in het land van herkomst geboren zijn. Hoewel er met name zorgen bestaan over de recent gearriveerde oudere kinderen (10+) kennen ook de kinderen die hier al op jonge leeftijd naar toe zijn gekomen en al langer in Nederland gevestigd zijn, een potentieel kwetsbare thuissituatie. Deze kwetsbaarheid zou gerelateerd zijn aan factoren die samenhangen met de arbeidsmarktpositie van de ouders, gecombineerd met culturele aspecten en de capaciteiten van de ouders. De uitkomsten van de gesprekken met professionals en de statistieken lijken er daarbij op te wijzen dat kinderen met een Bulgaarse achtergrond in het bijzonder kwetsbaar zijn.

Recent gearriveerde kinderen: heimwee en moeite om aansluiting te vinden

De recent gearriveerde gezinnen zouden vaak nog niet goed geworteld zijn en nog zoekende zijn naar stabiliteit. Zij spreken de taal niet en zijn nog grotendeels georiënteerd op het land van herkomst. Dit geldt dikwijls ook voor de kinderen, met name wanneer die op latere leeftijd naar Nederland meekomen. Professionals hebben de indruk dat sommige van deze kinderen heimwee hebben naar het land van herkomst. Onder deze kinderen zouden gedrags- en hechtingsproblematiek een rol spelen. De kinderen zouden moeilijk aansluiting vinden met leeftijdsgenoten en met name nadat zij van het nieuwkomeronderwijs naar het reguliere onderwijs overgaan relatief vaak problemen ondervinden. Met name over deze groep kinderen bestaan grote zorgen bij professionals. Op basis van CBS-data wordt geschat dat de groep kinderen die op latere leeftijd naar Nederland is gekomen uit ongeveer 3.200

kinderen bestaat. Niet al deze kinderen zullen problemen hebben, maar wel relatief vaak in een potentieel kwetsbare omgeving opgroeien.

Gevestigd maar nog steeds potentieel kwetsbaar

Hoewel de al langer gevestigde gezinnen het relatief iets beter lijken te hebben, zien we ook bij deze gezinnen een aantal aanwezige kwetsbare factoren. Zo spreken de ouders vaak nauwelijks Nederlands en veel EU-11 arbeidsmigranten werken, ook nadat zij hier jaren zijn, nog voor een uitzendbureau, aldus professionals. Tijdens de focusgroepen ontstaat het beeld dat het leven in Nederland als zwaar wordt beschouwd en dat men sceptisch is over de mate waarin dit in de nabije toekomst verbetert. Tegelijkertijd ontstaat het beeld dat onder nagenoeg alle arbeidsmigranten nog een sterke binding bestaat met het land van herkomst. Een zeer groot deel van de gezinnen van EU-11 arbeidsmigranten gaat terug voor vakanties, familiebezoek maar ook in sommige gevallen om gebruik te maken van de gezondheidszorg zoals de tandarts, gynaecoloog of het laten uitvoeren van een algehele check-up.

Ouders willen wel maar kunnen niet altijd

Ouders van kinderen met een EU-11 achtergrond willen het beste voor hun kind. Het overgrote deel wil dat zij naar school gaan, gezond opgroeien en gelukkig worden. Ondanks dat constateren professionals dat het niet altijd lukt om te voldoen aan de randvoorwaarden voor kinderen om veilig op te groeien. Ook onder de algehele bevolking zijn er kinderen die opgroeien in onwenselijke situaties. Het is de vraag in hoeverre de situaties die spelen onder EU-11 arbeidsmigranten uniek zijn en bovengemiddeld vaak voorkomen. Allereerst is er een aantal culturele aspecten benoemd dat een rol speelt. Het gaat bijvoorbeeld om verschillen in voedingspatronen en het gebruik van alcohol rondom kinderen. Verschillen in voedingspatronen lijken enkel een verschil in gewoonten waarbij de ene gewoonte niet beter of slechter is dan de andere. Bij recent gearriveerde gezinnen/kinderen kan dit aan het begin problemen geven, maar bestaat onder professionals de indruk dat dit met de tijd wordt verholpen. De normalisering van het gebruik van alcohol rondom kinderen kan problematisch zijn. Het is echter niet duidelijk in hoeverre dit vaker voorkomt bij gezinnen met een EU-11 achtergrond dan onder gezinnen in een vergelijkbare positie. Dit geldt ook voor de mate waarin overgewicht voorkomt. De grootste zorgen rondom de manier waarop kinderen van EU-11 arbeidsmigranten opgroeien, zouden samenhangen met de arbeidsmarktpositie van de ouders. Met name ouders die een grote mate van onzekerheid ervaren rondom hun werktijden, inkomen en het hebben van werk, kunnen lang niet altijd hun leven zo inrichten als ze zelf willen. Dit is niet een kwestie van onwil maar van het vast zitten in een systeem waar moeilijk uit te komen is. Dit kan van nadelige invloed zijn op de manier waarop kinderen opgroeien, zoals het vaak alleen thuis zijn, voor zichzelf moeten zorgen, ouders die weinig thuis zijn en laat naar bed gaan.

Het arbeidsmarktsysteem creëert en houdt kwetsbaarheid in stand

Het deel van het arbeidsmarktsysteem waarbinnen de ouders van kinderen van EU-11 arbeidsmigranten werken, lijkt de grootste invloed te hebben op de positie van kinderen. Het werken via uitzendbureaus zou vaak betekenen dat deze gezinnen een relatief laag inkomen hebben en een grote mate van onzekerheid kennen, bijvoorbeeld vanwege onregelmatige en onzekere werktijden. Daarnaast is volgens professionals bij een deel van de uitzendbureaus sprake van slechte werkomstandigheden en voorwaarden. Bovendien lijkt het voor arbeidsmigranten moeilijk om zich te ontploeren aan deze arbeidsmarktpositie. Professionals schetsen het beeld dat veel van de arbeidsmigranten ook na meer dan vijf jaar nog steeds voor een uitzendbureau werken.

Het werk dat de ouders doen, lijkt rechtstreeks van invloed op de thuissituatie. Voor ouders, die vaak een beperkt sociaal netwerk zouden hebben in Nederland, kan het lastig zijn om opvang te regelen en om kinderen te ondersteunen met schoolwerk. Ook zou een relatief groot deel van deze kinderen opgroeien in slechte huisvesting.

Het deel van het arbeidsmarktsysteem waarbinnen EU-11 arbeidsmigranten werken, lijkt te leiden tot een zekere mate van segregatie ten opzichte van de Nederlandse samenleving. Zo zouden nagenoeg alle arbeidsmigranten werken met landgenoten en ook de directe leidinggevenden zijn veelal landgenoten. Als gevolg hiervan zien professionals dat EU-11 arbeidsmigranten nauwelijks in contact komen met de Nederlandse samenleving.

Culturele verschillen: wantrouwen en andere inrichting van de onderwijs en zorg

Ook culturele factoren kunnen een belemmering vormen in het volledig kunnen meedraaien in de samenleving en profiteren van beschikbare voorzieningen. Ten eerste merken professionals op dat er veel wantrouwen is in instanties zoals de gemeente, de nationale overheid, gezondheidszorg, het onderwijssysteem en jeugdzorg. Verklaringen die genoemd worden zijn het communisme waarin veel EU-11 arbeidsmigranten nog zijn opgegroeid, de ervaring dat het (in het land van herkomst) beter is om niet in contact te komen met de politie of de overheid en zoveel mogelijk onder de radar te blijven. Ook zou er een cultuur heersen waarin het ongebruikelijk is om te praten over problemen en waarin men gewend is problemen vooral zelf op te lossen.

Ten tweede wordt gesproken over culturele verschillen tussen Nederland en het land van herkomst wat betreft het onderwijssysteem, de gezondheidszorg en ideeën over opvoeding. Volgens professionals is het onderwijssysteem en de gezondheidszorg in landen zoals Polen en Bulgarije anders ingericht.

Tot slot geeft een deel van de professionals aan dat het in de herkomstlanden, met name bij mensen die uit kleinere dorpen komen, gebruikelijk is dat de (dorps)gemeenschap een oogje in het zeil houdt wanneer de ouders aan het werk zijn. Het is dan geen probleem de kinderen alleen thuis te laten, omdat er altijd iemand uit de gemeenschap in de buurt is. Dit systeem werkt in Nederland meestal niet, omdat het sociale netwerk van ouders beperkt is en de meeste contacten zijn met landgenoten die in dezelfde situatie zitten. Een deel van de kinderen blijft daardoor alleen thuis zonder dat er toezicht is, ook niet van familie of buurtgenoten.

Vaak al kwetsbaar in het land van herkomst

De derde factor betreft de capaciteiten die ouders (en kinderen) meebrengen. Volgens professionals speelt bij een groot deel van de kwetsbare gezinnen mee dat zij over beperkte capaciteiten beschikken om zich te verdiepen in hun rechten en plichten van een andere cultuur en maatschappij. Zij zouden relatief vaak laag opgeleid zijn en/of hadden al problemen in het land van herkomst en weten zodoende niet altijd de weg te vinden naar de juiste informatie over hun rechten en plichten.

Veel kwetsbare EU-11 arbeidsmigranten waren in de ogen van professionals dan ook al kansarm in het land van herkomst en hadden daar geen stabiel bestaan. Sommige professionals hebben de indruk dat de instroom van kwetsbare EU-11 arbeidsmigranten de laatste jaren is toegenomen. Een deel van deze kwetsbare personen heeft al kinderen op het moment dat zij naar Nederland komen. Deze kinderen komen soms later over naar Nederland.

Aansluiting bij gemeenschap in Nederland: vloek en zegen

Tot slot speelt het netwerk waartoe gezinnen toegang hebben een rol in de maatschappelijke positie. Het feit dat er al een bestaande, langer gevestigde, Poolse gemeenschap bestaat in Nederland, biedt mogelijkheden voor recent gearriveerde Polen om gemakkelijker hun weg te vinden, iets wat voor bijvoorbeeld Bulgaarse en Roemeense migranten lastiger is. Een deel van de Turkssprekende Bulgaren zou aansluiting zoeken bij de Turkse gemeenschap in Nederland, bijvoorbeeld in Den Haag. Aansluiting bij een herkomstgemeenschap biedt toegang tot informatie en diensten in de eigen taal. Dit kan aan de ene kant bijdragen aan de zelfredzaamheid en succes; aan de andere kant kan het segregatie bevorderen en kan het ertoe leiden dat er misbruik wordt gemaakt. Bijvoorbeeld door malafide adviseurs en huisjesmelkers die indirect via het netwerk van werkgevers worden gevonden.

Gevestigd in een systeem van tijdelijkheid

In vergelijking met andere, bijvoorbeeld niet-westerse, nieuwkomer groepen hebben EU-arbeidsmigranten een unieke (rechts)positie als EU-burgers. Vanwege het vrij verkeer van arbeid kunnen zij op eigen gelegenheid naar Nederland komen. Daardoor is er voor hen geen integratieverplichting en hoeven zij ook niet verplicht Nederlands te leren. Zij zijn zelf verantwoordelijk voor het leren van de taal. Het is de vraag of dit realistisch is, gezien de lange irreguliere werkdagen en het lage opleidingsniveau van een groot deel van de EU-11 arbeidsmigranten. Veel professionals in dit onderzoek benoemen de taalbarrière als een groot probleem. Het zorgt voor onbegrip en dat EU-11 arbeidsmigranten vaak niet goed geholpen worden, maar kan ook een oorzaak voor hun problemen zijn omdat zij bijvoorbeeld niet op de hoogte zijn van hun rechten en plichten. Voor ouders zou dit er vaak toe leiden dat zij hun kinderen op momenten niet goed kunnen ondersteunen op school maar ook niet goed hun weg weten te vinden naar de instanties. Professionals zijn van mening dat een relatief groot deel van de kinderen van EU-11 arbeidsmigranten opgroeit in gezinnen die op afstand staan van de Nederlandse maatschappij. Deze afstand wordt met name door het arbeidsmarktsysteem in stand gehouden waarbij de andere factoren een bijrol spelen. Dit deel van het arbeidsmarktsysteem is ingericht op tijdelijk verblijf, maar in de praktijk zien we dat een steeds groter deel van de arbeidsmigranten ervoor kiest om zich (semi-)permanent in Nederland te vestigen. Deze arbeidsmigranten vestigen zich in Nederland maar blijven behandeld worden volgens een systeem dat ingericht is op tijdelijk verblijf.

In de meeste van de onderzochte gemeenten heerst een gevoel van noodzaak om de positie van (kinderen) van EU-arbeidsmigranten te verbeteren. Dit onderzoek onderschrijft die noodzaak. Veel EU-arbeidsmigranten zijn veerkrachtig maar kennen ook noodgedwongen een grote mate van onzekerheid waardoor kwetsbaarheid op de loer ligt. Een deel van de kinderen groeit al op in zorgelijke situaties. Ondanks dat het nu met een relatief groot deel nog goed lijkt te zijn, bestaan er signalen en zijn er tekenen van zorgelijke ontwikkelingen die op lange termijn van grote invloed kunnen zijn op toekomstige generaties met een EU-11 achtergrond. Voorkomen moet worden dat er een generatie opgroeit waarvan later blijkt dat deze kinderen geen eerlijke kans hebben gehad in de Nederlandse maatschappij.

7. Aanbevelingen

Hieronder wordt een aantal aanbevelingen geformuleerd die ingezet kunnen worden om de positie van kinderen van EU-arbeidsmigranten en hun kinderen te versterken.

Heb oog voor de unieke positie van EU-arbeidsmigranten

EU-arbeidsmigranten in Nederland hebben een ander soort rechtspositie dan andere (kwetsbare) nieuwkomers. Het grootste verschil is dat zij als Europese burgers zonder inburgerings- of integratieverplichtingen kunnen werken in Europese lidstaten. Dit vormt een wezenlijk verschil met andere migrantengroepen, waaronder statushouders. Dit betekent ook dat er veel verantwoordelijkheid ligt bij de EU-arbeidsmigranten zelf om hun weg te vinden in de samenleving. Het is echter de vraag in hoeverre dit realistisch is. Een deel van de arbeidsmigranten is laagopgeleid en al vanuit een kwetsbare positie naar Nederland gekomen. Soms was deze kwetsbare positie de reden om te migreren. Tegelijkertijd constateren we dat een groot deel van EU-arbeidsmigranten met kinderen ervoor gekozen heeft om voor langere tijd in Nederland te verblijven. Deze ouders lijken daarbij langdurig vast te zitten in kwetsbare werk- en leefconstructies. Zij kunnen hier op eigen kracht moeilijk uitkomen. Betere informatievoorziening over hun rechten en plichten kan hierbij helpen. Naast laagdrempelige voorzieningen kan ook de inzet van sleutelfiguren hierbij helpen; zij hebben het vertrouwen van de arbeidsmigranten en weten de weg in de gemeente. Deze sleutelfiguren kunnen de arbeidsmigranten voorzien van de juiste informatie, maar ook doorverwijzen naar de juiste organisaties en (hulpverlenende) instanties.

Verken of extra taal ondersteuning ingezet kan worden

Veel van de arbeidsmigranten die ervoor kiezen om in Nederland te blijven, zouden erbij gebaat zijn om kennis op te doen over de Nederlandse taal. Op dit moment ligt de verantwoordelijkheid om taallessen te volgen primair bij de arbeidsmigranten. De praktijk wijst echter uit dat het voor veel EU-arbeidsmigranten niet haalbaar is om naast een baan en gezinsleven de stap te maken om de taal te leren. In die context roepen we op om te investeren in deze groepen en te verkennen welke mogelijkheden er bestaan om een integratie- of taalcursussen aan te bieden voor de groep EU-arbeidsmigranten die ervoor kiest zich (semi-)permanent in Nederland te vestigen. Deze taalondersteuning kan worden opgezet door samen te werken met werkgevers en gemeenten en die ook verantwoordelijkheid hierin te geven. De taal spreken kan bijdragen aan vertrouwen en de weg weten naar instanties en dit kan ook de gezondheid en welzijn van kinderen van arbeidsmigranten bevorderen. Bovendien kan het aanbieden van taallessen aan arbeidsmigranten bijdragen aan goed werkgeverschap.

Continueer inzet om de arbeidssituatie te verbeteren

Een belangrijk deel van de inzet om de positie van kinderen van arbeidsmigranten te verbeteren, moet erop gericht zijn om de arbeidsmarktpositie van de ouders te verbeteren. De kwetsbare positie van de ouders lijkt een sterke doorwerking te hebben op de positie van kinderen. Ouders die werken in de uitzendbranche hebben bijvoorbeeld vaak te maken met bestaansonzekerheid, onzekere arbeidstijden en soms malafide werkgevers. Professionals zien dat kinderen relatief vaak een achterstand hebben en veel op zichzelf aangewezen zijn. Inzet vanuit de overheid om de arbeidsmarktpositie te verbeteren dient daarom voortgezet en mogelijk zelfs uitgebreid te worden. Een integrale aanpak is belangrijk om intergenerationele problemen te voorkomen. Dit betekent dat problemen van ouders niet doorgegeven

dienen te worden naar hun kinderen. Verschillende gemeenten kunnen van elkaar leren door niet 'ieder voor zich' het wiel opnieuw uit te vinden. Een gezamenlijke aanpak tussen gemeenten, maar ook tussen verschillende stakeholders, bedrijven, woningcorporaties kunnen hieraan bijdragen. Deze verschillende partijen dienen bovendien hun verantwoordelijkheid te nemen om de positie van arbeidsmigranten en hun kinderen te verbeteren om syndemics (opeenstapeling van problemen) te voorkomen en/of te doorbreken.

Werk cultuursensitief en aangepast op arbeidssituatie

Er kan nog veel gewonnen worden in het aanbieden van diensten die afgestemd zijn op de behoeftes van EU-arbeidsmigranten. Zo hebben zij vaker behoefte aan kinderopvang waar kinderen vroeg terecht kunnen en zijn zij met name beschikbaar in de avonduren en in het weekend om bijvoorbeeld taallessen te volgen. Dit sluit vaak niet aan op de manier waarop uitvoeringsorganisaties werken. Ook rondom de gezondheidszorg en het onderwijs worden drempels ervaren en zijn er vaak andere verwachtingen vanuit EU-arbeidsmigranten dan gebruikelijk is in de Nederlandse samenleving. Denk bijvoorbeeld aan het voorschrijven van medicatie door de huisarts en de rol van de leerkracht als opvoeder in het onderwijs. Veelal willen de (zorg-)professionals meer doen, maar hebben ze niet altijd de middelen en de mogelijkheden. Dit heeft o.a. te maken met schaarste in personeel. Professionals geven bijvoorbeeld aan te willen investeren in relationele zorg, maar dit vergt meer contact(momenten) met deze doelgroepen dan wat ze nu bieden. Dit vraagt om duurzame investering en professionalisering. Investeren in het opleiden van bestaand personeel en aantrekken van (zorg-)professionals die de taal spreken en/of zelf uit de doelgroepen komen, kan ook bijdragen aan een model om inclusiever en diversiteit sensitiever te werken.

In verschillende gemeenten worden er initiatieven ondernomen om de positie van EU-arbeidsmigranten te verbeteren. Deze initiatieven zijn er veelal op gericht om op zo'n laagdrempelige mogelijke manier EU-arbeidsmigranten ondersteuning te bieden. Dit betekent lokaal en in de eigen taal. In Den Haag wordt bijvoorbeeld een mobiel informatiepunt ingezet om in de wijken zelf aanwezig te zijn. In de gemeente Rotterdam zijn er locaties waar inloopspreekuren en gratis taallessen worden georganiseerd. Daarnaast zijn er in verschillende gemeenten netwerken van sleutelpersonen actief die contacten weten te leggen met een deel van de gemeenschap die nu nog buiten beeld blijft. Deze inzet is gefocust op wijken die een grote concentratie EU-arbeidsmigranten kent. In Tilburg wordt er bijvoorbeeld extra inzet gepleegd om de deelname aan voor- en vroegschoolse educatie van jonge kinderen van EU-arbeidsmigranten te vergroten. In Helmond helpt de gemeente mee bij het organiseren van culturele vieringen om zo het contact tussen de grote Poolse gemeenschap en de gemeente te versterken. Het zijn voorbeelden waarbij op een laagdrempelige en toegankelijke manier de doelgroep wordt bereikt door rekening te houden met culturele verschillen en in te spelen op specifieke wensen en behoeften.

Begin met het winnen van vertrouwen en betrek de doelgroep

Ondanks dat in verschillende gemeenten gewerkt wordt aan het aanbieden van diensten die aansluiten bij de vraag en behoeften van EU-arbeidsmigranten, wordt vaak geconcludeerd dat er nog een wereld te winnen is. Een aanbeveling is dan ook om vooral eerst in contact te treden met de EU-arbeidsmigranten. Win het vertrouwen door laagdrempelige vormen van ontmoetingen te organiseren.

De landelijke en lokale overheid kunnen aansluiten bij bestaande sociale structuren die er al zijn in de wijk, bijvoorbeeld bij lokale buurtinitiatieven en buurtbijeenkomsten. Het creëren van ontmoeting en

participatie dient er op gericht te zijn om elkaar beter te leren kennen, wederzijds vertrouwen en bekendheid met elkaar te bewerkstelligen. Samenwerken met de arbeidsmigranten en hun kinderen wordt ter harte aanbevolen onder het motto: “niets over ons, zonder ons”. In het verlengde daarvan zou het goed zijn om in toekomstige onderzoeken en beleidsvormingsprocessen de participatie van EU-arbeidsmigranten te vergroten en hen hierbij zoveel mogelijk te betrekken.

Het onderwijs als ingang

Uit de gesprekken met professionals ontstaat het beeld dat het overgrote deel van de leerplichtige EU-11 kinderen naar school gaat. Er zijn weinig signalen opgevangen dat kinderen van EU-arbeidsmigranten niet naar school gaan. Ouders komen naar school om hun kinderen op te halen en om te praten over de schoolvoortgang van hun kind(eren). Dit maakt de school tot een zeer geschikte plek als startpunt om in contact te treden met ouders. Scholen dienen echter wel voldoende middelen en handvatten geboden te worden om hierin een rol te kunnen spelen. Er kan niet van scholen verwacht worden dat zij dit er even ‘bij’ doen gelet op de huidige capaciteitstekorten en de hoge werkdruk. Mogelijk kan er gedacht worden aan een sleutelfiguur als contactfunctionaris voor EU-arbeidsmigranten. Daarnaast zouden onderwijsprofessionals voorlichting kunnen krijgen over culturele overeenkomsten en verschillen tussen het onderwijssysteem in Nederland en herkomstlanden waar veel EU-arbeidsmigranten vandaan komen. Zorgprofessionals geven aan gemeenschappen rondom school te willen opbouwen. Als voorbeeld werd genoemd dat er scholing kan worden gegeven om educatieverschillen tegen te gaan. Het kan al helpen door bijvoorbeeld 1 uur extra onderwijs te verzorgen, aangezien dit mogelijkheden kan bieden voor betere ‘leer-kansen-profielen’.

Stimuleer voorschoolse educatie/opvang

Professionals geven aan dat er relatief weinig zicht is op jonge kinderen (0-4 jaar) maar wel zodra de kinderen de schoolleeftijd hebben bereikt (4+). Deze kinderen zijn veelal niet naar de voorschoolse opvang geweest en beginnen hun schoolcarrière vaak met een taalachterstand. Ook zijn er signalen dat er weinig bekendheid is over voorschoolse educatie terwijl dat juist voor deze groep kinderen van grote waarde kan zijn. Wij roepen dan ook op om te onderzoeken op welke manier voorschoolse educatie gestimuleerd kan worden. Mogelijk dat hierin samengewerkt kan worden met buurtinitiatieven, informatiepunten, (basis)scholen, consultatiebureaus en het Centrum voor Jeugd en Gezin.

Investeer in preventie in plaats van later symptomen te bestrijden

Hoewel het in absolute zin nu nog redelijk lijkt te gaan met kinderen van EU-arbeidsmigranten, merken wij op dat veel professionals melding maken van een kwetsbare positie en dat de bestaande verschillen in de statistieken negatief zijn. Kinderen van arbeidsmigranten zijn vaker voortijdig schoolverlater en volgen bovengemiddeld vaak onderwijs op de lagere niveaus dan kinderen met een vergelijkbare sociaaleconomische positie. Het gevaar bestaat daardoor dat er op lange termijn een steeds kwetsbaardere positie ontstaat voor deze groep kinderen. Dit inzicht maakt het nodig dat er nu al in deze groepen preventief geïnvesteerd wordt, bijvoorbeeld door specifiek beleid te ontwikkelen gericht op het inlopen van taalachterstand.

Zet in op kennisdeling op alle niveaus. Tussen gemeenten, rijksoverheid en uitvoeringsorganisaties

In de zeven gemeenten die in dit onderzoek belicht zijn, speelt veelal dezelfde soort problematiek. Er lijkt vooral sprake van nuanceverschillen. Tijdens het onderzoek is duidelijk geworden dat gemeenten elk op

hun eigen manier bezig zijn met de positie van EU-arbeidsmigranten en het beleid dat hierop van toepassing is. In sommige gevallen is daarbij ook overleg tussen de gemeenten. In Rotterdam bestaat er al enige tijd een actieprogramma en ook in Den Haag is een programma van start gegaan. De gemeente Eindhoven is bezig met het ontwikkelen van een programma dat in de nabije toekomst uitgevoerd moet gaan worden. In die zin lijkt het logisch voor gemeenten om een samenwerkingsverband met elkaar aan te gaan om de ervaringen met elkaar uit te wisselen. Samenwerkingsverbanden kunnen ook vanuit verschillende niveaus ingestoken worden. Bijvoorbeeld tussen de gemeenten en de rijksoverheid om te lobbyen richting de Europese Unie over Europese regelgeving, maar ook tussen gemeenten en uitvoeringsinstanties in de zorg, het onderwijs en welzijnswerk.

Heb oog voor de gemeentes en gebieden waar een concentratie van EU-arbeidsmigranten is

Het valt op dat er een sterke concentratie is van EU-arbeidsmigranten in een beperkt aantal gebieden en steden. Deze concentratie van EU-arbeidsmigranten maakt dat er vaak sprake is van lokale problematiek die lang niet altijd in de rest van het land (h)erkend wordt. Daaraan gekoppeld is dat de regelgeving die van kracht is voor EU-arbeidsmigranten vaak landelijke of Europese regelgeving betreft. Dit maakt het voor gemeenten uitermate lastig om de schaduwzijden van EU-arbeidsmigratie effectief te bestrijden omdat deze bijvoorbeeld gaan over het vrij verkeer van arbeid. Een gemeente als Rotterdam ziet het lobbyen op nationaal niveau dan ook als belangrijke pijler van het actieprogramma. Ook vanuit dat oogpunt is het verenigen van gemeenten in een samenwerkingsverband een logische stap.

Stop met denken in patronen van tijdelijkheid

De patronen rondom EU-arbeidsmigranten vertonen veel parallellen met migrantengroepen uit het verleden. Bijvoorbeeld rondom de Marokkaanse en Turkse gastarbeiders. Een belangrijke overeenkomst met zowel toen als nu is dat er wordt gedacht in kaders van tijdelijkheid. Er wordt verwacht dat veel mensen uiteindelijk weer terug zullen keren naar het land van herkomst en dat zij die ervoor kiezen hier te blijven, de taal zullen leren en hun weg zullen vinden in de Nederlandse maatschappij. Bovendien kunnen mensen die het hier niet redden zelf besluiten om naar een ander land binnen de Europese Unie te vertrekken of terug te gaan. In de praktijk zien we dat dit een naïeve gedachte is. Het lijkt erop dat veel ouders van kinderen van EU-arbeidsmigranten ervoor hebben gekozen om zich hier te vestigen, in elk geval zolang de kinderen naar school gaan. We zien in dit onderzoek dat deze ouders vaak vastzitten in arbeidsconstructies die ingericht zijn op tijdelijkheid en veelal deels gesegregeerd leven van de Nederlandse samenleving. Zij werken met landgenoten en wonen vaak in wijken met een sterke concentratie van EU-arbeidsmigranten waar ook veel voorzieningen zijn waar zij in hun eigen taal terecht kunnen. Het doorgroeien naar een baan met vast contract buiten deze bubbel lijkt vaak moeilijk. Om dit te verbeteren moet enerzijds de arbeidsmarktpositie van de ouders verbeterd worden. Anderzijds vraagt dit om een denkslag van beleidsmakers en uitvoerders. Maak niet langer te eenzijdig beleid vanuit een perspectief van tijdelijk verblijf maar heb ook oog voor zij die ervoor kiezen zich in Nederland te vestigen met hun kinderen.

Referenties

- Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten (2020). *Eerste aanbevelingen van het Aanjaagteam bescherming arbeidsmigranten*. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten (2020). *Geen tweederangsburgers. Aanbevelingen om misstanden bij arbeidsmigranten in Nederland tegen te gaan*. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Bisschop, P., van der Ven, K., Doeve, T., Petit, R., Elshof, D., Krijnen, E. & van Stigt, A. (2022). *Nieuwkomers in het primair en voortgezet onderwijs: Doelgroepenonderzoek*. SEO / Kohnstamm Instituut.
- De Boom, J., Seidler, Y. & Weltevrede, A. M. (2014). *Criminaliteit onder Midden- en Oost-Europeanen: Een inventariserend onderzoek naar de omvang en aard van de criminaliteit onder migranten uit Midden- en Oost-Europese EU-landen*. Erasmus Universiteit Rotterdam / Risbo.
- De Vries Lentsch, S. (2016). *Geregistreerd of niet? Een zoektocht naar Midden- en Oost-Europese kinderen in Den Haag*. Jeugdbudisman Den Haag.
- Engbersen, G., Iliès, M., Leerkes, A., Snel, E. & van der Meij, R. (2011). *Arbeidsmigratie in vier landen: Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Hamberg-van Reenen, H., Meijer, S. A., van Gils, P. F. & Savelkoul, M. (2014). *Gezond opgroeien: Verkenning jeugdgezondheid*. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Hermans, A., Bruins, J., Ferrier, J., Zwaga, P. & van der Heijden, F. (2014). *Leren van de blik van ouders en professionals: Verkenning naar het onderwijs aan Poolse en Bulgaarse kinderen in Nederland*. FORUM - Instituut voor Multiculturele Vraagstukken.
- KIS. (2014). *Poolse en Bulgaarse ouders en kinderen in Nederland: Belangrijke kwesties volgens vrijwilligers*. Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- KIS. (2019). *Verslag KIS Kennisatelier 'Problematiek bij kinderen van EU-arbeidsmigranten'*. Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Leeuwestein, H. & Bokhorst, M. (2018). *De school als doorgangshuis: omgaan met tijdelijke migratie in het onderwijs*. Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid.
- Pharos. (2020). *Zorgen om kinderen uit Midden- en Oost-Europese EU-landen*. Pharos.
- Seidler, van der Schans, K. & van San, M. (2022). *Gescheiden werelden: Een fenomeenonderzoek naar EU-arbeidsuitbuiting, veiligheidsbeleving en sociale cohesie in Carnisse, Oud Charlois en Tarwewijk*. Erasmus Universiteit Rotterdam / Risbo.
- Seidler, Y., van den Heerik, A., de Boom, J. & Weltevrede, A. M. (2017). *Schaduweffecten van EU-arbeidsmigratie in Rotterdam: Een onderzoek naar de positie van personen met een EU-achtergrond in Rotterdam*. Erasmus Universiteit Rotterdam / Risbo.
- Seidler, Y., Weltevrede, A. M., de Boom, J. & Leerkes, A. (2015). *"Ongeregistreerde" kinderen met een EU-achtergrond in Rotterdam: Een inventarisatie van de omvang en achtergronden van kinderen en jongeren met een EU-achtergrond die niet voorkomen in de Basisregistratie Personen van Rotterdam*. Erasmus Universiteit Rotterdam / Risbo.
- Snel, E., Faber, M. & Engbersen, E. (2014). *Footloose migranten in beeld*. Onderzoeksgroep CIMIC / Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Strockmeijer, A. (2020). *De arbeidsmarktpositie verklaart. Werk en uitkeringsgebruik van Oost-Europese arbeidsmigranten in Nederland*. UWV.

- Van Alphen, B. (2016). *Geregistreerd of niet?: Een zoektocht naar Midden- en Oost-Europese kinderen in Den Haag*. Jeugdbondsman Den Haag.
- Van den Braak, S. & Woutersen, E. (2021, 4 mei). Bijna 250 duizend arbeidsmigranten onvindbaar voor overheid. *Platform Investico*. <https://www.platform-investico.nl/artikel/bijna-250-duizend-arbeidsmigranten-onvindbaar-voor-overheid/>
- Van der Heijden, P., M. van der Cruyff en G. van Gils (2013). *Aantallen geregistreerde en nietgeregistreerde burgers uit Moe-landen die in Nederland verblijven. Rapportage schattingen 2009 en 2010*. Universiteit Utrecht.
- Van Straaten, B., 't Hooft, S, Lenkens, M., Nagelhout, G., Chwarscianek, M., Sykula, E., Melinceanu, L. & Buisman, W. *Midden- en Oost-Europ[ese arbeidsmigranten in kwetsbare posities. Wat weten we uit eerder onderzoek en registraties? Tussenrapportage, juli 2021*. IVO 2021.
- Vogels, R., de Roos, S. & Bucx, F. (2017). *Van oost naar west: Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: ouders over de leefsituatie van hun kinderen*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vogels, R., Gijsberts, M. & den Draak, M. (2014). *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: Een verkenning naar hun leefsituatie*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bijlage 1: Aanvullende tabellen

Tabel b1.1: Kinderen van EU-arbeidsmigranten 0-18 jaar naar herkomst, verblijfsduur met een huishoudinkomen 57ste percentiel of lager, in de zeven gemeenten per 1 januari 2021

	EU-11		Polen		Bulgarije		Roemenië	
Den Haag	5.930		2.960		1.840		330	
in NL geboren	3.620	61%	2.020	68%	920	50%	170	52%
tot 2 jaar	610	10%	130	4%	330	18%	70	21%
3 jaar of langer	1.700	29%	820	28%	590	32%	90	27%
Rotterdam	3.980		1.980		980		250	
in NL geboren	2.410	61%	1.260	64%	490	50%	150	60%
tot 2 jaar	430	11%	140	7%	160	16%	50	20%
3 jaar of langer	1.140	29%	580	29%	330	34%	50	20%
Amsterdam	2.460		590		940		330	
in NL geboren	1.540	63%	450	76%	420	45%	230	70%
tot 2 jaar	320	13%	50	8%	170	18%	40	12%
3 jaar of langer	600	24%	90	15%	350	37%	60	18%
Tilburg	1.390		1.000		110		120	
in NL geboren	910	65%	670	67%	60	55%	60	50%
tot 2 jaar	120	9%	60	6%	20	18%	30	25%
3 jaar of langer	360	26%	270	27%	30	27%	30	25%
Eindhoven	1.080		630		120		120	
in NL geboren	690	64%	430	68%	50	42%	70	58%
tot 2 jaar	120	11%	40	6%	30	25%	30	25%
3 jaar of langer	270	25%	160	25%	50	42%	20	17%
Helmond	1.020		790		-		-	
in NL geboren	690	68%	540	68%	-	-	-	-
tot 2 jaar	80	8%	50	6%	-	-	-	-
3 jaar of langer	250	25%	200	25%	-	-	-	-
Westland	550		420		-		-	
in NL geboren	410	75%	320	76%	-	-	-	-
tot 2 jaar	30	5%	20	5%	-	-	-	-
3 jaar of langer	110	20%	80	19%	-	-	-	-

Tabel b1.2: Leeftijd van de bevolking naar herkomst, huishoudinkomen 57ste percentiel of lager, per 1 januari 2021²³

	EU-11	waarvan	Polen	Bulgarije	Roemenië	GIPS	overig EU	Totaal ≤57 ^{ste} %
Totaal aantal personen	260.800		143.800	35.200	28.800	96.700	379.800	8.789.400
0-4 jaar	8%		9%	7%	6%	5%	3%	5%
5-12 jaar	9%		10%	10%	7%	8%	6%	9%
13-18 jaar	5%		5%	6%	5%	7%	5%	6%
19-27 jaar	18%		15%	22%	27%	24%	16%	11%
28-40 jaar	31%		34%	27%	31%	23%	12%	15%
41-66 jaar	25%		25%	28%	23%	25%	25%	29%
67 jaar of ouder	4%		3%	1%	2%	9%	33%	24%

Bron CBS/bewerking Risbo

²³ Deze cijfers vanaf deze tabel hebben betrekking op de situatie per 1 januari 2021. Dat komt omdat de meeste recente inkomensgegevens die de basis vormen van de indeling van 1 januari 2021 zijn.

Bijlage 2: Literatuurstudie

1. Inleiding

In dit literatuuroverzicht wordt beschreven wat er bekend is uit de (wetenschappelijke) literatuur op een aantal domeinen. Hoewel er een lange onderzoekstraditie bestaat naar (de positie van) EU-arbeidsmigranten (hierna: EUAM), is er tot nu toe nog weinig onderzoek gedaan naar de positie van hun kinderen. Uit het weinige onderzoek dat er is, ontstaat het beeld dat zij niet goed in beeld zijn, mogelijk niet goed kunnen aarden in de Nederlandse samenleving en vaak zonder toezicht alleen (thuis) zijn omdat de ouders veel werken (Parhos, 2020).

Hierna wordt in meer detail besproken wat er bekend is over zowel de kinderen van EUAM, als van de ouders. Eerst wordt gekeken naar een aantal algemene kenmerken van EU-arbeidsmigranten die in Nederland verblijven. Over wie hebben we het en wat is de migratiegeschiedenis? Vervolgens wordt uitgebreider stilgestaan bij achtergrondkenmerken zoals de verblijfsduur en inschrijving, nationaliteit en etniciteit, de sociaaleconomische positie, leeftijd, etc. In het derde deel staat de positie van de kinderen centraal. Wat weten we al over hun positie en zijn er al problemen bekend die bovengemiddeld vaak voorkomen? Tot slot wordt beschreven wat de randvoorwaarden voor veilig opgroeien zijn. Tijdens het veldwerk wordt vervolgens getoetst in hoeverre aan deze randvoorwaarden kan worden voldaan voor kinderen van EUAM.

2. EU-Arbeidsmigranten: over wie hebben we het?

Onderzoek gericht op EU-arbeidsmigranten is de laatste twee decennia grotendeels gericht op Midden- en Oost-Europese herkomstgroepen. Veel arbeidsmigratie kwam op gang ten tijde van de toetreding van Polen (2004), Bulgarije en Roemenië (2007) tot de Europese Unie. EU-arbeidsmigranten uit deze landen vormen dan ook de grootste groepen in Nederland. In augustus 2022 woonden bijna 178.000 Poolse migranten van de eerste generatie in Nederland en bijna 50.000 van de tweede generatie (CBS, 2020). Andere relatief grote groepen zijn Hongaren en zogenaamde derdelanders, die rechtstreeks of via EU-landen zoals Polen naar Nederland komen.

Vanaf het moment dat deze migratie op gang kwam, ontstonden er zorgen over de positie van de arbeidsmigranten die zich aan de onderkant van de arbeidsmarkt bevonden. Ruim vijftien jaar later bestaan veel van deze zorgen nog steeds, waarbij ook andere vraagstukken opkomen. Dit blijkt ook uit de recente adviezen van het Aanjaagteam bescherming arbeidsmigranten (Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten, 2020).

Tijdelijk verblijf of permanente vestiging?

Een belangrijke vraag binnen dit onderzoek is over wie we het hebben. Het Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten hanteert als definitie voor een arbeidsmigrant: iemand die afkomstig is uit een ander land, die tijdelijk in Nederland verblijft om hier te werken.²⁴ Echter, Snel et al. (2014) stellen dat er veelal de mogelijkheid bestaat dat arbeidsmigranten zich binden aan Nederland en voor onbepaalde tijd blijven. Dit werpt de vraag op hoe lang iemand in Nederland dient te verblijven om als 'arbeidsmigrant'

²⁴ Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten (2020). *Geen tweederangsburgers. Aanbevelingen om misstanden bij arbeidsmigranten in Nederland tegen te gaan*. Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten

gedefinieerd te worden. Zijn Poolse arbeidsmigranten die in 2004 naar Nederland zijn gekomen, hier kinderen hebben gekregen en een koophuis hebben bijvoorbeeld nog steeds arbeidsmigranten? Tegelijkertijd weten we uit recent onderzoek (Seidler et al., 2022) dat ook veel arbeidsmigranten die hier al geruime tijd zijn, vaak nog steeds in een vergelijkbare positie verkeren als toen zij net arriveerden. Zo zijn veel EU-arbeidsmigranten ook jaren na vestiging vaak nog afhankelijk van uitzendbureaus voor werk, wonen zij in de particuliere huursector en spreken zij amper Nederlands. Er lijkt dan ook sprake te zijn van een beperkte opwaartse mobiliteit voor wat betreft de maatschappelijke positie van een deel van de arbeidsmigranten.

Het belang van binding

Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa vormen geen homogene groep. In het onderzoek van Engbersen et al., (2011) worden vier archetypische vormen van arbeidsmigranten benoemd die ook nu nog vaak worden gehanteerd in het debat. Deze categorieën hangen samen met de mate van binding met het herkomstland enerzijds en het vestigingsland, in dit geval Nederland, anderzijds. De onderscheiden groepen zijn:

- 1) *Circulaire migranten*: deze groep bestaat veelal uit migranten die seizoenswerk doen of geschoolde (hand)arbeid en hiermee geld verdienen voor familie in het land van herkomst. Tijdelijk geldverdienen is dus het belangrijkste doel en velen hebben de intentie terug te keren naar het thuisland;
- 2) *Transnationale migranten*: deze groep is redelijk goed geworteld in Nederland, waarbij er ook een sterke band is met het thuisland. Dit zijn met name hoog- en middenopgeleide migranten die in Nederland verblijven met partner. Deze groep heeft veelal (nog) geen kinderen.
- 3) *Vestigingsmigranten*: dit zijn met name hoogopgeleiden die voor onbepaalde tijd in Nederland verblijven met partner en/of kinderen. Zij oriënteren zich meer op Nederland en sturen bijvoorbeeld minder geld terug naar het herkomstland. Vaak hebben ze kinderen in Nederland en woont de partner ook niet (meer) in het herkomstland.
- 4) *Footloose migranten*: deze groep heeft geen binding met zowel Nederland als het land van herkomst. Vaak zijn zij laagopgeleid en hebben ze een onzekere positie op de arbeidsmarkt. In tegenstelling tot circulaire migranten hebben ze geen band met het land van herkomst, en keren ze dus niet terug.

Over wie zouden we het moeten hebben?

Vaak gaat het in het maatschappelijk debat over de *footloose* migranten. Onderzoek van Snel et al., (2014) toont aan dat zij vaak in een onzekere positie verkeren. In 2014 zou binnen de gemeenten Rotterdam en Den Haag één op de drie arbeidsmigranten onder deze categorie vallen. Het is echter de vraag in hoeverre deze archetypen ook in 2023 nog kloppen. De economie in een land als Polen is de afgelopen jaren sterk gegroeid waardoor mogelijk de aard van de arbeidsmigratie ook is veranderd. Het is denkbaar dat er nu arbeidsmigranten met een andere achtergrond naar Nederland trekken dan voorheen het geval was. Daarnaast is door COVID-19 en de energiecrisis ook de situatie in Nederland onzekerder geworden.

Een ander aandachtspunt is wat voor soort migranten besluit om hier met kinderen naar toe te komen of een gezin te starten. De typologie van Engbersen et al., (2011) duidt erop dat met name vestigingsmigranten kinderen hebben. Er zijn echter signalen dat ook andere groepen die minder binding met Nederland hebben als gezin (tijdelijk) in Nederland verblijven. Uit onderzoek van Hermans et al.,

(2014) is bekend dat de helft van de Poolse groep die naar Nederland komt, kinderen meeneemt. Bij de Bulgaarse groep is dit 40 procent. Het is de vraag in hoeverre ook deze cijfers nog kloppen in 2023.

In eerder onderzoek (Snel et al., 2006), nog voor de migratiegolf uit Midden- en Oost-Europa, werd al aangetoond dat een langere verblijfsduur samenhangt met meer binding met het gastland. We weten nog weinig over een eventuele samenhang tussen binding met Nederland en gezinsstichting. De literatuur doet vermoeden dat men pas aan kinderen begint – of deze uit het herkomstland naar Nederland haalt – wanneer er een zekere mate van stabiliteit is opgebouwd, wat vaak samengaat met een langere verblijfsduur en (dus) mogelijk meer binding met Nederland. Aan de andere kant is het voorstelbaar dat ouders wanneer zij eenmaal kinderen hebben in Nederland, zeker als die hier al naar school zijn geweest, zich meer gaan oriënteren op een toekomst in Nederland.

EU-burgers in plaats van EU-arbeidsmigranten

Wanneer we de resultaten van de besproken literatuur vertalen naar dit onderzoek, dan lijkt een eerste conclusie dat de term EU-arbeidsmigranten niet de totale doelgroep dekt. Een deel van de ouders van kinderen met een EU-achtergrond verblijft hier mogelijk al meer dan tien jaar en kan ervoor gekozen hebben zich definitief hier te vestigen. Tegelijkertijd kunnen ook deze gezinnen relevant zijn om te onderzoeken vanwege de beperkte maatschappelijke mobiliteit. Een andere constatering is dat de categorieën arbeidsmigranten die vaak gehanteerd worden, mogelijk gedateerd zijn en aanpassing behoeven. Het lijkt daarom verstandig om ons niet op voorhand te richten op een specifieke groep migranten. Voor dit onderzoek willen we ons dan ook in eerste instantie richten op kinderen van EU-burgers die laaggeschoold werk verrichten in Nederland. De gedachte hierachter is dat zij vaak relatief kwetsbaar zijn vanwege bestaansonzekerheid en een laag inkomen. Daarbij sluiten we op voorhand geen nationaliteiten of groepen uit.

3. **Achtergrondkenmerken**

Verskillende achtergrondkenmerken hebben invloed op hoe zowel volwassenen als kinderen in Nederland hun thuissituatie, onderwijspositie, gezondheid en criminaliteit ervaren. Het doel is om middels het uiteenzetten van deze kenmerken te achterhalen welke groepen kwetsbaar zijn en welke een meer zekere positie hebben.

De (on)geregistreerde werkelijkheid

Een grote zorg als het gaat om EU-arbeidsmigranten is dat velen van hen zich niet inschrijven in de Basisregistratie Persoonsgegevens, soms omdat zij hier slechts kort verblijven, maar mogelijk ook omdat ze niet altijd op de hoogte zijn van de inschrijfplicht of worden ontmoedigd door bijvoorbeeld malafide werkgevers/huisbazen. Daarbij stelt Pharos (2020) dat bepaalde groepen er ook niet het voordeel van inzien, zoals seizoenarbeiders of mensen die gebruik maken van illegale huisvesting. Over de omvang van niet-ingezetenen kan alleen een schatting worden gedaan, waarbij een veel aangehaalde methode die van Van der Heijden et al., (2013) is. Op basis van de capture-recapture methode is er toen een schatting gemaakt voor 2010 van een totaal populatie MOE-landers (inclusief ingezetenen) van tussen de 322.000 en 366.00 Nederland. Daarbij maakt Van der Heijden de schatting in hetzelfde jaar dat onder Poolse migranten 77 procent staat ingeschreven, onder Bulgaarse migranten 36 procent en van de Roemeense migranten slechts 13 procent. Er blijft echter sprake van een relatief grote foutmarge en het is onzeker in hoeverre de registratiegraad is veranderd sinds 2010.

De registratiegraad van kinderen van EU-arbeidsmigranten

Het ontbreekt nog aan uitgebreid onderzoek dat ingaat op de mate waarin kinderen met een EU-achtergrond ingeschreven staan in de BRP. Signalen van ongeregistreerde kinderen worden in meerdere onderzoeken onderstreept (Seidler et al., 2015; Distelbrink et al., 2016; Jeugdbondsman Den Haag, 2016; KIS, 2019; Pharos, 2020). Het blijft onduidelijk hoeveel kinderen met een EU-achtergrond er precies in Nederland verblijven (Van Alphen, 2016; Pharos, 2020). Seidler e.a., (2015) stellen dat wanneer kinderen niet ingeschreven staan, dit verschillende problemen met zich mee kan brengen. Door een gebrek aan papieren groeien zij op in moeilijke omstandigheden en kunnen zij niet volledig participeren in de samenleving. Toen de Jeugdbondsman van Den Haag in 2016 onderzoek deed naar deze signalen vanuit Den Haag, bleek echter dat dit vooral incidenteel is: de meesten schrijven hun kinderen in. Hierbij kwam naar voren dat wanneer kinderen ongeregistreerd zijn, dat dit vaak tijdelijk is of bestaat uit kinderen met een Roma-achtergrond (Jeugdbondsman Den Haag, 2016). Pharos (2020) en Vogels et al., (2017) stellen dat over het algemeen huishoudens met kinderen zich inschrijven. Echter, hier staan weer andere signalen tegenover, zoals Pharos (2020) dat constateert dat in veel internationale schakelklassen ongeregistreerde kinderen zitten. Een andere groep waar zorgen over zijn betreft kinderen die niet-geregistreerd staan en ook niet schoolgaand zijn (Vogels, Gijsberts & den Draak, 2014).

Verschillen naar herkomstgroepen

Wanneer er onderscheid wordt gemaakt tussen de specifieke afkomst van MOE-landers, dan valt op dat de (mate van) problematiek tussen de groepen verschilt.

Polen: een deel kwetsbaar maar ook tekenen van integratie

Er staan meer dan 42.000 Poolse kinderen ingeschreven in Nederland (Pharos, 2020). Veel Poolse migranten en hun kinderen hebben het relatief goed. De Poolse gemeenschap is de grootste van de MOE-Landers en veel Polen zijn al langere tijd in Nederland. Wel hebben geregistreerde Polen vaak tijdelijke contracten, maken ze lange dagen en verdienen ze rond het minimumloon of zelfs minder. Van de in 2013-2014 gemigreerde Polen, leefden in 2014 de helft in gezinsverband. Daarbij is het onder Polen gebruikelijk dat beide ouders werken (Hermans et al., 2014).

Hoewel wordt gezegd dat veel Polen nog steeds sterk op hun herkomstland gericht zijn (Engbersen e.a., 2011; Pharos, 2020), lijken zij steeds meer te integreren in Nederland (Pharos, 2020). Steeds vaker worden kinderen in Nederland geboren, in plaats van dat zij ze op latere leeftijd (gelijktijdig met ouders of jaren later) naar Nederland verhuizen. Poolse ouders hebben hoge verwachtingen van het schoolsysteem en zijn relatief betrokken bij het onderwijs van hun kinderen, hoewel taal soms een probleem vormt in het contact met de school.

Bulgaren: een potentieel kwetsbare groep

Bulgaarse kinderen lopen meer risico dan bijvoorbeeld de Poolse groep. Dit kan (voor een deel) worden verklaard door opleidingsniveau en sociaaleconomische positie (zie later in dit hoofdstuk). Daarnaast is het mogelijk dat de specifieke groep Bulgaren die naar het westen migreert, zich voor vertrek al in kwetsbaarder omstandigheden bevond dan andere migranten. Hierover is echter nog weinig bekend. Onder Bulgaren in Nederland kan bovendien onderscheid worden gemaakt naar etniciteit: bekend is dat er een groep etnische Bulgaren, een groep Turkse Bulgaren (die naar verhouding een stuk groter is dan het aandeel Bulgaren met Turkse achtergrond in Bulgarije zelf) en een groep Roma in Nederland verblijft (Pharos, 2020).

Een groot deel van de Bulgaren die naar Nederland komt, was al kwetsbaar in het land van herkomst, met name Turkse Bulgaren en Roma. Turkse Bulgaren kunnen zich in Nederland aan de ene kant goed redden doordat zij de taal spreken van Turks-Nederlandse werkgevers, aan de andere kant lopen zij het risico door hen uitgebuit te worden doordat zij zich in een afhankelijke positie bevinden (Seidler et al., 2022). Een groot deel van de Turkse Bulgaren staat niet ingeschreven (Pharos, 2020). Verder leven vooral de laagst opgeleiden binnen de Bulgaarse groep in gezinsverband (Hermans et al., 2014), waarbij 44 procent van de Bulgaarse arbeidsmigranten laagopgeleid is en in het algemeen minder dan 1000 euro per maand verdient (Engbersen e.a., 2011).

Roemenen: een diverse groep

De meeste ingeschreven Roemenen zijn etnisch Roemeens, daarnaast is er een zeer kleine groep Roemenen met Hongaarse afkomst en is bekend dat in sommige steden Roemeense Roma wonen, maar daar is weinig zicht op (Pharos, 2020). Relatief veel Roemeense migranten zijn hoogopgeleid, gemiddeld zelfs hoger dan de bevolking in Roemenië zelf. Roemenen – met name gezinsmigranten – zijn over het algemeen positief over het leven in Nederland (Pharos, 2020).

Roma: gebrekkige inschrijving

Veel Roma komen in eerste instantie zonder kinderen naar Nederland en pas wanneer zij enige stabiliteit en inkomenszekerheid hebben laten zij kinderen overkomen (Pharos, 2020). Echter, zij zijn dan nog steeds zeer kwetsbaar doordat ze vaak niet ingeschreven staan. Hierdoor kunnen zij tevens geen gebruik kunnen maken van voorzieningen (Pharos, 2020). Bovendien krijgen scholen geen financiële compensatie voor kinderen die niet ingeschreven staan (Pharos, 2020).

Binnen de verschillende nationaliteiten vormen de Roma één van de meest kwetsbare (sub)groep. Vaak ervaren zij in het land van herkomst al racisme, discriminatie, sociale uitsluiting en diepe armoede (Pharos, 2020). Kinderen van Nieuwe Roma lopen meer risico te worden betrokken bij crimineel gedrag en is er bij Romagezinnen vaker sprake van multiproblematiek (Pharos, 2020). Doordat deze groep veelal niet ingeschreven is belemmert dit de hulpverlening aan kinderen uit deze gezinnen door het eerdergenoemde probleem dat zij geen recht hebben op voorzieningen (Van Alphen, 2016; Pharos, 2020).

Sociaaleconomische positie ouders

Kijkend naar opleidingsniveau, zijn recent gemigreerden²⁵ over het algemeen hoger opgeleid dan Bulgaren. 70 procent van de Polen had in 2014 mbo-niveau of hoger. Bij de Turkse Bulgaren was dat 23 procent en bij de etnische Bulgaren 54 procent. Tegelijkertijd hebben veel migranten geen optimale beheersing van het Nederlands of het Engels, met uitzondering van jonge Polen en Roemenen die soms Engels spreken. Eén op de drie Polen en Bulgaren zegt het Nederlands wel goed te verstaan (Hermans et al., 2014), maar de vraag is of dit voldoende is om de positie op de arbeidsmarkt te verbeteren. Een analyse waarbij werkloosheid en een gebrek aan taalbeheersing nader werd onderzocht is niet bekend.

Wanneer geregistreerde Polen en Bulgaren legaal werk hebben, is dit vaak in de vorm van tijdelijke contracten waarbij lange dagen gemaakt worden tegen een minimumloon of lager (Engbersen e.a., 2011; Hermans et al., 2014). Voor zowel niet-geregistreerde als geregistreerde migranten zonder legaal werk is de situatie nog slechter (Hermans et al., 2014). Met name Bulgaren hebben een zwakke positie op de

²⁵ De studie richtte zich op migranten die maximaal anderhalf jaar in het Nederlandse bevolkingsregister stonden ingeschreven.

arbeidsmarkt, hoewel hun situatie beter is dan die in het herkomstland (Engbersen e.a., 2011; Hermans et al., 2014).

Migratieomstandigheden

Niet alle migranten die kinderen hebben verhuizen direct met het hele gezin naar Nederland. Vaak komen zij eerst zelf hierheen – soms in de veronderstelling weer terug te keren naar het land van herkomst – terwijl de kinderen bij familie verblijven (Van Alphen, 2016). Enkele jaren later, wanneer ouders besluiten langer in Nederland te blijven en hun situatie minder onzeker wordt, worden de kinderen naar Nederland gehaald. Ook worden steeds meer kinderen hier geboren (Vogels et al., 2014). Daarbij stellen Vogels e.a. (2014) dat er ook een groot aantal migranten weer terugkeert naar het land van herkomst. Dit is echter enkel inzichtelijk voor migranten die zijn ingeschreven. Bij degenen die ingeschreven staan, is geconcludeerd dat kinderen minder vaak terugkeren naar het land van herkomst dan volwassenen (Vogels e.a., 2014). Uit interviews met migranten blijkt dat ouders en kinderen er last van hebben als zij apart van elkaar migreren en een tijd gespreid hebben gewoond (Hermans et al., 2014). Bijzondere zorgen zijn er over kinderen met een Roma-achtergrond, die soms slachtoffer zijn van mensenhandel en door heel Europa worden betrokken bij crimineel gedrag (Van Alphen, 2016).

Leeftijd

Onder jongeren vanaf ongeveer 12 jaar bestaan vaker zorgen dan onder jongere kinderen (Hermans et al., 2014; Van Alphen, 2016). Ouders die kinderen op latere leeftijd uit het herkomstland naar Nederland laten overkomen, geven aan dat het beter is te migreren wanneer de kinderen nog jong zijn (Hermans et al., 2014). Jongeren hebben vaker te maken met hechtingsproblemen, terwijl jongere kinderen sneller aarden in hun nieuwe omgeving (Van Alphen, 2016). In het geval van jongeren die op latere leeftijd naar Nederland zijn gemigreerd, spreken we ook wel over de ‘anderhalve’ generatie, die niet hier geboren is maar dus als jongere (12 jaar e.o.) met de ouders meeverhuizen naar Nederland en dus veelal sterk geworteld waren in het land van herkomst. Daarbij kunnen ouders hun basisschoolkinderen, ondanks beperkte taalbeheersing, soms nog begeleiden met schoolwerk. Op de middelbare school wordt dit steeds lastiger. Met name voor Bulgaarse leerlingen ontstaan veel problemen in het voortgezet onderwijs (Hermans et al., 2014). Zij worden relatief vaak door de ISK (schakelklas) doorverwezen naar het praktijkonderwijs of het speciaal onderwijs, terwijl deze scholen vaak geen extra taalondersteuning bieden voor nieuwkomers (Hermans et al., 2014).

4. Bekende problemen onder kinderen

Migreren in het algemeen kan voor kinderen een ingrijpende gebeurtenis zijn, wat tevens ook geldt voor kinderen die worden geboren in een gezin dat kortgeleden is gemigreerd. Zij kunnen tegen verschillende problemen aanlopen, waarvan de ernst met name afhankelijk is van de sociaaleconomische positie waar het gezin in verkeert (Pharos, 2020). Over de kinderen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense ouders is nog weinig bekend, maar betrokken instanties uiten wel zorgen over deze groep op verschillende leefgebieden, blijkt uit de literatuur (Vogels, Gijsberts & Den Draak, 2014). Veel kinderen krijgen te maken met zogenaamde ‘nieuwkomersproblematiek’ (Jeugdbondsman Den Haag, 2016). De problemen die zij ondervinden zullen nader worden toegelicht in de volgende paragrafen. In het onderzoek van Van Alphen

(2016) wordt tevens gesuggereerd dat onzekerheid over de duur van het verblijf de kans op 'hechtingsproblematiek'²⁶ vergroot, vooral bij jongeren.

Taal

Een veelgenoemde barrière voor arbeidsmigranten en hun kinderen is het gebrek aan beheersing van de Nederlandse taal, wat met name wordt geconstateerd bij jongeren en ouders. Een groot deel van het leven in Nederland speelt zich nog steeds af in de taal van herkomst, doordat er infrastructuren van bijvoorbeeld Midden- en Oost-Europese supermarkten, tandartsen, kappers te vinden zijn in Nederland. Dit verlaagt de directe noodzaak voor migranten om het Nederlands te leren, waar zij vanwege hun lange werkdagen toch al bijna niet aan toekomen (Seidler et al., 2022).

Het feit dat ouders niet of moeizaam kunnen communiceren in het Nederlands, is problematisch voor hun kinderen (KIS, 2019). Het zorgt ervoor dat ouders niet goed kunnen communiceren met instanties zoals de school van hun kinderen en in het algemeen slecht op de hoogte zijn van de gang van zaken in Nederland. Zo weten sommige ouders niet dat kinderen in Nederland gewoonlijk vanaf hun vierde jaar naar school gaan, omdat de leeftijd in het land van herkomst vaak hoger ligt (KIS, 2019).

Ook kinderen van deze migranten hebben vaak problemen met het Nederlands en is volgens KIS (2019) een cruciale factor in de problemen die zij ervaren. Veel kinderen van EU-arbeidsmigranten die op latere leeftijd naar Nederland verhuizen, stromen in bij nieuwkomersscholen of taalscholen om daar de Nederlandse taal te leren voordat zij aan het reguliere onderwijs beginnen. Dit is echter voor lang niet alle leerlingen voldoende om zonder veel moeite deel te nemen aan het reguliere onderwijs. Sommige kinderen hebben behoefte aan een langer taalschooltraject of zijn ouder dan waar het taalonderwijs op is ingericht (KIS, 2019). Ook wordt opgemerkt dat de samenwerking tussen het regulier onderwijs en de taalscholen beter kan (KIS, 2019). Daarnaast zijn er kinderen van EU-arbeidsmigranten die niet in aanmerking komen voor de taalscholen, omdat zij in Nederland geboren zijn en daardoor niet als nieuwkomer gedefinieerd zijn. Ook deze kinderen zouden echter baat hebben bij een plekje op een taalschool, omdat zij thuis geen Nederlands spreken (KIS, 2019).

Opvoeding en onderwijs

Gerelateerd aan de beperkte motivatie om Nederlands te leren is de wens van een deel van de arbeidsmigranten om terug te keren naar het land van herkomst. Daarnaast maken ouders lange werkdagen en kunnen ze daardoor weinig tijd en aandacht besteden aan bijvoorbeeld helpen met huiswerk (KIS, 2014; KIS, 2019). Het pendelgedrag en relatieve hoge frequentie van verhuizen kan eveneens leiden tot problemen. Hierdoor wordt deelname aan het onderwijs gedurende het schooljaar onderbroken en moeten kinderen zich steeds aanpassen aan een andere omgeving. Redenen hiervoor kunnen werk gerelateerd zijn, maar ook gaan gezinnen soms terug voor de eerste communie van een kind of voor zorg (omdat ze alleen in het herkomstland verzekerd zijn) (Hermans, 2014). Daar komt bij dat kinderen vanwege de taalbarrière en soms cultuurverschillen minder makkelijk aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten met een andere achtergrond. Bovendien is bekend dat deze kinderen regelmatig worden gepest (KIS, 2019).

²⁶ In het aangehaalde onderzoek werd hiermee gerefereerd naar 'het aarden in een nieuwe leefomgeving'.

Zoals eerder genoemd hebben ouders vaak beperkte kennis over het Nederlandse onderwijssysteem. Dit komt niet alleen door de taalbarrière: ook informatie over het onderwijssysteem in hun moedertaal vinden migranten moeilijk te begrijpen (Hermans et al., 2014). Een deel van de ouders is zich niet bewust van de leeftijd waarop een kind naar school gaat en de mogelijkheid van voorschoolse voorzieningen (Hermans et al., 2014; KIS, 2019). De overstap van een schakelklas naar regulier onderwijs blijft soms onopgemerkt door ouders, omdat de doorstroom binnen dezelfde school plaatsvindt (Hermans et al., 2014). Een deel van de ouders weet niet dat ze zelf een school kunnen kiezen en tot welke leeftijd kinderen naar de basisschool gaan, over het voortgezet onderwijs bestaat nog minder kennis (Hermans et al., 2014).

De ouders krijgen in Nederland te maken met een andere manier van opvoeden en opgroeien, wat gepaard gaat met het feit dat zij gewend zijn aan een andere zorg- en onderwijscultuur (KIS, 2019; Pharos, 2020). Daarnaast bestaan er verschillende verwachtingen over de rol en taken van de school en de ouders. Zo verwachten veel Poolse ouders strenger onderwijs, meer huiswerk en een sterkere ondersteuning en opvoedkundige rol van de school, terwijl Nederlandse scholen van ouders verwachten dat zij meer betrokken zijn en geven zij kinderen relatief veel vrijheid (KIS, 2019). Soms weten ouders bijvoorbeeld niet dat ze in online volgsystemen de prestaties, het huiswerk en het verzuim van hun kinderen kunnen volgen (Hermans et al., 2014). Tegelijkertijd worden binnen een deel van de gezinnen veel verplichtingen aan de kinderen opgelegd. Zo hebben kinderen vaker een grotere rol in het huishouden. Bij Bulgaarse (Roma-)kinderen is er soms sprake van verwaarlozing van de kinderen en schoolverzuim (KIS, 2019). Door lange en onregelmatige werktijden hebben ouders weinig zicht op hun kinderen, die thuis veel gamen en bij wie relatief veel alcohol- en drugsgebruik voorkomt (Hermans, 2014; KIS, 2014).

Veel ouders zijn zelf laagopgeleid en zijn lastig te bereiken, wat met name geldt voor Bulgaarse ouders. Scholen zien soms dat kinderen een paar maanden staan ingeschreven en daarna verdwijnen (Hermans, 2014). Het niveau van deze kinderen die in Nederland instromen, is lager dan bij de andere groepen EU-migranten. Oorzaken die worden gesuggereerd zijn dat het Bulgaarse onderwijs mogelijk een lager niveau heeft of dat kinderen daar (nog) niet naar school gingen, aangezien in Bulgarije de leerplicht vanaf 7 jaar begint (Hermans e.a., 2014). Maar ook kan het zijn dat het gaat om een specifieke groep die al op een bepaalde manier kwetsbaar was vóór de migratie, iets waarover we nog weinig weten.

Doordat dat de kinderen in een geheel nieuw systeem terecht komen, krijgen zij te maken met andere manieren van onderwijs en tevens met opvoeding. Pharos (2020) stelt dat ouders, docenten, andere professionals en de kinderen zelf een ander perspectief hebben op opvoeden. Dit blijkt ook uit dat er een discrepantie ontstaat tussen hoe de professionals en ouders zelf naar de opvoeding kijken: zo hebben de ouders een positiever beeld dan de professionals, die met name stellen dat opvoeden niet altijd goed gaat (Pharos, 2020). Volgens FORUM (2014) komen problemen met de opvoeding vooral voor bij laagopgeleide ouders, zoals op het gebied van woonomstandigheden, problemen met taalbeheersing en een mindere motivatie op school. Tot slot dragen deze omschreven omstandigheden bij aan een groter risico op verzuim (KIS, 2014).

Jongeren

De grootste zorgen bestaan over kinderen in het voortgezet onderwijs. Ouders verliezen vaak het zicht op de kinderen en kunnen hen minder goed begeleiden, onder andere door hun eigen beperkte beheersing van het Nederlands. Er zijn meer zorgen rondom schoolverzuim, taalachterstanden, de relatief grote

vrijheid in het onderwijs, en drugs en alcohol (KIS, 2019; Hermans et al., 2014). Daarbij worden leerlingen regelmatig op te lage onderwijsniveaus geplaatst waardoor zij gedemotiveerd raken. Bovendien kunnen ze moeilijk aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten en hebben sommigen te maken met psychosociale problemen, vooral als zij pas op latere leeftijd naar Nederland zijn verhuisd. Het is lastig voor hen tijdens de puberfase hun weg te moeten vinden in een nieuwe, anderstalige omgeving (KIS, 2019).

Een deel van de leerlingen die op latere leeftijd naar Nederland is gekomen, gaat na de schakelklas zonder diploma van school. Per voortijdig schoolverlaters zonder startkwalificatie betalen scholen een boete, waardoor zij huiverig worden om nieuwkomers van 16, 17 jaar toe te laten (Hermans, 2014). Jongeren zelf kunnen zonder startkwalificatie alleen instromen op mbo 1 niveau, waardoor de kans bestaat dat zij afhaken (Hermans, 2014). Relatief veel Bulgaarse migranten hebben in Nederland problemen met de leerplicht, die in Bulgarije niet gehandhaafd werd. Jongeren gaan soms aan het werk in plaats van naar school te gaan, omdat ze dat zelf willen of zodat ze kunnen bijdragen aan het gezinsinkomen (Hermans, 2014). Ongeacht uit welk land het gezin vandaan komt, is gebleken dat het opvoeden van jongeren de meeste problemen oplevert (Pharos, 2020). Jongeren komen sneller in conflict met hun ouders, lopen achterstand op met school en voelen zich eenzaam. Behalve opstandig gedrag, kunnen bij hen emotionele problemen zoals depressiviteit en een negatief zelfbeeld ontstaan (KIS, 2019).

Leefomstandigheden

Over de leefomstandigheden van kinderen is geen eenduidig beeld bekend, echter kan de situatie van volwassenen ook een beeld schetsen over in wat voor leefomstandigheden de kinderen wonen (Vogels e.a., 2014). Verschillende leefomstandigheden kunnen een negatieve invloed hebben op kinderen van EU-arbeidsmigranten. Veel EU-migranten hebben een laag inkomen, als zij al legaal werk hebben, en maken lange dagen waardoor zij weinig beschikbaar zijn voor hun kinderen (KIS, 2019). Het komt voor dat (jonge) kinderen zowel overdag als 's nachts alleen thuis kunnen zijn (Hermans et al., 2014).

Bij sommige arbeidsmigranten, met name Roemeense en Bulgaarse, kan sprake zijn van overbewoning, te hoge huren en ongezonde, zelfs gevaarlijke woonomstandigheden (Vogels e.a., 2014; KIS, 2019). Ook weten we dat er veel doorstroom is, omdat huisvesting vaak via de werkgever wordt georganiseerd en bewoners in geval van ontslag op straat komen te staan waardoor zij op zoek moeten naar een andere woning (Seidler et al., 2022). Soms houdt het verhuizen in dat de kinderen bovendien van school moeten wisselen (Hermans et al., 2014).

Wanneer kinderen later naar Nederland zijn verhuisd en tijdelijk apart hebben gewoond van hun ouders, kunnen gezinsleden van elkaar vervreemd zijn (Hermans et al., 2014). Kinderen kiezen er niet zelf voor om te emigreren, missen hun vrienden in het land van herkomst, en er is soms onduidelijkheid of en voor hoelang het gezin in Nederland zal blijven. Ook is er in veel gezinnen sprake van pendelgedrag, waardoor de schoolgang en integratie onderbroken worden en kinderen nooit helemaal kunnen wennen.

Gezondheid

Voorals bij Bulgaarse migranten is relatief vaak sprake van problematische thuissituaties, met slechte (tijdelijke) huisvesting en betalingsachterstanden (Hermans et al., 2014). Het komt voor dat kinderen niet ontbijten en ook geen eten mee naar school nemen (Hermans et al., 2014). Verder is een deel van de migranten alleen in het land van herkomst verzekerd, waardoor zij voor zorg soms heen en weer reizen

(Hermans et al., 2014). Ook komt het voor dat migranten helemaal niet verzekerd zijn. Zeker ouders die niet ingeschreven staan in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA)²⁷ hebben vaak ook geen ziektekostenverzekering. Zolang ze niet ingeschreven staan, krijgen ze hier bovendien geen boete voor en krijgen ze ook minder snel te maken met leerplichtambtenaren.

Kinderen die niet verzekerd zijn, krijgen minder vaak medische zorg. Aan de ene kant zijn artsen minder geneigd om in niet-urgente gevallen te helpen. Aan de andere kant brengen ouders het kind vaak niet naar de dokter, omdat er dan contant moet worden betaald (Hermans et al., 2014). Verder wordt doorverwijzing naar niet medisch noodzakelijke zorg (waaronder onderzoek naar gedragsproblematiek) belemmerd door het gebrek aan een verzekering.

Sociaal leven

Uit de kwantitatieve studie van Vogels et al. (2017) is naar voren gekomen dat ouders positief zijn over het sociale leven van hun kinderen. Echter, dit geldt met name voor de sociale contacten op school, aangezien het in de vrije tijd van kinderen minder makkelijk verloopt. De helft van de professionals van deze studie geeft aan dat hun kinderen buiten school geen vrienden hebben (Vogels e.a., 2017). Er is geen verschil in het sociale leven op te merken binnen de verschillende herkomstgroepen, echter is er wel een verschil zichtbaar in de achtergrond van de vrienden. Met name Bulgaarse kinderen hebben minder vaak vrienden zonder migratieachtergrond vergeleken met Roemeense en Poolse kinderen. Dit geldt ook voor jongeren (Vogels, e.a., 2017). Wel zijn er signalen van schoolprofessionals die zien dat basisschoolkinderen met een Midden- of Oost-Europese migratieachtergrond regelmatig gepest worden (KIS, 2019). Op het VO zouden de leerlingen vaak weinig aansluiting vinden bij andere leerlingen als gevolg van taalproblemen of cultuurverschillen (KIS, 2019).

Criminaliteit

Zoals eerder beschreven heeft de onzekerheid over het verblijf in Nederland vaak een negatieve impact op jongeren, die psychosociale problemen kunnen ontwikkelen. Een deel van de jongeren legt zich erbij neer en probeert het beste van hun situatie te maken (Vogels, Gijsberts & Den Draak, 2014). Sommige (Poolse) jongeren gaan op eigen houtje terug naar het land van herkomst. Hoewel er tot nu toe weinig sprake lijkt te zijn van ontsporing en crimineel gedrag, waarschuwen deskundigen ervoor dat onvrede met Nederland hiervoor een risicofactor kan zijn (Vogels et al., 2014). Overlast door Midden- en Oost-Europese jongeren die tot nu toe wordt gemeld, wordt omschreven als 'vrij onschuldig' (Vogels et al., 2014). Het gaat vooral over rondhangen op straat en herrie en troep maken. Het zou vooral aanleiding zijn de thuissituatie van deze jongeren in de gaten te houden en niet gaan om criminaliteit (Vogels et al., 2014).

Toch wordt ook gesuggereerd dat er een verband kan zijn tussen bepaalde problemen die worden geconstateerd onder jongeren uit MOE-landen, zoals problematische thuissituaties en psychische problemen, voortijdig schoolverlaten, en overlast en criminaliteit (Vogels, 2014). Met name over Bulgaarse kinderen, onder wie het schoolverzuim relatief hoog is, bestaan zorgen. Bulgaren en Roemenen zijn volgens monitors van Den Haag en Rotterdam naar verhouding oververtegenwoordigd in mensenhandel en winkeldiefstal (De Boom, Seidler & Weltevrede; Vogels, 2014). Ook bestaat het beeld dat een deel van de (Poolse) meisjes gevoeliger is voor loverboys en dat sommige Bulgaarse en

²⁷ Sinds 2014 vervangen door BRP

Roemeense meisjes (op jonge leeftijd) de prostitutie ingaan, soms daartoe aangezet door hun ouders. Prostitutie en vrouwenhandel zijn in deze gevallen echter moeilijk te bewijzen (Vogels, 2014). Wanneer het gaat om kleine vermogensdelicten, zoals de eerdergenoemde winkeldiefstal, zijn met name Bulgaarse en Roemeense niet-ingezetenen daar relatief vaak bij betrokken. Echter is hierbij niet bekend in hoeverre selectiviteit van politieoptreden een bijdrage rol speelt.

Net als op andere gebieden, is de groep Roma-jongeren een bijzonder kwetsbare groep als het gaat om criminaliteit (Vogels et al., 2014). Het vermoeden is dat zij oververtegenwoordigd zijn in de criminaliteitscijfers, hoewel nergens wordt geregistreerd of iemand Roma is. Bij Romakinderen die in beeld zijn, is vaak sprake van ernstige problematiek en voor Nederlandse gebruiken onacceptabele leefomstandigheden. Verschillende grote steden hadden eerder te maken met rondtrekkende bendes volwassenen en kinderen, die niet altijd hun eigen kinderen zijn, niet naar school gaan, en vaak geen huis en vangnet hebben (Vogels et al., 2014). Het aanpakken van deze problemen blijkt moeilijk, omdat de kinderen thuis te erg onder druk staan, en blijft vanwege de steeds nieuwe aanwas van bendes slechts beperkt tot symptoombestrijding (Vogels et al., 2014). Een kanttekening om hierbij te maken is dat hoewel relatief veel Romakinderen kwetsbaar zijn voor dit soort problematiek, dit zeker niet betekent dat dit voor alle Roma geldt. We weten uit onderzoek dat Roma – met wie het relatief goed gaat – soms juist hun identiteit geheimhouden uit angst voor stigmatisering en discriminatie (Seidler et al., 2020). Dit deel van de Roma komt dan niet terug in de cijfers.

5. Randvoorwaarden gezond opgroeien

Om een overzicht te schetsen van de randvoorwaarden voor gezond opgroeien wordt uitgegaan van het rapport *Gezond opgroeien* van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (Hamberg-van Reenen, Meijer, Van Gils & Savelkoul, 2014). In dit rapport worden enkele determinanten van de gezondheid van kinderen beschreven, evenals hoe de stand van zaken van deze determinanten er bij kinderen in Nederland uit ziet. Daarin valt op dat het over het algemeen goed gaat in Nederland, maar ook dat bepaalde factoren meespelen in het hebben van een meer of minder gunstige situatie en dat deze factoren zich kunnen opstapelen. De determinanten zijn opgedeeld in twee categorieën: de sociale omgeving en die gerelateerd aan de leefstijl. Elementen van de sociale omgeving zijn onder andere de relatie met de ouders en het contact met leeftijdsgenoten. In het kader van leefstijl worden onder andere beweging, voeding en middelengebruik besproken. Op beide categorieën gaan we hieronder in. Ook proberen we dit waar mogelijk te verbinden aan data over kinderen van EU-arbeidsmigranten uit andere onderzoeken.

Sociale omgeving

Ten eerste wordt benoemd dat jongeren over het algemeen tevreden zijn over de relatie met hun ouders, maar dat dit vooral geldt voor “vwo-leerlingen en autochtone jongeren uit welvarende en volledige gezinnen”. Dit suggereert dat deze tevredenheid niet noodzakelijk geldt voor kinderen van EU-arbeidsmigranten, zeker wanneer ervan uit wordt gegaan dat een deel van de ouders van deze kinderen weinig thuis is en daardoor weinig aandacht aan de kinderen kan besteden. Ook wordt opgemerkt dat steeds meer kinderen in Nederland in armoede wonen en dat (deels hieraan gerelateerd) steeds meer kinderen in eenoudergezinnen leven (Hamberg-van Reenen et al., 2014). Onbekend is in welke mate EUAM-kinderen in eenoudergezinnen leven.

Ten tweede bestaat er een link tussen het mishandelen of verwaarlozen van kinderen en eventuele psychische problemen van ouders (Hamberg-van Reenen et al., 2014). Vermoedelijk kunnen de omstandigheden waarin EU-arbeidsmigranten verkeren, zoals onzekerheid over werk en wonen en lange dagen maken, de kans op psychische problemen vergroten. Ook stelt Hermans e.a. (2014) dat bij sommige groepen Midden- en Oost-Europese kinderen in ieder geval tekenen van verwaarlozing worden geconstateerd. Mishandeling en verwaarlozing hebben niet alleen impact thuis, ze kunnen ook leiden tot bijvoorbeeld hechtingsproblemen (dus ook met leeftijdsgenoten), depressie, en slechter cognitief functioneren (Hamberg-van Reenen et al., 2014).

Verder wordt vermeld dat ongeveer 7 procent van de jongeren geen of heel weinig vrienden heeft, maar dat dit niet gerelateerd is aan etnische afkomst. Wel hangt de financiële gezinssituatie ermee samen, waarbij kinderen uit armere gezinnen door financiële beperkingen eerder uitgesloten zouden raken (Hamberg-van Reenen et al., 2014). Tegelijkertijd is door andere onderzoeken bekend dat kinderen van EU-arbeidsmigranten moeilijker aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten en dat dit naast armoede ook samen lijkt te hangen met taal- en cultuurverschillen (KIS, 2019). Daarbij worden kinderen die afwijken van de 'norm' en met een verminderde sociale redzaamheid vaker gepest (Hamberg-van Reenen et al., 2014). Onderzoeken wijzen erop dat kinderen van EU-arbeidsmigranten gepest kunnen worden vanwege armoede, taal en cultuurverschillen (KIS, 2019). Er wordt opgemerkt dat op het vmbo, waar kinderen van EU-arbeidsmigranten relatief vaak terecht komen, meer wordt gepest dan op andere schooltypen (KIS, 2019).

Leefstijl

Als het gaat om leefstijl worden de volgende determinanten besproken: beweeg- en voedingsgedrag en overgewicht; middelengebruik; en mediagebruik en blootstelling aan lawaai. Er wordt over het algemeen een positief beeld geschetst over het beweeggedrag van jongeren, hoewel wordt opgemerkt dat jongeren met een migratieachtergrond minder vaak aan de beweegnormen voldoen (Hamberg-van Reenen et al., 2014). Dit kan te verklaren zijn door andere kenmerken waarmee het hebben van een migratieachtergrond correleert. Verklaringen die in het rapport worden genoemd zijn bijvoorbeeld het beweeggedrag van ouders en leeftijdsgenoten, de sociale veiligheid en de inrichting van de fysieke omgeving.

Ook als het gaat om voeding zijn de invloeden van ouders (vooral jonge kinderen) en leeftijdsgenoten (vooral jongeren) groot (Hamberg-van Reenen et al., 2014). Voor de meeste determinanten geldt dat ongunstige gewoontes of omstandigheden, zoals roken, veel televisiekijken en obesitas meer voorkomen op het vmbo en mbo dan bij andere onderwijsrichtingen (Hamburg-van Reenen et al., 2014).

6. Onderwijs

Kinderen en jongeren besteden een aanzienlijk deel van hun tijd op school. Het onderwijs speelt een belangrijke rol in het ontwikkelen van de kennis en vaardigheden van kinderen, zowel op cognitief als op sociaal-emotioneel niveau, en uiteindelijk van een kansrijke toekomst. Zij kan daarom niet achterwege gelaten worden in het kader van randvoorwaarden voor gezond en kansrijk opgroeien.

Factoren voor alle leerlingen, maar specifiek voor nieuwkomers

Natuurlijk zijn er bepaalde voorwaarden waaraan moet worden voldaan voor een optimale ontwikkeling bij alle kinderen, zoals kwalitatief goed onderwijs en betrokken docenten. Op deze randvoorwaarden zullen we hier niet ingaan. Daarnaast kunnen factoren worden benoemd die voor alle leerlingen van belang zijn, maar specifiek voor nieuwkomers²⁸ worden benadrukt. In een onderzoek van SEO worden genoemd: “een veilige schoolomgeving, docenten die ingrijpen bij pesten, docenten met positieve attitudes en hoge verwachtingen over wat leerlingen kunnen, docenten die effectief gebruikmaken van instructietijd, zo nodig extra begeleiding geven en de bereidheid en het vermogen hebben om de werkwijze aan te passen aan behoeften van leerlingen” (Bisschop et al., 2022 p. 26). Ook het monitoren van leervoortgang, communicatie tussen school en ouders en aandacht voor diversiteit en racisme in de klas worden als gunstige factoren benoemd (Bisschop et al., 2022). Zoals eerder opgemerkt blijkt de communicatie met ouders in het geval van EU-arbeidsmigranten vaak lastig, als gevolg van een taalbarrière en lange werkdagen.

Ondersteuning voor taal

Tot slot zijn er factoren die specifiek nieuwkomers nodig hebben om optimaal te kunnen meedraaien in het Nederlandse onderwijs. Een gebrek hieraan kan ervoor zorgen dat leerlingen gedemotiveerd raken en zelfs voortijdig stoppen met school en/of meer geneigd zijn tot bijvoorbeeld middelengebruik of probleemgedrag (Vogels et al., 2017). Eén van de eerste dingen waaraan aandacht besteed moet worden is het leren van de Nederlandse taal, waarvoor kinderen vaak in een schakelklas terecht komen. Een apart taaltraject is volgens docenten van groot belang voordat kinderen doorstromen in een reguliere school (Bisschop et al., 2022). Dit traject van anderhalf tot twee jaar is echter niet voor alle leerlingen toereikend (Vogels et al., 2014) en ontbreekt soms zelfs (als gevolg van bezuinigingen) (Bisschop et al., 2022). Ook na de nieuwkomersklassen hebben deze leerlingen (nog zeker vijf jaar) extra taalondersteuning nodig (Leeuwestein et al., 2018). Ook kinderen die in Nederland zijn geboren maar thuis een andere taal spreken hebben extra ondersteuning nodig (maar niet via nieuwkomersonderwijs) (Bisschop et al., 2022). Extra curriculaire programma's zouden nuttig zijn voor de ondersteuning bij taal en huiswerk (Bisschop et al., 2022).

Leerkrachten geven aan dat instructie in kleine groepen belangrijk is om maatwerk te kunnen bieden en dat veel onderwijsmethoden te talig zijn voor nieuwkomers (Bisschop et al., 2022). Kinderen hebben extra aandacht nodig voor het ontwikkelen van de woordenschat, technisch lezen en de talige aspecten van onder andere rekenonderwijs (Bisschop et al., 2022). Goede visuele materialen zijn daarbij van belang (Bisschop et al., 2022). Ook manieren om kinderen hun moedertaal te laten gebruiken, bijvoorbeeld door toe te staan dat zij inhoudelijke begrippen vertalen, kan bijdragen aan de leervoortgang. Om goed Nederlands te leren is het zinvol ook de moedertaal goed te leren beheersen, dit is gunstig voor de algehele taalontwikkeling en tevens voor de cognitieve, sociale en persoonlijke ontwikkeling (Leeuwestein & Bokhorst (2018).

Begrip van cultuur

Leerlingen met een migratieachtergrond hebben naast goed taal- en rekenonderwijs, behoefte aan kennis en begrip van de Nederlandse cultuur en hoe dingen werken (Bisschop et al., 2022). Dit geldt ook voor ouders, zoals al bleek uit onderzoeken naar Poolse en Bulgaarse ouders (Bisschop et al., 2022). Daarnaast

²⁸ Leerlingen die op latere leeftijd het Nederlandse onderwijs binnenkomen. Vaak volgen zij eerst 1-2 jaar een schakelklastraject en stromen zij daarna door naar het reguliere onderwijs.

hebben kinderen behoefte aan veiligheid en structuur, wat zij soms gemist hebben (Bisschop et al., 2022) en soms nog steeds missen – als bijvoorbeeld niet duidelijk is of en hoelang zij in Nederland blijven. Specifiek voor kinderen in AZC's, maar ook voor kinderen van EU-arbeidsmigranten, geldt dat zij vaak verhuizen (Bisschop et al., 2022). Ook kunnen kinderen getraumatiseerd zijn (Bisschop et al., 2022).

Ouderbetrokkenheid

Zoals eerder opgemerkt is goede communicatie met ouders van groot belang. Ouderbetrokkenheid kan worden gestimuleerd en ondersteund door bijvoorbeeld taaltrainingen voor ouders via school aan te bieden of belangrijke informatie in de thuistaal te laten vertalen (Leeuwestein & Bokhorst, 2018). Daarnaast zouden ouders beter geïnformeerd kunnen worden over het Nederlandse onderwijssysteem en tevens over de nadelige consequenties van regelmatige verhuizingen en pendelgedrag en de onderwijsonderbrekingen die hiermee gepaard gaan (Leeuwestein & Bokhorst, 2018).

Passend schoolniveau

Relatief veel nieuwkomers, waaronder EU-arbeidsmigranten, worden op te lage schoolniveaus geplaatst. Om dit te voorkomen is er behoefte aan ervaren leerkrachten die goed kunnen inschatten of een leerling op het goede niveau zit, werken met leerlijnen en samenwerking binnen de regio om te coördineren dat nieuwkomers op een passende plek terechtkomen (dit wordt nu soms uitgevoerd binnen het samenwerkingsverband passend onderwijs, hoewel dit volgens de wet niet bedoeld is voor cognitieve achterstanden) (Bisschop et al., 2022). Veel schakelklassen zijn onderdeel van vmbo- of mbo-scholen en leerlingen stromen dan ook vaak als vanzelfsprekend door naar deze onderwijsrichtingen (Leeuwestein & Bokhorst, 2018).

Mobiliteit als uitgangspunt

Kinderen die vanuit het buitenland het Nederlandse onderwijs binnenstromen, moeten veelal nog wennen aan de manier van leren en leskrijgen (Leeuwestein & Bokhorst, 2018). Bovendien zijn migrantenkinderen uit MOE-landen soms nog helemaal niet naar school geweest, omdat de leerplicht later begint of ouders slecht op de hoogte zijn van het Nederlandse onderwijssysteem (Vogels et al., 2014). Bovendien zijn niet alle arbeidsmigranten met kinderen definitief van plan om zich in Nederland te vestigen. Hun kinderen hebben dan ook baat bij een opleiding waarmee zij zowel in Nederland als in het buitenland (herkomstland) terecht kunnen.

Het reguliere onderwijs heeft vaak niet de middelen om mobiliteit als uitgangspunt te nemen, zoals het internationale onderwijs dat doet, en zij kan niet terugvallen op een internationaal vergelijkbaar curriculum (Leeuwestein en Bokhorst, 2018). Voor migrantenkinderen die een hoger niveau (vwo) aankunnen wordt gesuggereerd – en in sommige vallen al geëxperimenteerd – de kinderen tweetalig (Engels-Nederlandstalig) onderwijs te laten volgen, waardoor Engels voor hen een derde taal wordt (Leeuwestein & Bokhorst, 2018). Voor kinderen die op andere niveaus leskrijgen is er nog geen geschikt internationaal onderwijs (Leeuwestein & Bokhorst, 2018).

7. Conclusie

In deze literatuurstudie is de context geschetst rondom kinderen van EU-arbeidsmigranten en een begin gemaakt met het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Hierbij stond het volgende centraal:

- Wat is tot nu toe bekend over arbeidsmigratie vanuit Midden- en Oost-Europa naar Nederland?
- Wat maakt bepaalde groepen kinderen, op basis van achtergrondkenmerken, extra kwetsbaar?
- Welke randvoorwaarden hebben kinderen nodig om gezond en veilig te kunnen opgroeien?
- Welke specifieke problemen komen in de literatuur naar voren als het gaat om de thuissituatie, de onderwijspositie, de gezondheid en het sociale leven van kinderen van EU-arbeidsmigranten?

Als startpunt van de literatuurstudie is uitgegaan van de typologie in de publicatie *Arbeidsmigratie in vieren* (Engbersen et al., 2011), waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen circulaire migranten, transnationale migranten, vestigingsmigranten en footloose migranten. Deze categorieën verschillen in de mate van binding met het herkomstland en het vestigingsland, en brengen daarom verschillende ervaringen met zich mee. Met name de groep footloose migranten, die noch werkelijke binding met het herkomstland, noch met Nederland heeft, verkeert in een onzekere positie. Voor dit onderzoek zou met name de groep vestigingsmigranten interessant zijn omdat zij het vaakst kinderen zouden hebben. Tegelijkertijd is het ook de vraag in hoeverre de typologieën en toegewezen karakteristieken nog overeenkomen met de actualiteit.

Om kinderen succesvol te helpen opgroeien, zijn er bepaalde randvoorwaarden te onderscheiden als het gaat om de sociale omgeving en leefstijl. Het is belangrijk dat kinderen in een gezonde financiële situatie opgroeien en worden beschermd tegen mishandeling en verwaarlozing. Op school heeft een kind een bepaalde mate van sociale redzaamheid nodig. Wat betreft de leefstijl hebben kinderen een gezond beweeg- en voedingspatroon nodig en moeten middelengebruik, (overmatig) mediagebruik en blootstelling aan lawaai zo veel mogelijk worden beperkt. De literatuur suggereert dat kinderen van EU-arbeidsmigranten als gevolg van hun omstandigheden tijdens het opgroeien op meerdere van deze punten het risico lopen om tekort te komen, wat gevolgen heeft voor hun psychische, cognitieve en sociale ontwikkeling.

Op basis van achtergrondkenmerken is uiteengezet welke groepen kinderen in de meest kwetsbare positie verkeren. Hoewel er relatief weinig ongeregistreerde kinderen lijken te zijn, lopen deze kinderen wel de grootste risico's. Er is weinig tot geen zicht op hen en, hoewel alle kinderen in Nederland recht hebben op onderwijs, lopen gezinnen bepaalde voorzieningen en rechten mis zolang zij zich niet inschrijven. Binnen de groep EU-arbeidsmigranten bestaat het beeld dat het met veel Poolse gezinnen en Roemenen relatief goed gaat (hoewel de Roemenen minder vaak kinderen hebben), terwijl onder Bulgaarse migranten(kinderen) – met name Roma – meer problemen bestaan. De sociaaleconomische positie van ouders speelt hierin een rol, zo zijn Poolse en Roemeense migranten vaker hoger opgeleid. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt in leeftijdscategorie en leeftijd op het moment van migratie. Met de kinderen die in Nederland zijn geboren gaat het relatief goed, vooral als ouders al hebben besloten zich te vestigen. Voor kinderen die in een meer onzekere positie verkeren, die bijvoorbeeld regelmatig heen en weer reizen naar het herkomstland en voor wie nog niet duidelijk is of zij in Nederland blijven wonen, ontstaan al meer problemen. De grootste zorgen zijn er over de zogenaamde 'anderhalve' generatie, bestaande uit jongeren die een periode in het herkomstland hebben gewoond en op latere leeftijd naar Nederland komen.

Vanwege hun specifieke situatie kunnen voor kinderen van EU-arbeidsmigranten bepaalde problemen ontstaan. Ten eerste zijn hun ouders de Nederlandse taal niet altijd goed machtig, wat de communicatie met school en andere instanties bemoeilijkt en succesvolle begeleiding belemmert. Ook zelf moeten kinderen vaak de taal nog (beter) leren, waardoor zij moeilijker aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten en vaak onder hun niveau worden ingedeeld als het gaat om opleidingsrichting. Het tweejarige schakelklastraject is niet voor alle leerlingen voldoende. Daarbij zouden veel Midden- en Oost-Europese ouders andere verwachtingen hebben van het onderwijs en de begeleiding vanuit school. Ook hebben zij niet altijd voldoende kennis van het schoolsysteem. Een deel van de ouders is zelf laagopgeleid. Hier komt bij dat ouders vanwege hun lange werkdagen beperkt tijd en energie hebben om te besteden aan het begeleiden van hun kinderen en er soms voor kiezen vanwege medische of religieuze redenen naar het herkomstland te reizen, wat het wennen aan het Nederlandse onderwijs bemoeilijkt. Met name in het voortgezet onderwijs ontstaan extra problemen, zeker voor jongeren die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Er zijn zorgen wat betreft schoolverzuim, taalachterstanden, de relatief grote vrijheid in het onderwijs en middelengebruik. Jongeren die in te weinig uitdagende schoolrichtingen geplaatst worden, raken gedemotiveerd. Er zijn jongeren die liever gaan werken dan hun school af te maken.

Als het gaat om gezondheid, blijkt dat een deel van de migranten(gezinnen) niet of alleen in het herkomstland verzekerd zijn. Hierdoor krijgen zij niet altijd de nodige (niet-urgente) zorg of moeten zij heen en weer reizen. Verder zouden ouders over het algemeen positief zijn over het sociale leven van hun kinderen op school. Tegelijkertijd wordt door schoolprofessionals gesignaleerd dat deze kinderen relatief vaak gepest worden en dat zij in het voortgezet onderwijs moeilijker aansluiting zouden vinden. Verder is er tot nu toe geen bewijs dat kinderen van EU-migranten meer overlast veroorzaken of meer betrokken zijn bij criminaliteit dan andere kinderen/jongeren, echter zouden wel de omstandigheden waarin sommige van hen opgroeien en de gevolgen hiervan (zoals psychische problemen, schoolverzuim, voortijdig schoolverlaten) het risico hierop vergroten.

Bijlage 3: Werkwijze CBS-microdata

Voor de analyse zijn de faciliteiten van het Centrum voor Beleidsstatistiek (CvB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gebruikt. Het CvB beschikt onder de noemer 'Sociaal Statistisch Bestand' (SSB) over een groot aantal databestanden. Zo is er bijvoorbeeld een registratie van alle personen vanaf 1995 die in het bevolkingsregister (de BRP, voorheen GBA) geregistreerd staan (of hebben gestaan) en zijn bestanden beschikbaar waarin onderwijsgegevens en gegevens over de inkomens en arbeidsmarktpositie van alle personen staan geregistreerd. Al deze bestanden zijn op persoonsniveau via unieke persoonsgebonden sleutels te koppelen aan het bevolkingsregister. Daarmee is het mogelijk een beeld te schetsen van de onderwijs- en arbeidsmarktpositie van alle in het bevolkingsregister opgenomen personen op een bepaald moment en is het ook mogelijk om deze situatie per persoon in de tijd te volgen. Omdat de gegevens voor alle personen in Nederland beschikbaar zijn kunnen gegevens van kinderen gekoppeld worden aan die van hun ouders. Daarnaast zijn er ook bestanden over verdachten en kinderen in de jeugdzorg.

Hieronder is een overzicht van de gebruikte bestanden opgenomen.

<i>Bestandsnaam</i>	<i>Omschrijving</i>
GBAPERSOONTAB	Demografische achtergronden van personen in de BRP
VSLGWBTAB	Rinobjectnummer met gemeente, wijk en buurtcode
GBAADRESOBJECTBUS	Adreskenmerken van personen in de BRP
GBAMIGRATIEBUS	Migratiegegevens
GBAHUISHOUDENSBUS	Plaats in het huishouden
KINDOUDERTAB	Koppelbestand ouder-kind
SECMBUS	Sociaaleconomische positie
INHATAB	Inkomen van huishoudens
HOOGSTEOPLTAB	Hoogst behaalde opleiding
INSCHRWPOTAB	Inschrijvingen in het basisonderwijs
ONDERWIJSINSCHRTAB	Inschrijvingen in het voortgezet, middelbaar en hoger onderwijs
VSVTAB	Voortijdig schoolverlaten
VERDTAB	Verdachtenregistratie
JGDBESCHERMBUS	Jongeren in jeugdbescherming

Bijlage 4: Respondententabel

Tabel b3.1: overzicht professionals naar functie en werkgebied

Respondentnummer	Functie	Gemeente
1	Onderwijsprofessional primair onderwijs	Den Haag
2		Rotterdam
3		Tilburg
4	Onderwijsprofessional voortgezet onderwijs	Den Haag
5		Eindhoven
6	Leerplichtambtenaar	Den Haag
7		Tilburg
8	Medewerker gemeente	Rotterdam
9		Rotterdam
10		Westland
11	Wijkagent	Den Haag
12		Rotterdam
13		Eindhoven
14	Jongerenwerker	Rotterdam
15		Westland
16	Jeugdzorg	Westland
17		Eindhoven
18		Helmond
19		Tilburg
20	Professionals consultatiebureau	Den Haag
21		Westland
22		Amsterdam
23	Professional Welzijnswerk	Den Haag
24		Den Haag
25		Rotterdam
26		Westland
27		Helmond
28	GGD/GGZ professional	Rotterdam
29		Tilburg
30	Lokale (zelf) organisatie	Den Haag
31		Rotterdam
32		Amsterdam
33		Amsterdam
34	Eigenaar uitzendbureau	Tilburg
35	Medewerker zelforganisatie	Eindhoven
36	FNV-medewerker	Nationaal
37	MST	Tilburg
38	Medewerkers Poolse school	Helmond
39	Zorgprofessionals	Rotterdam